

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Lapinlampi Elina	
Työn nimi – Title Mutkien kautta voittoon Marti Ahtisaaren valinta tasavallan presidentiksi Erkki Tuomiojan poliittisten päiväkirjojen näkökulmasta	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu
Aika – Month and year Kesä 2021	Sivumäärä – Number of pages 85
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Tutkielmassa käsitellään Erkki Tuomiojan teoksen <i>Siinä syntyy vielä rumihia Poliittiset päiväkirjat 1991 – 1994</i>-teoksen kautta Martti Ahtisaaren presidenttitietä. Mukana on niin esivaalikampanjointi ja valinta sosiaalidemokraattisen puolueen presidenttiehdokkaaksi, puolueen presidentinvaaliehdokkaana kampanjointi sekä lopulta helmikuussa 1994 tapahtunut valinta Suomen 10:nneksi tasavallan presidentiksi.</p> <p>1994 presidentinvaali oli ensimmäinen suora kansanvaali, joten tässä tutkielmassa tutkitaan, kuinka tämä muutos vaalitivassa näkyi kampanjoinnissa ja valinnassa. Tuolloin tapahtui muutosta myös presidentin toimenkuvassa: hänellä siihen saakka itsenäisyyden alkuajoista lähtien olleet varsin laajat valtaoikeudet alkoivat kaventua. Miten tämä näkyi keskusteluissa kampanjoinnin aikana? Vuoden 1994 presidentinvaalille oli leimallista sekä mielikuvilla että gallupeilla pelaaminen. Myös median rooli kasvoi aiemmasta. Kuinka nämä kaikki muutokset vaikuttivat vaalin kulkuun? Tutkielmassa pyritään saamaan selkoa siihen, kuinka puoluepolitiikan ulkopuolelta tullut sosiaalidemokraattistaustainen valtiosihteeri tuli lopulta valituksi Suomen tasavallan presidentiksi.</p> <p>Tämän tutkielman alkuperäislähteenä on kansanedustaja Erkki Tuomiojan poliittiset päiväkirjat vuosilta 1991 – 1994. Niissä hän on kirjannut muistiinpanojaan lähes päivittäin, joka puolestaan mahdollistaa Martti Ahtisaaren presidenttitien seurannan ja matkan varrella siinä tapahtuneiden erilaisten käännteiden havainnoimisen koko kampanjoinnin ajan. Oman haasteensa tutkielmalle on aiheuttanut päiväkirjoille tyypillinen henkilökohtainen näkökulma tapahtuneisiin asioihin. Tämä lähdekriittisyys, samaten kuin kontekstin huomioimisen tärkeys on huomioitu myös poliittisten muistelmien osalta, joita tässä tutkielmassa on niin ikään hyödynnetty.</p> <p>Tutkimuskirjallisuuden osalta keskeisiä tämän työn kannalta ovat sekä Hannu Heikkilän Martti Ahtisaari Kansainvälinen tie presidentiksi että Katri Merikallion ja Tapani Ruokasen Matkalla Martti Ahtisaaren tarina. Ne molemmat avasivat Martti Ahtisaaren elämää. Presidentti-instituutiosta ja Suomen poliittisesta järjestelmästä löytyi puolestaan muun muassa teokset Presidentti johtaa Suomalaisen valtiojohtamisen pitkä linja sekä Presidentin valta – Hallitsijanvallan ja parlamentarismien välinen jännite Suomessa 1919-2000. Niistä molemmista oli hyötyä etenkin hahmoteltaessa Martti Ahtisaaren toimintaa tasavallan presidenttinä suhteessa yhdeksään edeltäjäänsä.</p>	
Asiasanat – Keywords Erkki Tuomioja, Martti Ahtisaari, Suomen Sosiaalidemokraattinen Puolue, presidentinvaalit, vaalivaihtaminen, presidentin valtaoikeudet, päiväkirjat, muistelmat.	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

Mutkien kautta voittoon

Martti Ahtisaaren valinta tasavallan presidentiksi Erkki
Tuomiojan poliittisten päiväkirjojen näkökulmasta

Elina Lapinlampi

Maisteritutkielma

Suomen historia

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kesä 2021

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto
 - 1.1 Ajankohta ja lähihistoriaa
 - 1.2 Lähteiden problematiikka
 - 1.3 Tutkimuskirjallisuus

2. Muuttuva tasavallan presidenttiys
 - 2.1 Vaalitavan muutos
 - 2.2 Kohti parlamentarismia
 - 2.3 Presidentin valtaoikeudet vuoden 1994 presidentinvaalikampanjoinnissa

3. Kampanjoinnin alkutahdit
 - 3.1 Ehdokasasettelu SDP:ssä
 - 3.2 Ehdokasasettelu muissa puolueissa

4. Kampanjointia
 - 4.1 Kiertue-elämää
 - 4.2 Ystäväkirje
 - 4.3 Vaalikiertueelta uuteen nousuun

5. Media ja valta
 - 5.1 Poliitiikan medioituminen
 - 5.2 Televisiovaalit
 - 5.3 Mielikuvavaalit
 - 5.4 Gallupvaalit
 - 5.5 Vaalien jälkeen

6. Päätäntö

7. Lähdeluettelo

1. Johdanto

Mauno Koiviston toisella presidenttikaudella Suomi muiden maiden tavoin pääsi todistamaan uudenlaisen Euroopan syntymistä, jonka keskeisimpiä tapahtumia olivat Neuvostoliiton romahdus, Baltian vapautuminen ja Saksojen yhdistyminen. Samaan aikaan maassa oli synkkä taloudellinen lama, jonka johdosta pahimmillaan puoli miljoonaa suomalaista oli työttömänä. Poliitikassa vuoden 1991 eduskuntavaalien jälkeen kokoomuksen Harri Holkerin johtama sinipunahallitus muuttui keskustan Esko Ahon johtamaan porvarihallitukseen, joka lähti viemään Suomea kohti EY-jäsenyyttä.

Vuonna 1994 Suomessa äänestettiin tasavallan presidentistä ensimmäistä kertaa suorassa kansanvaalissa. Sen lopputuloksena valituksi tuli Suomen Sosiaalidemokraattisen puolueen (SDP) ehdokas, valtiosihteeri Martti Ahtisaari. Hän oli aloittanut uransa kansakoulun opettajana, toiminut ulkoministeriössä kehitysyhteistyön parissa, ollut Suomen suurlähettiläs Tansaniassa ja Namibiassa ratkonut maan itsenäisyyden YK:n toimessa.¹ Suomen tasavallan kymmenenneksi presidentiksi hän tuli suomalaisen poliittisen vallan ulkopuolelta päästen yllättämään monet. Miten tämä oli mahdollista?

SDP:n Erkki Tuomioja nousi takaisin eduskuntaan vuoden 1991 eduskuntavaaleissa. Hän toimi myös sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän toisena varapuheenjohtajana vuodesta 1991², joten hänellä oli pääsy puolueensa johtajistoon vaikuttamaan asioihin ja päätöksiin. Vuoden 1992 aikana hän mietti jo tulevaa tasavallan presidentinvaalia ja siihen mukaan tulevia presidenttiehdokkaita. Eri yhteyksissä hän näki ja kuuli Martti Ahtisaaren saamasta huomiota, ja ymmärsi tällä olevan mahdollisuuksia nousta haastamaan puoluekonkareita. Tuomioja ei tullut toimeen puolueen konkareiden, kuten Kalevi Sorsan tai Pertti Paasion kanssa.³ Hän toimi

¹Heikkilä, 2000, [Ahtisaari, Martti \(1937 - \) | SKS Henkilöhistoria \(kansallisbiografia.fi\)](#), luettu 9.7.2021.

²Tuomioja, 2014, s.31.

³Saarikoski, SK, 29/1995, s.48-54; Ahde & Hakkarainen, 2013, s.125-126.

puheenjohtajana Ahtisaaren valintaa tukevassa Presidentti -94 –yhdistyksessä. Erkki Tuomiojan voi näin ollen sanoa toimineen aktiivisesti Martti Ahtisaaren valinnan puolesta.

Alkuperäislähteenä tässä tutkielmassa on Erkki Tuomiojan *Siinä syntyy vielä rumihia Poliittiset päiväkirjat 1991-1994*. Teosta voi nimittää päiväkirjaksi, muistiinpanoiksi tai aikalaisdokumentiksi: päivittäin tehtyjä kirjoituksia, joskus pidemmin, joskus lyhyemmin ja toisinaan tarkasti puheenvuoroja kirjaten. Kirjassa pääpaino on poliittisilla tapahtumilla, puoluepolitiikassa SDP:n piirissä sekä kansanedustajan toimessa eduskunnassa.⁴ Teos avaa näkymän Tuomiojan mietteisiin, siihen, miten tuon ajan tapahtumat näyttäytyivät poliittisten muistiinpanojen kautta. Hän oli vahva taustavaikuttaja ja –tekijä Martti Ahtisaaren presidenttiyden eteen tehdyssä vaalityössä, joten oletus on, että teoksen välityksellä on mahdollista muodostaa näkökulmaa kampanjoinnista. Päiväkirjan avulla, jossa muistiinpanoja on tehty kattavasti, on mahdollisuus päästä seuraamaan prosessin etenemistä miltei päiväkohtaisesti ja ikään kuin uusin silmin.

Miksi tämä? Mielestäni on perusteltua sanoa, että nykyinen tilanne tasavallan presidentin kohdalla on paljolti samankaltainen kuin tuolloin 1990-luvun alkupuolella: nykyinen tasavallan presidentti on ollut pian vallassa sen kaksi kautta, minkä nykyinen perustuslaki hänelle sallii. Osa kansasta näyttää toivovan hänelle jopa jatkokautta. Myös nykyisin seuraajaehdokkaita on etsitty puoluepolitiikan ulkolaidoilta. Mauno Koivistolla oli tuohon kolmanteen jatkokauteen mahdollisuus, mutta hän ei sitä käyttänyt vaan jätti kautensa kahteen. Tietoa, pyrkiikö presidentti Koivisto kolmannelle kaudelle, odotettiin sen verran pitkään, että osa alkoi tehdä töitä jo toisten ehdokkaiden hyväksi. Samaan aikaan tehtiin ja julkaistiin mielipidetiedusteluja myös uudenlaisten, politiikan ulkopuolisten nimien kanssa, joihin myös Martti Ahtisaaren saattoi luokitella. Hän saikin suosiota, vaikka hänestä ei tiedetty käytännössä muuta kuin Namibian itsenäistymisprosessin vieminen loppuun saakka ja vahva YK-tausta. Erkki Tuomioja taas kannatti vahvaa parlamentarismia ja toivoi presidentiksi samankaltaisesti ajattelevaa henkilöä. Alkuun hänen toiveensa näyttikin toteutuvan, mutta kampanjoinnin aikana tässä suhteessa ilmeni myös vastoinkäymisiä. Asian julkitulo löi leimaansa lopulta koko siihen poliittiseen prosessiin, joka johti

⁴ Tuomioja, 2014, s.6.

Martti Ahtisaaren valintaan tasavallan presidentiksi. Näidenkin asioiden vuoksi tämä näkökulma toivottavasti avaa koko prosessia uudella tavalla esiin.

Hetimiten sen jälkeen, kun Erkki Tuomioja oli palannut kansanedustajaksi vuoden 1991 eduskuntavaaleissa, kevään aikana eduskunnassa keskusteltiin ja äänestettiin presidentin valintatavasta. Se tuli vaikuttamaan myös Martti Ahtisaaren valintaan, sillä vuoden 1994 suora kansanvaali oli ensimmäinen kerta, jolloin tasavallan presidentti valittiin tällä uudella tavalla. Tässä tutkielmassa huomioidaan eduskunnassa käytyä keskustelua sekä vaalitavasta että valtaoikeuksien vähentämisestä eduskunnan pöytäkirjojen avulla. Näiden täysistuntopöytäkirjojen avulla aiheista käytyä keskustelua on mahdollista sekä seurata ja analysoida: miten näissä keskusteluissa näkyivät tulevaan presidentinvaaliin kohdistetut muutokset ja erilaiset kehityssuunnat?

Vuonna 1994 tasavallan presidentistä äänestettiin suorassa kansanvaalissa. Kansan oli mahdollista ensimmäistä kertaa antaa äänensä omalle ehdokkaalleen suoraan, ilman valitsijamiehiä. Miten tämä vaikutti ehdokasasetteluun, kampanjointiin ja lopulta vaalin lopputulokseen? Kampanjoinnissa tuolloin tapahtuneiden muutosten voi sanoa näkyvän suomalaisessa presidentinvaalissa yhä edelleen. Mielenkiintoista on, että se vaali- samaten kuin kampanjointitapa, joka tuolloin muodostui, näyttää käytännössä muutoksitta olevan käytössä vielä lähes kolmea vuosikymmentä myöhemminkin: kampanjointi koki tuolloin muutoksen, se tuli lähemmäksi kansalaisia ja oli aiempaa enemmän esillä eri viestimissä. Tämän ilmiön vuoksi on mielenkiintoista pureutua Martti Ahtisaaren tapahtumahetkellä uudenaikaiselta näyttäytyneeseen vaalikampanjointiin.

1.1 Ajankohta ja lähihistoriaa

Lähihistorian tutkimisen aikaläheisyys nousee monessa kohtaa esiin. Toistuvasti lähihistorian erääksi rajakohdaksi on määritelty toinen maailmansota ja toisaalta kylmän sodan jälkeinen aika,

vuodesta 1989 alkaen, on nähty poliittisen elämän uudeksi rajakohdaksi.⁵ Tässä tutkielmassa käsitellään tapahtumia 1990-luvulla, joten aika rajoittuu tämän uuden rajakohdan tuoreemmalle puolelle. Aikarajauksellisesti toimitaan vuoden 1992 alkupuolelta vuoden 1994 vaalien toisen kierroksen ja maaliskuun alussa tapahtuneeseen vallanvaihtoon saakka. Yksittäisiä huomioita tulee jo vuodelta 1991, presidentinvaalin vaalitavan muutokseen liittyen. Yhtä lailla vuoden 1994 lopusta nousee esille muutamat aiheet. Vuodet 1992-1994 olivat selkeästi kriittisimmät ajatellen presidentinvaalia, sillä tuolloin tapahtui ehdokkaiden nimien esille nostoa: vuoden 1992 aikana ja etenkin vuonna 1993, jolloin kampanjoitiin alkuvuodesta esivaalissa. Vuoden 1993 loppupuolella varsinainen vaalikampanja oli suoraa kansanvaalia ajatellen täydessä käynnissä. Vaalin ensimmäinen kierros käytiin 16.1.1994 ja ratkaiseva toinen kierros kolmea viikkoa myöhemmin.

Lähihistorian tutkimuksessa on neljä vaihetta, joiden avulla lähdetään muodostamaan kuvaa menneisyydestä: ensimmäisessä vaiheessa on mukana silminnäkijöiden nopeastikin kirjoittamat huomiot tapahtumista. Näitä voivat olla esimerkiksi virkamiesten raportit tai toimittajien artikkelit. Tähän kategoriaan myös Erkki Tuomiojan päiväkirja sopii, koska siinä on huomioitu tapahtumat lähes päivittäin. Toisena vaiheena kuvan muodostumisessa on erilaiset elämäkerrat ja muistelmat, jotka kuvailevat tapahtumia. Niissä saattaa mukana olla vahvasti syyllisyyden tai syyttömyyden osoittaminen, etenkin jos kirjoittaja on ollut osallinen. Tässä tutkielmassa hyödynnetään elämäkertoja, joiden kirjoittajat ovat olleet tapahtumissa mukana, mutta ajallinen etäisyys vaikuttaa jo muistamiseen. Kolmannessa vaiheessa tapahtuma saattaa menettää kiistanalaista luonnettaan. Kuitenkin erilaiset väärinymmärrykset voivat saada todistusvoimaa, jos arvovaltainen tutkija tulkitsee tapahtunutta joko väärin tai liiallisesti. Neljäs vaihe on lähihistorian rajakohdassa. Siinä saadaan uudenlaisia dokumentteja esiin ja esimerkiksi arkistot avautuvat ja laajentavat tutkimuskenttää ja haastavat aiemmat historiankirjoitukset.⁶ Tuomiojan päiväkirjan julkaisu vasta paljon tapahtunutta myöhemmin sopii tähän lokeroon osittain. Toki mukana on myös tutkimuksia, joissa on huomioitu Martti Ahtisaaren erilainen urapolku tasavallan presidentiksi.

⁵ Henriksson & Kastari, 2001, s.132.

⁶ Henriksson & Kastari, 2001, s.133.

Henrik Meinander on todennut, että nykyl historian tutkija joutuu rakentamaan kokonaisuuden, sekä kuvauksen että analyysin, vähemmällä luotettavilla lähteillä ja tutkimuksilla kuin myöhempien aikojen tutkija. Esimerkiksi on salassa pidettäviä lähteitä sekä jälkiä jättämättömiä lähteitä, kuten sähköposti. Tutkija voi löytää subjektiivisia kuvauksia tapahtumista, joille ei löydy vastaavia, riippumattomia lähteitä.⁷ Tästä johtuen tämän tutkielman aiheesta ei vielä juurikaan ole tutkimusta tehty; aihe on nykyl historiaa.

1.2 Lähteiden problematiikka

Tässä työssä käsiteltävässä vuoden 1994 presidentinvaalissa muuttuivat sekä presidentin vaalitapa että hänen valtaoikeutensa. Olen pyrkinyt huomioimaan, että historian tutkimuksen metodisia perusteita ovat konkreettisuus ja lähdekriittisyys; historiatutkimuksella tulee olla yhteys elävään elämään. Yritän sijoittaa tutkittavan vaalitaistelun aikaan, paikkaan, keskinäisiin suhteisiinsa ja laajempiin konteksteihin. Lähdekriittisyys on historiantutkimuksen periaate, jonka mukaan menneisyyden jättämien jälkien (lähteiden) aitoutta ja sanomaa on punnittava.⁸

Huomioin työssä erilaiset lähteet. Päiväkirja, joka on kuitenkin julkaistu myöhemmin kirjana, oli alun perin tarkoitettu Erkki Tuomiojan oman muistin tueksi, jonka avulla hän on itse voinut tarkistaa asioidenkulkua. Kirjoittajana ja alkuperäislähteen tekijänä hän on osa tutkittavaa ilmiötä, samanaikaisesti toimija ja silminnäkijänä tilanteen todistaja. Tuomioja itsekkin ymmärtää, että ihmisen muisti on valikoiva.⁹ Poliittinen päiväkirja on monesti enemmänkin muistiinpanon apuväline, esimerkiksi tulevia muistelmia varten. Samalla päiväkirjan avulla hahmotetaan omaa asemaa työympäristöissä kuin myös julkisuudessa. Ne ovat yksilön itsensä kokemia ja kirjaamia tapahtumia. Niissä voi kuitenkin olla vääristymiä sekä yksityisyys ja julkisuus voivat olla kovin toisenlaisia kuin yksityisen ihmisen päiväkirjoissa.¹⁰

⁷ Meinander, 2000, s.2.

⁸ Nevakivi & Hentilä & Haataja, 1993, s.156.

⁹ Tuomioja, 2014, s.5

¹⁰ Sjö & Leskelä-Kärki, 2020, s.24-25; Tuomioja, 2014, s.5-6.

Yleisesti ottaen päiväkirja on kronologisesti etenevä ja päivätty sarja merkintöjä, joita kirjoittaja on kokenut tai joista hän on saanut tietoa. Kuitenkin kirjoittaja on kertonut niistä omien tunteidensa ja ajatustensa mukaisesti. Niiden avulla voi lukija saada näkyville kirjoittajan ajatukset menneessä, kirjoittamisen hetkellä ja ehkä myös ajatuksia kuinka asia tulee etenemään tulevaisuudessa. Historiantutkimuksessa päiväkirjoja on monesti käytetty kertomaan arjen historiasta. Päiväkirjassa on ihmisen arjen toimintaa kuin myös ajan isompi kokonaisuus. Osa on voinut olla vain pöytälaatikossa, osa säilytetty arkistossa ja joku on tuotettu ja toimitettu kirjallinen teos, kuten tässä tapauksessa Erkki Tuomiojan *Siinä syntyy vielä rumihia*.¹¹

Tutkielmassa hyödynnän myös elämäkertoja, joita aikalaiset ovat myöhemmin julkaisseet. Ne saattavat paljastaa paljon siitä ajasta, jolloin ne ovat kirjoitettu. Kirjoitusajankohdan ja itse tapahtumien välillä on voinut kulua pitkä aika. Omaelämäkertojan yhteiskunnallinen ja kulttuurinen asema sekä tapahtumien kuin myöhemmin itse kirjoittamisen aikaan vaikuttavat ja tekevät siten elämäkerroista mielenkiintoisia ja aikaa kuvaavia. Ne ovat aina yksilön omakohtaisia kokemuksia ja siten on hyvä tietää aikakauden yhteiskuntaa, että osaa suhteuttaa tietoja kontekstiin.¹² Toki tämä sama subjektiivisuus näyttäytyy myös päiväkirjoissa, joissa yksilö on samalla sekä näkijä että kertoja omassa yhteiskunnassaan.

Tässä tutkielmassa osa käytetyistä teoksista voidaan luokitella muistelmiksi. Muistelmien yhtenä isona kysymyksenä historian tutkimusta tehtäessä on, kenelle ne ovat lähtökohtaisesti suunnattu. Voidaan pohtia mikä on ollut kirjoittajan asema omassa yhteisössään omana aikanaan ja mitkä teemat nousevat esiin muistelmista.¹³ Monet, esimerkiksi Matti Ahde ja Paavo Lipponen, toimivat pitkään sosiaalidemokraattisen puolueen johtotehtävissä. Heidän muistelmiensa välityksellä piirtyi kuvaa puolueen historiasta ja puolueen toimijoiden asemista ja henkilöiden välisistä suhteista. Toisaalta presidentti Mauno Koiviston muistelmat auttoivat näkemään vallan sisäpiirin, siellä käytyihin keskusteluihin, tapahtuneisiin muutoksiin ja poliittiseen kulttuuriin. On syytä muistaa, että muistelmissa kertoja kertoo oman menneisyytenä kannalta tärkeistä tapahtumista antaen siten tapahtumille oman arvomerkityksen. On hyvä huomioida kirjoittamisen hetken

¹¹ Sjö & Leskelä-Kärki, 2020, s.12-13.

¹² Valtonen, 2004, s.27.

¹³ Kurvinen, 2014, s.133.

yhteiskunnalliset kontekstit ja kertojan omat motiivit. Muistelmille asetetaan tiukat lähdekriittiset vaatimukset.¹⁴

Hyödynnän tässä tutkielmassa diskurssianalyysiä. Kieltä käyttäessämme annamme asioille merkityksiä ja kielen merkityksellisyys on sidottu sekä aikaan että paikkaan. Kun nämä merkitykset siirtyvät ihmisten väliseen vuorovaikutukseen, saavat ne tulkintoja, joihin liittyy arvostuksia. Näiden välityksellä paljastuvat arvot, jotka muokkaavat yhteiskuntaa, kulttuuria ja ihmisten maailmankuvaa. Arvot välittyvät diskursiivisesti sekä kielellisissä teoissa että toiminnan kautta. Voimassa olevat arvojärjestelmät määrittelevät sosiaalista todellisuutta rakenteista sosiaalisiin käytänteisiin asti.¹⁵ Joten tämän avulla toivon näkeväni niitä arvoja ja merkityksiä sekä Erkki Tuomiojan poliittisista päiväkirjoista kuin myös elämäkertoista ja tutkimuskirjallisuudesta.

Kirjoittaja, joko päiväkirjan tai omaelämäkerran, voi laatia kirjallisen tuotteensa eri tavoin, riippuen siitä kuka mahdollisesti sitä lukee myöhemmin. Joko hän kirjoittaa itselleen tai mahdollisesti pienelle joukolla ystäviä. Tällöin hän kirjoittaa sen toisin, kuin jos hän tarkoittaa sen julkisesti esitettäväksi, koska hänen jälkimmäisessä tapauksessa täytyy kirjoittaessaan ajatella kaikkia niitä, joiden käsiin tai kuultavaksi hän olettaa kirjoituksensa joutuvan. Toki myös asiakirjojen laatija joutuu miettimään yleisöään.¹⁶ Kirjoittaessa kirjoittaja miettii sekä sanoja ja käsitteitä että niiden merkityksiä. Kuvaillessaan päiväkirjaan tapahtumia myös Erkki Tuomioja on joutunut miettimään samalla erilaisia diskursseja, joita on käynyt sekä tapahtumia, joita on kokenut ja tulkitsee niiden merkityksiä. Myös tapaamista henkilöistä hän kirjoittaa ja silloin voivat aiemmat mielikuvat vaikuttaa kirjoittamisen sävyyn. Näkyykö tämä päiväkirjan sivuilta?

Tässä tutkielmassa on hyödynnetty mahdollisuuksien mukaan sekä lehdistöä ja muuta mediaa. Lehtien käyttäminen lähdemateriaalina tukee kuvan muodostamista laajemmin. On syytä niin ikään kiinnittää huomiota tiedotusvälineiden vaikutuksesta yleiseen mielipiteeseen, samaten kuin erilaisten mielipidekyselyjen vaikutus. Useissa tapauksissa media muokkaa ja luo mielipiteitä sekä

¹⁴ Kurvinen, 2014, s.146-147.

¹⁵ Valtonen, 2004, s.18.

¹⁶ Renvall, 1983, s.129.

heijastelee pinnalla olevia käsityksiä. Poliittisten toimijoiden on helppoa esittää asiansa, kuten vaalikampanjoinnissa mainosten ja tv-haastattelujen avulla, suoraan kansalaisille ohi puoluekoneiston.¹⁷

Tämän tutkielman voi katsoa edustavan poliittista henkilöhistoriaa – olkoonkin, että en tulkitse Martti Ahtisaaren elämää kokonaisuudessaan. Yritän katsoa, kuinka hänestä poliittisen tapahtuman kautta tuli Suomen tasavallan presidentti. Mitkä olivat hänen motiivinsa lähteä mukaan presidentinvaaliin tai mitkä olivat Erkki Tuomiojan motiivit lähteä vetämään vaalityötä hänen hyväkseen? Historian tutkimuksessa on hedelmällistä miettiä niitä lähtökohtia ja motiiveja, joiden pohjalta ihmiset tekevät ratkaisujaan erilaisten vaihtoehtojen välillä. Näiden motiivien pohtiminen ja yritys selvittää syyt ovat henkilön historian kannalta merkittäviä.¹⁸ Erkki Tuomioja oli aloittanut kansanedustajana tekemään politiikkaa poliittisilla areenoilla ja julkisesti, joka tekee tästä työstä toki poliittista historiaa. Tämä työ näyttäytyy myös puoluehistoriana, sillä kumpikin, sekä Tuomioja että presidenttiehdokas Martti Ahtisaari, olivat tuolloin sosiaalidemokraattisen puolueen jäseniä.

Tämän työ on kirjallisen aineiston perusteella historiallis-kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus.¹⁹ Tutkielma on myös tapaustutkimusta, sillä tässä tutkitaan rajatun ajan tiettyä tapausta, presidentinvaalia, sen kampanjointia ja edellä mainittuja muutoksia tuossa vaalissa. Siinä mielessä tapaustutkimus, jossa yritetään ymmärtää rajattu asia tai prosessi syvällisesti ja huomioida siihen liittyvät kontekstit, avaa tälle tutkimukselle mahdollisuuksia havainnoida presidentinvaaliin vaikuttavat muutokset.²⁰

1.3 Tutkimuskirjallisuus

Presidentti Martti Ahtisaaresta on tehty kaksi elämäkertaa, Hannu Heikkilän *Martti Ahtisaari Kansainvälinen tie presidentiksi* sekä toimittajien Katri Merikallio ja Tapani Ruokosen *Matkalla*

¹⁷ Nevakivi & Hentilä & Haataja, 1993, s.144-148.

¹⁸ Nevakivi & Hentilä & Haataja, 1993, s.174.

¹⁹ Hietala, 2001, s.23.

²⁰ Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2009, s.43-44.

Martti Ahtisaaren tarina. Ne antoivat monia huomioita Ahtisaaren aiempaan toimintaan. Tässä kohdin huomioita kiinnitettiin Ahtisaaren käymään vaalikampanjointiin ja lopullisesta noususta tasavallan presidentiksi vuoden 1994 presidentinvaaleissa. Heikkilän teoksen päähuomio on Ahtisaaren urassa ennen presidenttiyttä. Näin ollen se auttoi havainnoimaan lähtökohtia presidentin virkaan. Merikallion ja Ruokasen teoksessa etenkin Ruokasen osuus auttoi kertomaan Martti Ahtisaaren vaiheista vaalikampanjoinnissa ja valinnasta tasavallan presidentiksi. *Matkalla-teoksessa* on haastateltu kattavasti sekä Martti että Eeva Ahtisaarta. Kirjassa pääsevät ääneen myös heidän lukemattomat läheisensä ja työtoverit.

Hannu Heikkilä on kirjoittanut presidentistä teokseen *Kuninkaallisia, keisarillisia, tasavaltalaisia*. Se on kokoelma Kansallisbiografian artikkeleita koskien Suomen valtionpäämiehiä puolisoineen. Ahtisaaren elämää on käsitelty myös Päiviö Tommolan *Suomen hallitsijat* -teoksessa, jossa Anto Leikola arvioi ystäväänsä presidenttinä. Lauri Haatajan *Presidenttikirja* on huomionnut myös Ahtisaaren. Nämä ovat kuitenkin yleisesittelyjä, joissa on huomioitu Suomen kaikki valtionpäämiehet. Ahtisaaren rauhanrakennus-projekteista on kirjoitettu teoksia, kuten toimittaja Katri Merikallion *Miten rauha tehdään: Ahtisaari ja Aceh*. Näiden sekä teema että myös aika menevät tämän työn rajauksien ulkopuolelle.

Sosiaalidemokraattisista poliitikoista ja puolueaktiiveista on kirjoitettu monia muistelmia ja elämäkertoja, jotka valottivat myös vuoden 1994 tasavallan presidentin vaalikampanjoinnin aikaa. Huomion kiinnitti esimerkiksi Lasse Lehtisen teokset, sillä hän, yhtenä kampanjavetäjänä, oli tiiviisti osa tässä tutkimuksessa käsiteltyä aikaa, olkoonkin, että itse kampanjointia ei ole juuri käsitelty, vaikka vaalitavan muutos oli tilannetta muokkaava. Lasse Lehtisen ja Jorma Komulaisen kirja *Matkalla Mäntyniemeen* käsittelee presidentinvaalikampanjoinnin etenemistä nimenomaan Martti Ahtisaaren näkökulmasta, ollen puhtaasti niin sanottu vaalikirja. Nämä Lehtisen kirjoittamat sekä muistelmat että *Matkalla Mäntyniemeen* ovat kuitenkin kirjoitettu oman mielen mukaisiksi, joka on huomioitava niitä hyödynnettäessä.

Tässä tutkielmassa tutkittavana aiheena on myös tasavallan presidentin vaalitavan ja valtaoikeuksien muutos. Tutkimuskirjallisuutta siihen liittyen löytyy kattavasti. Pekka Hallberg, Tuomo Martikainen, Jaakko Nousiainen ja Päivi Tiikkainen ovat kirjoittaneet *Presidentin valta Hallitsijanvallan ja parlamentarismien välinen jännite Suomessa 1919 - 2009* joka kattavasti kertoo kuinka presidentin ja eduskunnan sekä hallituksen vallan välinen suhde on kehittynyt aina itsenäistymisestä lähtien. Teoksessa on myös Mikael Hidénin katsaus tasavallan presidentin juridiseen asemaan, jossa käsitellään niistä lakipykäliä, jotka koskevat tasavallan presidenttiä, lähtien kelpoisuudesta ja valintatavasta. Näkökulma teoksessa on institutionaalinen, joten se avaa presidenttiyden virallista puolta. *Presidentti johtaa Suomalaisen valtiojohtamisen pitkä linja*, avaa eri kirjoittajien tuottamien tekstien myötä Suomen presidenttejä johtamisen näkökulmasta. Martti Ahtisaarta käsittelevän osuuden on kirjoittanut Raimo Väyrynen. Hän kiinnittää tässä yhteydessä huomiota aiemmasta poikkeavaan vaalitapaan. Jaakko Nousiainen *Suomen poliittinen järjestelmä*-teos valaisee puolestaan sekä puolueidemme, eduskuntamme ja tasavallan presidentin rooleja yhteiskunnallisessa päätöksenteossa.

Mielikuvista ja mediasta on saatavilla paljon tutkimuskirjallisuutta, josta löytyy myös otantaa poliittiseen elämään. Ville Perna ja Ville Pitkänen ovat toimittaneet teoksen *Poliitikot taistelevat Media kertoo Suomalaisen politiikan mediapelejä 1981-2006*-teoksen, joka tutkii mediaa ja politiikkaa sekä poliittisen historian että viestinnän tutkimuksen kautta. Teos auttoi hahmottamaan sitä muutosta mikä median ja poliitikkojen välisissä suhteissa on muuttunut. Vaikka teos ei keskity pelkästään käsiteltävään aikaan, auttoi se huomaamaan sitä kulttuurin muutosta, joka oli jo alkanut ennen tätä vaalikampanjaa. Erkki Karvosen *Elämää mielikuvayhteiskunnassa Imago ja maine menestystekijöinä myöhäismodernissa maailmassa* auttoi puolestaan ymmärtämään mielikuvien muokkautumista. Professori Esko Salminen, joka pitkään tutki lehdistön historiaa, selvitti teoksessaan *Mediavallan aika Poliittikka tiedotusvälineissä Mauno Koivistosta Tarja Haloseen* median roolia, sen toimintaa suhteessa päättäjiin ja sitä, kuinka media vaikuttaa kokonaisuudessaan Suomen politiikassa. Ville Perna ja Ville Pitkänen ovat toimittaneet teoksen *Poliitikot taistelevat Media kertoo Suomalaisen politiikan mediapelejä 1981-2006*-teoksen, joka tutkii mediaa ja politiikkaa sekä poliittisen historian että viestinnän tutkimuksen kautta. Teos auttoi hahmottamaan sitä muutosta mikä median ja poliitikkojen välisissä suhteissa on muuttunut. Vaikka teos ei keskity pelkästään käsiteltävään aikaan, auttoi se

huomaamaan sitä kulttuurin muutosta, joka oli jo alkanut ennen tätä vaalikampanjaa. Toimittaja Risto Uimosen muutamia teoksia on myös käytetty tutkielman apuna, esimerkiksi *Riisuttu presidentti Kuinka valtionpäältä vietiin valta ja hänestä tehtiin tavallinen kuolevainen*, auttoi presidentin valtaoikeuksien suhteen.

2 Muuttuva tasavallan presidenttiys

2.1 Vaalitavan muutos

Suomessa presidenttejä on valittu monin eri tavoin: poikkeuslaeilla, valitsijamiesten toimesta ja vuodesta 1994 lähtien suoralla kansanvaalilla. Mauno Koivisto valittiin ensimmäiselle kaudelleen vuonna 1982 valitsijamiesten voimin. Mainitulla Koiviston presidenttikaudella (1982 - 1988) muodostettiin hallintoneuvos Pekka Hallbergin komitea. Se sai tehtäväkseen laatia ehdotuksen ”presidentin vaalitavan muuttamisesta siten, että äänestäjät voisivat nykyistä välittömämmin vaikuttaa presidentin valintaan.”²¹ Tehdyssä ehdotuksessa ei menty suoraan kansanvaaliin vaan yhdistelmään, jossa suora kansanvaali seuraisi lopulta valitsijamiesten äänestys, mikäli kukaan ehdokkaista ei saisi ehdotonta enemmistöä suorassa kansanvaalissa. Vuonna 1987 hyväksyttyä lakia käytettiin ensimmäisen ja ainoan kerran vuoden 1988 presidentinvaalissa, jossa Mauno Koivisto valittiin toiselle virkakaudelleen.²²

Vuonna 1987 hyväksyttiin myös ehdokasasettelua koskeva säännöstö. Ennen tätä, kun virallisia presidenttiehdokkaita ei ollut, valitsijamiesten kokouksessa oli periaatteessa aina mahdollisuus nostaa sovittelutarkoituksessa esiin yllätysnimi, eli henkilö, joka ei ollut esiintynyt vaalikampanjassa. Mahdollisuus sivuuttaa valitsijamiesten vaaleissa tosiasiaa esillä olleet ehdokkaat oli yksi vaalijärjestelmään kohdistetun kritiikin keskeisistä kohdista. Säännöstössä määriteltiin, että ehdokkaan voi tästedes asettaa rekisteröitynyt puolue, jonka ehdokaslistoilta on valittu edellisissä eduskuntavaaleissa ainakin yksi kansanedustaja tai vastaavasti 20 000 äänioikeutettua, jotka voivat valita kansanliikkeen avulla mieleisensä ehdokkaan. Yleisesti ottaen

²¹ Koivisto, 1994, s.177.

²² Hidén, 2009, s.392.

vuoden 1987 säännöstössä varmistettiin se, että äänestäjällä on mahdollisuus äänestää vain näitä rekisteröityjä ehdokkaita.²³

Mauno Koiviston toisella kaudella (1988-1994) tehtiin perustuslakiin muutoksia. Niistä eräät koskivat jälleen vaalitapaa. Vuoden 1988 presidentinvaali oli demokraattisempi kuin aiemmin. Vaalituloksella oli, että Koivisto saavutti lupaavista gallupeista huolimatta noin 48 % äänistä, joten valinta tehtiin, kuten aiemminkin, valitsijamiesten äänillä.²⁴ Seuraavaksi uudistustyötä jatkettiin suoraan kansanvaaliin sekä toimikausien rajoitus kahteen peräkkäiseen kauteen.²⁵ Tehdyt muutokset eivät kuitenkaan koskeneet istuvaa presidenttiä: Mauno Koivisto olisi halutessaan voinut tavoitella kolmatta kuusivuotiskautta vuoden 1994 presidentinvaaleissa.

Kevään 1991 eduskuntavaalien jälkeen, 16. huhtikuuta, käytiin eduskunnassa keskustelua tasavallan presidentin vaalitavasta, jonka jälkeen esitys lähetettiin perustuslakivaliokuntaan. Jo tässä vaiheessa nousi esiin toive presidentin vallan karsimiseen, koska koettiin, että tämä uusi vaalitapa lisää presidentinvaltaa. Sosiaalidemokraattinen kansanedustaja Ulpu Iivari toi tuolloin esiin kansalaisten perusoikeudet, kuten suhtautuminen määrävähemmistösäädöksiin. Hän ei unohtanut tässä yhteydessä myöskään presidentin valtaoikeuksia huomioidessaan, että parlamentarismi vahvistui presidentti Koiviston aikana. Samoin hän katsoi tapahtuvan myös kansalaisten vaikutusmahdollisuuksille, kiitos suoran kansanvaalin.²⁶

Seuranneen valiokuntakäsittelyn jälkeen tätä esitystä käsiteltiin eduskunnassa 12. kesäkuuta 1991. Erkki Tuomioja totesi presidentin vaalitapamuutoksen tulleen yksimielisesti hyväksytyksi.²⁷ Tuolloin monessa puheenvuorossa, yli puoluerajojen, korostettiin, että perustuslain muutoksia on syytä pohtia ja viedä niitä eteenpäin. Perustuslakivaliokunnan tuolloinen puheenjohtaja, kokoomuslainen Ben Zyskovicz toi valiokunnan kannan esiin selkein sanankääntein kertomalla,

²³ Hidén, 2009, s.392.

²⁴ Meinander, 2012, s.472.

²⁵ Nousiainen, 1998, s. 198.

²⁶ [Digitoidut asiakirjat \(eduskunta.fi\)](#); Tasavallan presidentin vaalitapa; Edustaja Iivarin puheenvuoro 16.4.1991; luettu 19.4.2021 s.83.

²⁷ Tuomioja, 2014, s.57.

että eduskunnan lausumassa vaatimuksena on valtiosäännön uudistamistyö. Esimerkkeiksi hän mainitsi valtioneuvoston muodostamismenettelyn ja tasavallan presidentin säädösvallan.²⁸

Täysistunnossa keskusteltiin paljon siitä, kuinka suora kansanvaali vaikuttaa presidentin vallan kasvuun. Tuolloin puheissa korostettiin arvojohtajuutta muistuttamalla, että päätösvaltaa vaalitapa ei muuta. Tässä yhteydessä huomioitiin Euroopan yhdentymiskehitys ja se, ettei presidentille tällöin voitaisi antaa lisää valtaa, etenkin sisäpolitiikassa. Esiin nousi myös eduskunnan tiedonsaannin oikeus. Tässä yhteydessä perustuslakivaliokunnan puheenjohtaja Zyskowicz muistutti, että integraatoratkaisu saattaa vaatia eduskunnan ja hallituksen työskentelytapoihin ja toimivaltasuhteisiin sellaisia muutoksia, jotka edellyttäisivät myös perustuslain muuttamista.²⁹

Tasavallan presidentin Mauno Koiviston vahvistettua lait 22.heinäkuuta 1991 seurauksena oli vaalitavan muutos suoraksi, tarvittaessa kaksivaiheiseksi kansanvaaliksi. Tämän myötä presidentti katsottiin jatkossa saavan valtuutuksensa kansalta, jonka seurauksena hänestä muodostuisi enemmän ”kansan presidentti”. Pääministerinä tuolloin toiminut, keskustalainen Esko Aho kommentoi tehtyä ratkaisua siten, että vaikka se näennäisesti vahvisti presidentin valtaa, ei näin kuitenkaan todellisuudessa tapahtunut, koska samalla pääministerin asemaa vahvistettiin.³⁰

Lainsäädännöllä toteutettu vaalitavan muutos näytti pelottavan asiaa seuranneita ja heitä, jotka ajattelivat muutoksen kenties koskevan heitä itseään tulevaisuudessa. Varsinkin eduskunnassa katsottiin, että suora kansanvaali jätti iltapäivälehdille liian paljon vaikutusvaltaa presidentin valinnassa: kuinka hyvin tai huonosti onnistui erilaisissa esiintymisissä, näkyi helposti suoraan gallup-luvuissa, joita seurattiin tiiviisti.³¹ Suoraa kansanvaalia vastustettiin muun muassa myös sen vuoksi, että sen katsottiin lujittavan presidentin aseman liian lujaksi. Pelkona oli sekin, että

²⁸ [Digitoidut asiakirjat \(eduskunta.fi\)](#); Tasavallan presidentin vaalitapa; Edustaja Zyskowiczin puheenvuoro 12.6.1991; luettu 16.4.2021 s.1184.

²⁹ [Digitoidut asiakirjat \(eduskunta.fi\)](#); Tasavallan presidentin vaalitapa; Edustaja Zyskowiczin puheenvuoro 12.6.1991; luettu 16.4.2021 s.

³⁰ Aho, 1998, s.247,

³¹ Uimonen, 2001, s.124.

vaalitavan muutos muuttaa presidentinvalinnan populistiseksi sirkukseksi, joka murentaa presidentin yhteiskunnallista arvovaltaa. Toisaalta suorasta kansanvaalista seuraavaa vallan liiallista kasvua haluttiin torjua kaventamalla presidentin valtaoikeuksia.³²

Uuden vaalitavan mukanaan tuomassa uudenaikaisessa vaalikampanjoinnissa pyrittiin olemaan arvovaltaisia, hyvällä moraalilla ja asenteella liikkeellä, joka ei ärsyttäisi kansalaisia. Tämä nähtiin tärkeäksi etenkin vaalin toisella kierroksella, jossa tavoiteltiin mahdollisimman laajaa kansansuosiota. Sen haluttiin säilyvän myös vaalien jälkeen, jotta presidentti saisi itselleen mahdollisimman hyvät toimintaedellytykset – myös niissä erityistilanteissa, jotka eivät suoranaisesti enää kuulu hänen toimivaltansa piiriin. Heikolla presidentillä olisi heikot toimintaedellytykset. Tästä näkökulmasta katsoen presidentin kansansuosio oli ja on yhä jatkuvan tarkastelun alla.³³

Presidentin vaalitavan muutos valitsijamiesvaalista suoraksi kansanvaaliksi oli omiaan korostamaan niin sanotun henkilövaalin asemaa. Muun muassa Paavo Väyrynen oli muutosta vastaan korostaen suoran kansanvaalin olevan liian populistinen ja koko poliittisen elämän menevän kohti mielikuvapolitiikkaa. Hän myös koki, ettei poliitikon asiantuntemuksella ole väliä.³⁴

Käydyssä eduskunnan keskustelussa nousi esiin myös vaalin kaupallistuminen: vasemmistoliiton Jaakko Laakso muistutti, että uudistuneen vaalitavan välittömänä seurauksena on sekä vaalikampanjan että ehdokasasettelun kaupallistuminen ja amerikkalaistuminen.³⁵ Tuossa yhteydessä kokoomuksen Kimmo Sasi kiinnitti huomiota julkisuuden avulla saatavaan tiedon lisääntymiseen, jonka avulla kansalaiset voivat arvioida ehdokkaita.³⁶

³² Jouslehto & Okker, 2000, s.281.

³³ Nousiainen, 1998, s.220.

³⁴ Väyrynen A, 1993, s.7.

³⁵ [Digitoidut asiakirjat \(eduskunta.fi\)](#); Tasavallan presidentin vaalitapa; edustaja Laakson puheenvuoro 12.6.1991; luettu 19.4.2021, s.1199.

³⁶ [Digitoidut asiakirjat \(eduskunta.fi\)](#); Tasavallan presidentin vaalitapa; edustaja Sasin puheenvuoro 12.6.1991; luettu 19.4.2021, s.1200.

Suoran kansanvaalin luonteeseen kuului, että ehdokkaiden piti nyt ensimmäistä kertaa menestyä niin kansan kuin mediankin parissa. Yli puoluerajojen laajaa kansansuosiota piti saavuttaa etenkin toisella kierroksella. Uusi vaalitapa kiinnosti myös kansaa. Sitä kiinnosti oma mahdollisuutensa vaikuttaa, saada sanansa sanottua presidentinvaalissa ensimmäistä kertaa suoraan. Tämä johti suoriin yhteydenottoihin niin ehdokkaisiin kuin heidän tukiryhmiensä jäseniin. Erkki Tuomioja huomioi asian konkreettisesti siten, että häneen otettiin suoraan yhteyttä Martti Ahtisaaren kampanjointiin liittyen paljon. Kansalaisaktiivisuus oli innokkuudeltaan suuruusluokkaa, jota Tuomioja ei ollut missään muissa vaaleissa aiempaa vastaavassa mitassa kokenut.³⁷

2.2 Kohti parlamentarismia

Pian Suomen itsenäistymisen jälkeen säädettiin maan hallitusmuodosta. Lopulta se astui voimaan vuonna 1919. Tuossa yhteydessä määriteltiin myös presidentin valtaoikeudet sekä muut valtion johtamiseen liittyvät puitteet. Presidentistä tehtiin lujan hallitusvallan turva radikaalin ja vaihtuvan eduskuntaenemmistön vastapainoksi.³⁸

Valtaoikeuksien karsiminen aloitettiin enenevässä määrin presidentti Mauno Koiviston kaksitoistavuotisella (1982 - 1994) toimikaudella. Tuolloin parlamentarismia vahvistettiin, jolloin eduskunnan, hallituksen ja pääministerin roolit kasvoivat. Presidentin toimiala oli enemmän ulkopolitiikassa. Tuleva EU-jäsenyys oli omiaan muokkaamaan valtiollisten instituutioiden keskinäistä työnjakoa entisestään. Kaikesta huolimatta, Koivisto osasi ja myös halusi pitää presidentti-instituutiolla tässä muuttuneessa tilanteessa ulkopoliittista valtaa. Sisäpolitiikan suhteen hän oli vaitonaisempi. Koivisto katsoi sen kuuluvan eduskunnan ja hallituksen tehtäväksi. Talouspolitiikkaan hän otti aktiivisen otteen esiintymällä 1990-luvun laman aikaisessa mediassa aktiivisesti ja esimerkiksi pääministeri Esko Ahon kanssa keskustellen. Vasta presidenttikautensa jo päättyttyä hän on myöntänyt, ettei se hänen toimivaltaansa kuulunutkaan.³⁹

³⁷ Tuomioja, 2014, s.491.

³⁸ Tiihonen A, 2013, s.29.

³⁹ Hallberg & Martikainen & Nousiainen & Tiikkainen, 2009, s.284, 297-298, 312-314.

Mauno Koiviston presidenttikausilla perustettiin monia toimikuntia ja komiteoita pohtimaan parlamentarismia lisäämistä tai perustuslakien muokkaamista. Isona päämääränä oli lisätä eduskunnan valtaa. Yhtenä harkittavana asiana oli, tulisiko kaikki perustuslait koota yhteen lakiin.⁴⁰ Pohdittavaa riitti myös integraatiosta aiheutuvien valtiosääntömuutosten selvittämisessä ja niitä koskevien ehdotusten tekemisessä. Toimikuntia muodostettiin perusoikeuksien ja lepäämäänjättämissäännösten uudistamiseen.⁴¹ Kaikki nämä muutokset tulisivat vaikuttamaan valtiosääntöön omin tavoin ja ne synnyttivät monenkirjavaa keskustelua sekä eduskunnassa että myös puolueiden sisällä. Esimerkiksi Erkki Tuomioja halusi vaikuttaa asioiden valmisteluun SDP:n valtiosääntö-työryhmässä.⁴²

Alkukesästä vuonna 1991 eduskunnassa keskusteltiin paitsi presidentinvaalitavan muutoksesta valtion päämiehen valtaoikeuksista. Vaalitapa suoraksi kansanvaaliksi hyväksyttiin tuolloin yksimielisesti. Jo tuossa vaiheessa, melkein kolme vuotta ennen seuraavia presidentinvaaleja, käydyssä keskustelussa peräänkuulutettiin esiin tulevia presidenttiehdokkaita sekä heidän kantaansa muun muassa presidentin valtaoikeuksien kaventamiseen. Käydyssä keskustelussa mahdollisena tulevana ehdokkaana, monien muiden lisäksi, nousi esiin myös sosiaalidemokraattien edustajana Erkki Tuomiojan nimi Esko Helteen toimesta. Sulo Aittoniemi luonnehti häntä ”kevyen sarjan nimeksi”, johon Tuomioja itse huudahti ”äänet ratkaisevat, ei kilot”.⁴³ Tosin täysistuntopöytäkirjassa tätä huudahdusta ei ole.⁴⁴

Käydyissä valtaoikeuskeskusteluissa päädyttiin lopulta supistamaan valtaoikeuksia, kun puhuttiin presidentin oikeudesta hajottaa eduskunta ja määrätä uudet eduskuntavaalit. Eduskunnan hajottaminen on siitä lähtien ollut mahdollista toteuttaa pääministerin perustellusta aloitteesta kun sitä ennen on kuultu myös eduskunnan puhemiestä ja eduskuntaryhmiä. Tehtyihin muutoksiin

⁴⁰ Uimonen, 2001, s.117.

⁴¹ Koivisto, 1995, s.501-504.

⁴² Tuomioja, 2014, s.353.

⁴³ Tuomioja, 2014, s.57.

⁴⁴ [Digitoidut asiakirjat \(eduskunta.fi\)](#); s.1189, luettu 16.4.2021.

lukeutui sekkin, että presidentille ei jätetty myöskään oikeutta erottaa ministereitä oman mielensä mukaan, vaan nyt tämä tapahtui pääministerin aloitteesta.⁴⁵

Tasavallan presidentin valtaoikeuksia arvioitaessa niiden epävirallisempaa puolta edustaa presidentin arvojohtajuus. Hänellä on yhä paikkansa valtiollisena toimijana. Suomessa presidentti on osin säädöksistä, tulkinnoista ja osin henkilöistä johtuen vienyt pääministeriltä monessa suhteessa politiikan ja kansallisen ykkösjohtajuuden. Presidentti on valtion symboli, hän edustaa koko kansakuntaa ja tulkitsee sen tuntoja.⁴⁶ Vaikka valtiosääntöä vietiin kohti pääministerivetoisempaa johtajuutta, niin presidentti säilytti asemaansa arvojohtajuudella.

Uudella vuosituhannella Kalevi Sorsa kirjoitti muistelmissaan, että kansan korva on herkkä presidentin mielipiteille, ihan eri tavalla kuin muiden valtion päättäjien puheille. Sorsa näki presidentin mielipidevaikuttaja; se, miten hän sen roolin haluaa käyttää, riippui presidentin henkilökohtaisista ominaisuuksistaan.⁴⁷ Sorsan kanssa samoilla linjoilla on ollut itsekin presidenttiyttä Suomen mittakaavassa ennätysellisen usein tavoitellut Paavo Väyrynen. Hänen mielestään presidenttiys on arvojohtajuustehtävä, jota ei voi kirjoittaa mihinkään lakiin tai valtiosääntöön, koska ihmisten arvoja ei voi lailla määrätä. Jos presidentti on hyvä ajattelemaan, puhumaan, kirjoittamaan ja vaikuttamaan yleisöön, hänellä voi olla tehtävä kansakunnan viisaana äiti- tai isähahmona.⁴⁸

Vuoden 1994 presidentinvaalissa presidenttiyteen liittyvä arvojohtajuus tuli esiin viimeisten viikkojen aikana. Tuolloin Elisabeth Rehnin hermostuneisuus kasvoi samaan aikaan kuin Martti Ahtisaarella vastaavaa kehitystä tapahtui oman itseluottamuksensa ja rauhallisuutensa kanssa. Ahtisaari pyrki ottamaan mielipidejohtajan ja keskustelunavaajan roolin. Tämän hän teki osallistamalla tilaisuuksiin, joiden tukemista hän piti tärkeänä.⁴⁹

⁴⁵ Hallberg & Martikainen & Nousiainen & Tiikkainen, 2009, s.279.

⁴⁶ Murto, 1994, s.315.

⁴⁷ Sorsa, 2000, s.17.

⁴⁸ Korhonen, 2010, s.60.

⁴⁹ Hallberg & Martikainen & Nousiainen & Tiikkainen, 2009, s.339.

Tasavallan presidentin arvojohtajuudesta oli vuoden 1994 vaaleissa keskusteltu toki jo paljon tätä ennen. Marraskuun lopussa pidetyssä kampanjapalaverissa Erkki Tuomioja huomioi Martti Ahtisaaren moraalisen johtajuuden. Hänen mielestään kampanjassa oli pyrittävä valtaamaan takaisin tuolloin menetetyksi koettu hyvä etu ja aloitteellisuus korostamalla ehdokkaan vahvuuksia. Sellaisiksi hän katsoi Ahtisaarella olevan useampiakin: moraalinen johtajuus, avoimuus ja ulkopoliittikan asiantuntemus.⁵⁰ Näihin kolmeen vahvuuteen ja erityisesti Ahtisaarta kohtaan tunnettuun luottamukseen äänestäjien haluttiin kiinnittävän huomiota.⁵¹ Siihen liittyen korostettiin, että tasavallan presidentin toimi on kansan valitsema luottamusvirka. Instituution nähtiin edustavan voimaa ja jatkuvuutta suhteessa vaihtuviin hallituksiin. Monet olivat sitä mieltä, että presidentin on mahdollista nousta puolueriitojen yläpuolelle ajamaan kansan ”yleistä etua”. Muistettiinpa sekin, että kansalaiset olivat aina turvautuneet presidenttiin niin sisä- ja ulkopoliittisesti tärkeissä koetuissa ratkaisuisa maamme itsenäisyyden aikana.⁵²

Presidenttiytensä aikana Martti Ahtisaari käytti mielipidevaltaansa demokraattisesti. Avoimuus oli hänelle luontaista, joten asiat käsiteltiin sen mukaisesti julkisuudessa. Häntä itseään sai käsitellä tiedotusvälineissä, sekä negatiivisesti että positiivisesti.⁵³

2.3 Presidentin valtaoikeudet vuoden 1994 presidentinvaalikampanjoinnissa

SDP oli jo maamme varhaisvaiheissa aikana yrittänyt saattaa Suomeen äärimmäisen eduskuntavallan, koska eduskunta edusti kansan valtaa.⁵⁴ Tälle linjalle uskollisena Erkki Tuomiojan toiveena oli saada presidentti, joka aloittaisi presidentin valtaoikeuksien vähentämiseen suuntaavan muutoksen. Erkki Tuomioja oli yksi niistä poliitikoista, joka oli kiinnostunut valtiosääntömuutoksista ja presidentin vallan rajusta karsimisesta.⁵⁵ Tuomiojan ihannepresidentti

⁵⁰ Tuomioja, 2014, s.434-435.

⁵¹ Ruokanen, 2011, s.240.

⁵² Nousiainen, 1998, s.216.

⁵³ Salminen, 2006, s.155-156.

⁵⁴ Vares, 1998, s.50-51.

⁵⁵ Saarikoski, 1995, s.54; [54 - 29/1995 PDF - Näköislehti \(suomenkuvalehti.fi\)](#)

on määriteltävissä pelkäksi seremonialliseksi keulakuvaksi.⁵⁶ Puoluetausta huomioon ottaen kenellekään ei liene siis yllätys, että hän on kannattanut vahvaa parlamentarismia.

Keväällä 1993 Martti Ahtisaari kertoi omista mietteistään koskien presidentin valtaoikeuksia. Samana viikonloppuna kampanja-avauksen kanssa, hänen kannattajansa järjestivät Ahtisaarelle vaalityön järjestäytymiskokouksen. Tuolloin tuleva presidenttiehdokas teki selväksi, ettei hän ole pyrkimässä kuninkaaksi vaan päinvastoin kannatti presidentin valtaoikeuksien leikkaamiseen tähtäävää valtiosääntöä.⁵⁷ Oulussa kampanjan avausjuhlassa Ahtisaari toi julki kantansa, jonka mukaan presidentin kuului käyttää valtaoikeuksiaan tasavallan lakeja kunnioittaen ja valvoen. Hän teki myös selväksi, että kansantaloutta ei voitu elvyttää, ellei kansanvallan toimivuutta turvattu. Ahtisaari katsoi, että etujärjestöt ja niiden ehdoilla toimineet puolueteknokraatit ratkoivat monesti niitä ongelmia, joihin liittyvä päätäntävalta kuului Ahtisaaren mukaan oikeastaan vain eduskunnalle. SDP:n presidenttiehdokas tähdensi, että todellisessa demokratiassa kansalaisilla piti olla kiinnostus politiikkaan ja käytännön mahdollisuudet vaikuttaa sen sisältöön. Puhuttiin suomalaisen yhteiskunnan keskeisistä piirteistä.⁵⁸

Erkki Tuomioja keskusteli Martti Ahtisaaren kanssa presidentin tulevista valtaoikeuksista moneen otteeseen. Aina käydyt keskustelut eivät kuitenkaan menneet suoraviivaisesti Erkki Tuomiojan toivomaan suuntaan. Toukokuussa 1993 hän kirjoitti muistiinpanoihinsa Ahtisaaren *Iltalehteen* antamasta haastattelusta, jossa tämä näytti ”vetävän länkiä kaulaansa” presidentin valtaoikeuksien suhteen. Tuomioja tukeutui arviossaan paitsi *Iltalehteen* myös esimerkiksi *A-studiossa* käytyyn keskusteluun. Ahtisaari oli tuolloin pohtinut presidentin valtaoikeuksien karsimisen oikeutusta, kun kansa tuntui haluavan presidentille toimivaltaa sellaisissakin asioissa, joita presidentti-instituutille ei aiemminkaan ollut kuulunut. Ahtisaaren kyseenalaistaessa presidentin valtaoikeuksien karsimisesta käytävän keskustelun, sai se Erkki Tuomiojan pohtimaan jopa Ahtisaaren tueksi perustetun organisaation jäsenyyden mielekkyyttä omalta osaltaan.⁵⁹ Tilanteen vakavuutta kuvaa se, että hän halusi keskustella aiheesta suoraan Ahtisaaren kanssa.

⁵⁶ Lehtinen, 1996, s.81.

⁵⁷ Tuomioja, 2014, s.309.

⁵⁸ Heikkilä, 1997, s.244; Ruokanen, 2011, s.197-198.

⁵⁹ Tuomioja, 2014, s.338.

Käydyssä keskustelussa Ahtisaari vakuutti Tuomiojalle, ettei hän ollut muuttanut suhtautumistaan presidentin tuleviin valtaoikeuksiin. Hän vain halusi käydä aiheesta aiempaa laajempaa keskustelua ja sitä tehdessään viittasi kansan keskuudessa vallitseviin tunnelmiin.⁶⁰ Vielä keskellä kesää Tuomiojan saattoi todeta aiempaakin liittyen, että hän saattoi jatkaa Ahtisaaren kampanjayhdistyksen puheenjohtajana ”kohtuullisen hyvällä omallatunnolla”. Näin sanoessaan Tuomioja oli lukenut Ilta-Sanomista Ahtisaaren valtiosääntökirjoituksen, todeten sen vastanneen hänen tälle laatimaa luonnosta siten, että siitä esitetyt poikkeamatkaan eivät olleet pahanlaatuisia.⁶¹ Tuomiojan mukanaolo Ahtisaaren kampanjassa näytti tuolloin helpottuneen.

Myös syksyn 1993 aikana ongelmia sosiaalidemokraattien ja Martti Ahtisaaren välille suhteessa presidentin tuleviin valtaoikeuksiin aiheutti myös Ahtisaaren julkisuuteen lausuma kommentti siitä, että hallituksen tulisi erota presidentin valinnan jälkeen. Tämän arveltiin aiheuttavan ongelmia myös pääministerin kanssa, jos hänet presidentiksi valittaisiin.⁶² Asiasta keskusteltiin puolueen johdossa sekä yhdessä ehdokkaan kanssa. Tuomioja kirjasi puheenjohtaja Paavo Lipposen huolestuneen Ahtisaaren lausumasta, jonka mukaan presidentinvaalien ja sitä seuranneen hallituksen eron jälkeen maahan tulisi muodostaa uusi laajapohjaisempi hallitus. Lipponen tulkitsi tämän sotivan parlamentarismia ja presidentin aseman peruseriaatteita vastaan. Hän ei halunnut johtamansa puolueen enää menevän uuteen hallitukseen, koska tulevat eduskuntavaalit odottivat jo reilun vuoden päässä. Tuomiojan oli helppo yhtyä Lipposen kantaan.⁶³ Toin myöhemmin, lokakuulla Martti Ahtisaari itse loivensi asiasta aiemmin ilmaisemaansa kantaa. Hän totesi sen olevan vain aiempaa noudatettua käytäntöä vastaava mielipide, ei mikään perustuslaillinen vaatimus. Kaikesta sanotusta huolimatta Tuomioja tulkitsi päiväkirjaansa aiheesta osapuolten käymän keskustelun jääneen tuolloin kaiken kaikkiaan turhan epämääräiseksi.⁶⁴

Hallituksen erosta tasavallan presidentin vaihtuessa todettiin jo vuonna 1988 lakiesityksen osalta seuraavaa: ”Esityksen mukaan voi presidentti myöntää pyynnöstä eron hallitukselle tai yksittäiselle

⁶⁰ Tuomioja, 2014, s.339.

⁶¹ Tuomioja, 2014, s.360.

⁶² Heikkilä, 1997, s.254.

⁶³ Tuomioja, 2014, s.374.

⁶⁴ Tuomioja, 2014, s.407.

ministerille. Ilman eronpyyntöäkin se olisi tehtävä, jos hallitus tai yksittäinen ministeri on saanut eduskunnalta epäluottamuslauseen. Pääministerin aloitteesta presidentti voisi myöntää muustakin syystä eron valtioneuvoston jäsenelle.⁶⁵ Eron syyksi ei siis enää riittänyt presidentin toive. Hallitus oli yleensä eronnut uuden presidentin astuessa virkaansa, mutta velvoitetta tähän ei ollut. Myös Mauno Koivisto tiedettiin liputtavan hallituksen jatkon puolesta, samaten kuin pääministeri Esko Ahon. Tässä vaiheessa näytti siltä, että Martti Ahtisaaren presidenttiyden myötä, hän näyttäisi joutuvan heti törmäyskurssille pääministerin kanssa.⁶⁶

Vuoden 1994 presidentinvaalin kampanjan aikana käydyssä valtaoikeuskeskustelussa esiin nousi myös tulevien ministerien nimitykset. Martti Ahtisaaren halu pitää kiinni tuosta oikeudesta näkyi hänen presidenttikautensa alussakin. Jo kampanjansa aikana hän oli ilmoittanut, ettei nimittäisi Paavo Väyrystä ulkoministeriksi virkakaudellaan, jos asia tulisi ajankohtaiseksi. Tämän näkemyksen hän toisti heti vaalivoittonsa jälkeen pidetyssä tiedotustilaisuudessa 7.2.1994. Tyystin hallitusovia Väyryseltä ei kuitenkaan suljettu. Ahtisaari oli valmis nimittämään hänet muuksi ministeriksi, kunhan kyseessä ei ollut ulkoministeriys.⁶⁷ Ahtisaari tuli toimeen hyvin ihmisten kanssa, mutta Väyrynen oli, erinäisistä syistä johtuen, saanut aiheutettua vastenmielisyyden tunteen kampanjoinnin aikana, ettei Ahtisaari halunnut häntä läheiseen yhteistyöhön kanssaan, ainakaan ulkopolitiikan saralla.⁶⁸

Suomen mahdollinen tuleva EY- jäsenyys löi oman leimansa sekä keskusteluun valtiosääntömuutoksista että vuoden 1994 presidentinvaalikampanjointiin. Sosiaalidemokraattisen puolueen ehdokkaan linja EU-jäsenyyden kohdalla oli alusta asti selvä: Martti Ahtisaari oli pitkälle menevän integraation kannalla. Hän kannatti kampanjassaan sekä Suomen EU-jäsenyyttä, EMU-jäsenyyttä ja muutenkin täysimittaista osallistumista Euroopan integraatioon.⁶⁹ Käydyssä presidentinvaalikampanjoinnissa jouduttiin kuitenkin ottamaan huomioon koko kansakunta, joka ei suinkaan ollut asian osalta läheskään yksimielinen. Kaikesta huolimatta Ahtisaari uskoi, että

⁶⁵ Koivisto, 1994, s.183.

⁶⁶ Heikkilä, 1997, s.254.

⁶⁷ Uimonen, 2001, s.31.

⁶⁸ Ruokanen, 2011, s.214-215.

⁶⁹ Väyrynen, 2013, s.248.

EU:n vastustajatkin näkisivät yhdentymisen hyvät puolet, eikä siten uskonut kansan jakautumiseen.⁷⁰

Kuten edellä on jo todettu, vuoden 1994 presidentinvaalien yhteydessä oli nähtävissä, että mahdollinen EY-jäsenyys tulisi muokkaamaan presidentin ja pääministerin rooleja Suomen politiikassa. Ennen lopullisia ratkaisuja pohdinnoissa oli joko presidentin sisä- tai pääministerin ulkopoliittisen vallan lisäys, jotka kuuluivat presidentille. EU-jäsenyys uhkasi tuoda perinteisen ulkopoliittikan piiriin niin paljon uusia asioita, ettei presidentti olisi pystynyt niitä hallitsemaan tai ainakaan yksin niistä vastaamaan ilman omaa valmistelu- ja seurantakoneistoa. Jos sellainen olisi luotu ja unionipolitiikka olisi siirretty ulkopoliittikan nimissä presidentin vastuulle, hänen valtansa olisi kasvanut entisestäänkin ja hänen vastuunsa myös sisäpolitiikasta olisi vahvistunut. Tuossa vaiheessa nähtiin, että suurin osa EU:ssa käsiteltävistä asioista tulisi olemaan puhtaasti sisäpoliittisia. Näin ollen presidentin ulkopoliittista valtaa oli pakko jakaa ja siirtää siitäkin syystä valtioneuvostolle sekä eduskunnalle.⁷¹

Vuoden 1994 presidentinvaaleissa Martti Ahtisaari, kuten kymmenen muuta mukana ollutta ehdokasta, joutuivat ottamaan kantaa asioihin, jotka eivät lakipykälien mukaan kuuluneet presidentin valtaoikeuksien piiriin. Erityisesti puhuttiin sekä sisä- että talouspolitiikasta. Presidentin odotettiin pystyvän vaikuttamaan siihen lama-Suomessa ennen muuta mielipiteidensä turvin. Ahtisaari itse koki, että hänen oli mahdollista antaa uusia ajatuksia niin talous- kuin työllisyyspolitiikan hoidon osalta.⁷² Vaalin toisella kierroksella, jolloin ehdokkaiden ulkopoliittiset asenteen olivat jo yleisesti tiedossa, ”uutta” vaaliteemaa haettiin juuri sekä talous- että sisäpolitiikan puolelta. Ahtisaaren oli tuolloin mahdollista päästä pureutumaan vastustajanaan olevan hallituksen edustajan kautta 1990-luvun Suomessa harjoitettuun talouspolitiikkaan, johon lama oli lyönyt leimansa. Ahtisaaren mielestä se oli ollut epäinhimillistä, samalla kun ihmiset oli ajettu sekä aineelliseen että henkiseen ahdinkoon. Laman suurimpina maksajina hän piti yhteiskunnan vähäosaisimpia, suurta keskiluokkaa kuitenkin unohtamatta.⁷³ Kampanjan

⁷⁰ Heikkilä, 1997, s.255.

⁷¹ Uimonen, 2001, s.29.

⁷² Heikkilä, 1997, s.256.

⁷³ Ruokanen, 2011, s.253.

edetessä hän nosti esiin koulutusta, tutkimusta, työttömyyden hoidossa yrittäjyyttä sekä ihmisten omatoimisuutta.⁷⁴

Presidenttivaalikampanjan aikana, kiertäessään ympäri Suomea, Martti Ahtisaari kuunteli suomalaisia ja heidän murheitaan. Hän halusi korostaa tuossa yhteydessä kansalaisyhteiskunnan roolia. Siinä tarkoituksessa Ahtisaari nosti esille kansalaisten kollektiivisen osallistumisen yhteiskunnalliseen toimintaan, ei vähiten siksi, että poliittinen järjestelmä näytti vieraantuneen ihmisten arjesta.⁷⁵ Ahtisaaren kampanjassa uskottiin, että eri järjestöjen, toimijoiden ja yhteistyötahojen yhteistyö sekä kansalaisten omatoimisuus ja positiivisesti eteenpäin katsominen saisi äänestäjiltä osakseen positiivista vastakaikua. Kampanjoidessaan Ahtisaaret pariskuntana kuuluivat kaikenlaista. Mitä enemmän vastaan tuli tarinoita köyhyydestä, toimeentulokuiluista ja työttömyydestä, sitä syvemmin molemmat heistä tiedostivat sosiaalisten kysymysten merkityksen presidentinvaalissa.⁷⁶ Ahtisaari ilmoitti kampanjoidessaan, että hän ei seuraisi sivusta työttömyyden kasvua tai sosiaaliturvan leikkauksia.⁷⁷

Tilannetta tulkittiin niin, että suora kansanvaali korosti presidentin valtaa ja se oli saatu kansalta. Lopulta, tultuaan valituksi, Ahtisaaren voi sanoa muokanneen johtamistyyliään lähemmäksi kansaa: hän piti yhteyttä kansaan sekä välillisesti erilaisten järjestöjen kautta että maakunta- ja muilla vierailuillaan.⁷⁸ Tämän johdosta kansa sai ikään kuin aiempaa suuremman linjan presidentille. Tilanne oli jossain määrin nurinkurinen, sillä hallinnossa presidentin asema oli nähty toisin. Vahvistamalla parlamentarismia ja keskeisyyttä valtiosäännössä oli haluttu korostaa eduskunnan ja hallituksen asemaa presidentti-instituutin kustannuksella.⁷⁹ Näistä pyrkimyksistä huolimatta, nyt näytti käyvän päinvastoin.

3. Kampanjoinnin alkutahdit

⁷⁴ Ruokanen, 2011, s.240.

⁷⁵ Tiihonen B, 2013, s.317.

⁷⁶ Ahtisaari, 2002, s.232.

⁷⁷ Ruokanen, 2011, s.241.

⁷⁸ Tiihonen B, 2013, s.348.

⁷⁹ Hidén, 2009, s.390.

Ensimmäisen kerran Martti Ahtisaaren nimi oli noussut esille sosiaalidemokraattien mahdollisena presidenttiehdokkaana jo vuonna 1989 Pentti Liukkosen yleisönosasto-kirjoituksessa *Helsingin Sanomissa*. Hän katsoi, että muut tuossa vaiheessa esillä olleet nimet eivät olleet riittäviä tasavallan presidentin tehtävään, siitähän huolimatta, että ehdottaja itse katsoi olevansa monessa asiassa eri linjoilla kannattamansa Ahtisaaren kanssa. Liukkonen laski Ahtisaaren vahvuudeksi avoimuuden, neuvotteluhaluuden ja viisauden ylitse muiden.⁸⁰

Erkki Tuomiojan ensimmäinen päiväkirjamerkintä Martti Ahtisaaresta tulee elokuussa 1992. Hänelle oli tuolloin ehdotettu Ahtisaarta ehdokkaaksi, tosin ei ensimmäistä kertaa. SDP:n ehdokasasettelusta hänen tekemänsä varhaisin päiväkirjamerkintä kertoo siitä ajatusmallista, mikä Tuomiojalla oli muita SDP:n presidenttiehdokasehdokkaita kohtaan: Martti Ahtisaari oli paras vaihtoehto huonoista, tosin tuolloin ei vielä realistinen vaihtoehto.⁸¹ Monille muillekin Ahtisaaren nimi nousi esiin jo hyvissä ajoin. Hänet miellettiin ehdokkaana paremmaksi vaihtoehdoksi kuin puolueen sisäpiiriin kuuluvat johtohahmot. Esimerkiksi Matti Ahde, puolueen pitkäaikainen varapuheenjohtaja, joka oli joutunut ristiriitoihin Kalevi Sorsan kanssa eduskunnan puhemiehen paikasta, koki, että puolueen presidenttiehdokkaaksi haluttiin joku toinen kuin Kalevi Sorsa.⁸²

3.1 Ehdokasasettelu SDP:ssä

Suora kansanvaali oli puolueille uudenlainen haaste hakea suosiota suoraan kansalta. Kannatus, joka aiemmin oli pitkälti voitu varmistaa puolueen sisällä ja puoluejohtajien neuvotteluissa⁸³, jouduttiin nyt hakemaan uusin keinoin, esimerkiksi vahvemmin median ja siellä myös viihteen avulla. Television, ns. infoviihteen, joka yhdistää tietopuolisen informaation ja viihteen⁸⁴, avulla suomalaiset näkivät ja kuulivat ehdokkaista. Suoran kansanvaalin vuoksi suurimmat puolueet

⁸⁰ Ruokanen, 2011, s.174-175.

⁸¹ Tuomioja, 2014, s.194.

⁸² Ahde & Hakkarainen, 2013, s.326.

⁸³ Hallberg & Martikainen & Nousiainen & Tiikkainen, 2009, s.324.

⁸⁴ Salminen, 2006, s.126.

järjestivät esivaaleja saadakseen sen avulla kartoitettua sopivimman ehdokkaan. Niiden tarkoituksena oli olla avoimempia, demokraattisempia ja saada lopulliselle ehdokkaalleen laajin mahdollinen kannatus.⁸⁵

Puolueista Kansallinen Kokoomus ja Suomen Keskusta olivat jo aiemmin päätyneet avoimeen esivaaliin, mutta siten, että puolueen ulkopuoliset äänestäjät joutuivat joko rekisteröitymään tai maksamaan äänestysmaksun. SDP sen sijaan järjesti esivaalinsa poikkeuksellisesti kaikille avoimena esivaalina. Aktiivisinta puolueväkeä ihmetytti, miksi siltä vietiin oikeus asettaa oman puolueen presidenttiehdokas. Erityisesti arvosteltiin sitä, ettei jäsenäänestyksen tulosta selvitetty erikseen. Moni koki, että tapahtumat kulkivat asian valmistelussa isossa kaaoksessa. Tätä todistaneen muun muassa silloisen puheenjohtajan Ulf Sundqvistin muistutus, ettei puolueen jäsenten oikeutta saa loukata. Asiasta päätettiin lopullisesti hänen poissa ollessaan. Ne, jotka kritisoivat menettelytapaa, leimattiin koneiston edustajiksi ja Sorsan puolustajiksi.⁸⁶ Monet Martti Ahtisaaren kannattajat suosivat avointa esivaalia ja olivat tyytyväisiä, kun päätökset esivaalin täydellisestä avoimuudesta ja siitä, ettei puolueen jäsenten ääniä eroteltaisi muiden äänestäjien äänistä, menivät puoluetoimikunnassa läpi.⁸⁷

Kuten edellä jo todettiin, vuonna 1987 tasavallan presidentille asetetut rajoitukset kahdesta perättäisestä kuusivuotisesta toimikaudesta eivät koskeneet presidentti Mauno Koivistoa. Hän panttasi pitkään omaa päätöstään mahdollisesta ehdokkuudestaan ja vaikeutti tätä Kalevi Sorsan pitkään suunnittelemaa vaaliasetelmaa. Mahdollisessa ehdokaskeskustelussa esillä oli myös maaherra Pirkko Työläjärvi. Oman värinsä SDP:n esivaaliin toi myös se, että ehdokasäänestyksessä mitattiin tuolloin heikoksi koetun puoluejohdon asema.⁸⁸

⁸⁵ Ruokanen, 2011, s.188.

⁸⁶ Ihalainen, 2007, s.117-118.

⁸⁷ Heikkilä, 1997, s.243.

⁸⁸ Heikkilä, 1997, s.240.

Sosiaalidemokraattien piirissä tiedettiin, että esivaalin suosikkina etukäteen pidetty Kalevi Sorsa joutuisi esivaaliin, jos ei muiden niin Erkki Tuomiojan toiminnan seurauksena.⁸⁹ Tuomioja itsekin puhui tästä Sorsan vastaehdokkaudesta puolueäänestyksessä esimerkiksi Jörn Donnerin kassa. Samaisessa keskustelussa myös Donner mietti ehdokkuuttaan hajottaakseen Elisabeth Rehnin ääniä. Erkki Tuomiojan ja Jörn Donnerin käymässä keskustelussa he näyttivät nostaneen itsensä niin sanotun perus-kansalaisen yläpuolelle. He olivat huolestuneita kansalaisia, joiden ei olisi mahdollista elää kaikenlaisten presidenttien Suomessa.⁹⁰ Tämä samainen asia näyttäytyi toisella tavalla myös loppuvuodesta Tuomiojan pohtiessa miksi on mukana tässä kampanjassa. Tuolloin, miettiessään ajankäyttöään ja syitä mukanaoloon hän totesi päiväkirjaansa, ettei voi jäädä pois kampanjasta vaan velvollisuus, puheenjohtajuus Presidentti -94 yhdistyksessä, oli hoidettava parhaalla mahdollisella tavalla, koska oli siihen ryhtynyt. Ainoa yleinen syy tehdä töitä oli ”karmeimpien ehdokkaiden valinnan estäminen”.⁹¹

Kalevi Sorsaa saattoi luonnehtia pitkän linjan sosiaalidemokraatiksi, joka oli vähintään koko Mauno Koiviston kahden toimikauden ajan odottanut mahdollisuuttaan nousta tasavallan presidentiksi. Hän kannatti avoimesti vahvaa presidentin valtaa, vaikka presidentti Koivisto oli aloittanut työn valtaoikeuksien riisumiseksi ja parlamentarismien vahvistamiseksi.⁹² Esivaaliin Sorsa suhtautui innolla. Hän näki sen tilaisuudeksi näyttää, kuinka demokraattinen ja avoin SDP on. Samalla oli mahdollisuus käyttää hyväksi julkisissa veikkauksissa esiintynyttä, mutta vaaratonta Ahtisaarta ja ehkä joitain muitakin ehdokkaita äänten keruussa. Hän halusi Ahtisaaren avulla legitimoida valtansa.⁹³ Niinpä Sorsa toivotti Ahtisaaren mukaan täydestä sydämestään, kun he tapasivat Suomen Pankissa.⁹⁴ Tapaamista oli halunnut Ahtisaari.

Martti Ahtisaaren lähtö kohti vaaleja oli alkanut pohdinnoissa hyvissä ajoin. Jo syksyllä 1992 ja alkutalven aikana vuonna 1993 hän pohti asiaa läheisten ja ystävien kanssa. Se on enemmänkin kuin ymmärrettävää, kun muistaa, että Ahtisaari ei ollut koskaan osallistunut vaaleihin

⁸⁹ Lehtinen & Ukkola, 2013, s.198.

⁹⁰ Tuomioja, 2014, s.230.

⁹¹ Tuomioja, 2014, s.456.

⁹² Ruokanen, 2011, s.174.

⁹³ Ruokanen, 2011, s.180.

⁹⁴ Lehtinen & Komulainen, 1994, s.14.

ehdokkaana ja presidentinvaali olisi viimeistään suoran kansanvaalin myötä muuttunut hyvin henkilökeskeiseksi vaaliksi. Ahtisaari ei kuitenkaan halunnut perääntyä, koska pyyntöjä ehdolle asettumisesta oli tullut, gallupeissa oli nostetta ja hän itse koki, ettei hänellä ollut mitään menetettävää uuden kokemuksen edessä.⁹⁵ Aikalaiset ovat kertoneet näistä yhteisistä pohdinnoista presidenttiehdokkuuteen liittyen: esimerkiksi Lasse Lehtinen on muistellut, että Ahtisaari kysyi hänen näkemyksiään Gallup-kannatuksensa todellisuudesta ja esivaaliehdokkaaksi asettumisen edellytyksiä. Lehtinen sanoo todenneensa, että nostetta näytti olevan hämmästyttävän paljon, myös SDP:n jäsenkunnassa. Se edellytti hänen arvionsa mukaan kuitenkin sitä, että Ahtisaari heittäytyisi tositaroituksella presidentinvaaliin mukaan. Lehtinen on kertonut todenneensa vielä tuossa vaiheessa erikseen, ettei olisi noloa hävitä esivaalissa Sorsalle.⁹⁶ Vuodenvaihteen 1993 jälkeen Erkki Tuomioja halusi tavata Ahtisaaren. Tapaamisen aiheena oli, kuten arvata saattoi, tuleva presidenttiehdokkuus. Osaltaan kaksikon aiheesta käymä keskustelu tiivistyy siihen päätelmään, että Tuomioja koki Ahtisaaren pysyvän mukana loppuun asti.⁹⁷

Pian Ahtisaaren kanssa käymänsä keskustelun jälkeen Erkki Tuomioja tapasi Lasse Lehtisen, Tuula Tenkulan ja Pekka Korpisen. He kartoittivat Ahtisaaren tilannetta todeten, että aktiivisuutta hänen presidenttiehdokkuuteensa liittyen oli selvästi ja laajasti havaittavissa. Valtakunnallinen toiminta puuttui tuossa vaiheessa kokonaan. Niinpä nelikko päätti itse julistautua eräänlaiseksi Ahtisaaren kampanjan johtoryhmäksi.⁹⁸ Ahtisaari ilmoittautui itse mukaan 13.2.1993 MTV:n haastattelussa.⁹⁹ Oulussa järjestettiin helmikuun lopussa esivaalikampanjan avaustilaisuus. Hänen virallisen ilmoittautumisen jälkeen lähti esivaalikampanjointi käyntiin isolla, yli 60 paikkakunnalla käynyt kiertueensa.

SDP:n esivaaliehdokkailla, joita oli Martti Ahtisaaren ja Kalevi Sorsan lisäksi Stakesin pääjohtaja Vappu Taipale, maaherra Pirkko Työläjä ja entinen kansanedustaja Sakari Knuuttila, oli myös

⁹⁵ Heikkilä, 1997, s.238.

⁹⁶ Lehtinen, 1997, s.291.

⁹⁷ Tuomioja, 2014, s.269.

⁹⁸ Tuomioja, 2014, s.288.

⁹⁹ Heikkilä, 1997, s.242.

yhteisesiintymisiä. Tilaisuuksissa puheenjohtajana toimineen Antero Kekkonen luonnehdinnan mukaan ehdokkaiden yhteisesiintymiset olivat sujuneet hyvän hengen vallitessa, joskin Knuuttilan eksentrisyys oli alkanut pursuamaan yli. Hän oli ehdokkaista ainoa joka liputti EY-jäsenyyttä vastaan. Tuomioja aisti tilaisuuksissa heränneen sellaisenkin kauhukuvan, että jos Knuuttila saisi kaikkien EY-epäilijöiden äänet, hän nousisi koko kisan voittoon.¹⁰⁰

Esivaalikampanjointi huipentui 16. toukokuuta 1993 järjestettyyn äänestykseen. Kansalaisten tarvisi ilmoittaa vaalilautakunnalle vain nimensä, osoitteensa ja antaa vakuutus, etteivät olleet osallistuneet samaan esivaaliin postin välityksellä tai toisessa äänestyspaikassa. Osanotto oli ennätysmäinen: yli 80 000 suomalaista äänesti urnilla ja yli 40 000 puolueen jäsentä lähetti äänestyslippunsa Postin välityksellä.¹⁰¹ Äänestäjissä oli SDP:n jäsenistöä, mutta paljon muita puolueeseen kuulumattomia, jopa toisien puolueiden jäseniä. Eräät onnistuivat ilmeisesti äänestämään useammankin kerran. Osa yritti kenties pedata omalle ehdokkaalleen helpompaa vastusta, osa halusi syrjäyttää Sorsan tai saattoipa osa käydä äänestämässä huvin vuoksi: ihmisten äänestysinnostuksen näytti tässä kohdin olevan monia syitä. Myös Kalevi Sorsa tukijoukkoineen oli kiinnittänyt huomiota äänestyksessä ilmenneisiin epäkohtiin. Myöhemmin ilmestyneissä muistelmissaan hän tulkitsi niiden johtuneen joko kokemattomuudesta tai välinpitämättömyydestä tai ties mistä syystä.¹⁰² Toki tässä voisi tulkita ilmenevän katkeruutta tulokseen. Kalevi Sorsa oli saanut pitkän poliittisen uransa aikana monia vastustajia, myös oman puolueen sisältä, jotka nyt saivat ajettua tämän vaalitavan läpi ja siten autoivat vaalituloksen muodostumiseen¹⁰³.

Äänestystulosta laskettaessa ei eroteltu siis avoimen esivaalin tulosta jäsenäänestyksestä. Se oli kuitenkin selkeä. Ahtisaari sai 61,2 prosenttia äänistä, Sorsa sai 34,4 prosenttia ja muut ehdokkaat jäljelle jääneet alle viisi prosenttia.¹⁰⁴ Yllätys vaalin tulos oli ennen kaikkea Martti Ahtisaarelle tappion kärsineelle Kalevi Sorsalle, kuten edellä esitetty muistelu ”esivaalisekoilusta” kertoo.

¹⁰⁰ Tuomioja, 2014, s.325.

¹⁰¹ Lehtinen & Komulainen, 1994, s.16.

¹⁰² Sorsa, 2000, s.24-25.

¹⁰³ Meinander, 2012, s.521.

¹⁰⁴ Heikkilä, 1997, s.249.

Virallisesti Martti Ahtisaari valittiin puolueen presidenttiehdokkaaksi SDP:n puoluekokouksessa 6. kesäkuuta 1993.

Kuten todettua SDP:n järjestetystä esivaalista purkautui monia ongelmia nimenomaan varsinaisen puoluejäsenistön näkökulmasta. Eräs suurimmista ellei suurin oli se, ettei mitään rekisteröintiä varsinaiselta jäseniltä tai ulkopuolisilta vaadittu vaan äänioikeus annettiin myös puolueen ulkopuolisille.¹⁰⁵ Äänestyksessä annettiin sekä ykkös- ja kakkosäännet, joita ei myöskään eroteltu, vaikka aiheesta oli käyty keskusteltua.¹⁰⁶ Kuvaavaa näille ilmenneille ongelmille oli se, että osaa niistä osattiin odottaa tuleviksi jo ennen varsinaista esivaalia, mutta että syystä tai toisesta ne jäivät ratkaisematta, joka vain kasvatti niiden merkitystä.

Äänestykseen liittyvät erilaiset ongelmat aiheuttivat pohdintaa, olisiko Martti Ahtisaari voittanut esivaaliäänestyksen, jos siihen olisivat saaneet osallistua vain SDP:n omat jäsenet. Ahtisaaren näkökulmasta katsottuna tulos oli kuitenkin niin selkeä, että hänen voittoaan pidettiin yleisesti ottaen kiistattomana.¹⁰⁷ Toisaalta, toisenlaisiakin arvioita on kuultu. Lasse Lehtisen mukaan Kalevi Sorsa olisi valittu niukalla enemmistöllä SDP:n presidenttiehdokkaaksi, jos vain puolueen jäsenet olisivat tehneet valinnan. Ahtisaari olisi saanut Lehtisen mukaan hieman yli puolet puolueen jäsenten antamista äänistä.¹⁰⁸ Myös Sorsa on perustanut mielipiteensä vaalin lopputuloksesta Lehtisen arvioon, nimeten tämän Ahtisaaren taustapiruksi.¹⁰⁹ Kaikki eivät hyväksy Lehtisen antamaa arviota. SDP:n silloinen puoluetoimiston hallintopäällikkö Mauno Ihalainen on todennut, että vaalitulokset palvelu oli ostettu Postilta, jossa myös äännet oli laskettu.¹¹⁰ Mielenkiintoista on, että Henrik Meinander on todennut, että tulos olisi mahdollisesti ollut toinen, jos tämä ehdokasäänestys olisi suoritettu vain SDP:n omien puoluealaisten kesken.¹¹¹ Toisaalta Raimo Väyrynen sanoo, että hänen käsityksensä mukaan Ahtisaari oli demarien enemmistössä voittaja.¹¹²

¹⁰⁵ Väyrynen, 2013, s.214; Tuomioja, 2014, s.299-300.

¹⁰⁶ Tuomioja, 2014, s.325.

¹⁰⁷ Heikkilä, 1997, s.249.

¹⁰⁸ Lehtinen, 1997, s.296.

¹⁰⁹ Sorsa, 2000, s.25.

¹¹⁰ Ihalainen, 2007, s.118.

¹¹¹ Meinander, 2012, s.521.

¹¹² Väyrynen, 2013, s.241.

SDP:n esivaalin tulos vuoden 1994 presidentinvaalin ehdokkaasta näyttää jäävän erääksi Suomen poliittisen lähihistorian mysteeriksi.

Toukokuussa 1993 järjestetystä SDP:n esivaalista tuli ongelmia etenkin Ahtisaaren ja Sorsan kannattajien välille. Sen katsottiin jakaneen puolueen kahtia, samalla kun Sorsaa kohtaan purettiin vanhoja kaunoja.¹¹³ Tämä oli jo kauan ajatellut itseään tulevana tasavallan presidenttinä ja esivaalitappio valtiosihteerää vastaan oli kova pala purtavaksi, jopa suurempi kuin oli uskottu.¹¹⁴ Esivaalista käynnistynyt SDP:n kahtiajako näkyi osin myös varsinaisen presidentinvaalin äänestyskäyttäytymisessä puolueen jäsenistössä. Erkki Tuomioja kertoo päiväkirjassaan, että esimerkiksi syntymädemari Kaari Utrio olikin ensimmäisellä kierroksella äänestänyt Elisabeth Rehniä, koska häntä oli harmittanut Kalevi Sorsan kohtalo esivaalissa.¹¹⁵ Professori Esko Salminen puolestaan kirjoitti, että Utrio oli kuulunut Ahtisaaren kansalaisvaltuuskuntaan, mutta loikannut Rehnin puolelle feminismiin voitoksi.¹¹⁶

SDP:ssä järjestetty esivaali aiheutti ongelmia sekä puolueena kokonaisuutena että esivaalituloksen selvittyä myös Ahtisaaren kampanjoinnille. Näin siksi, että Sorsa ei halunnut mukaan tämän kampanjointiin. Esivaalissa ehdokkaina olleet Työläjä ja Taipale miettivät puolestaan tahoillaan, miksei heitä edes kysytty mukaan Ahtisaaren kampanjointiin. Vastauksena oli, että heidätkin haluttaisiin mukaan, mutta se kiusallisella tavalla korostaisi Kalevi Sorsan puuttumista joukosta.¹¹⁷ Sorsa kirjoitti *Turun Sanomiin* kriittisen kolumninkin koskien Martti Ahtisaarta ja hänen EY-innokkuutta. Tuossa vaiheessa sekä kolumnia että Martti Ahtisaaren innokkuutta integraatiota kohtaan moni moitti. Lopulta joulukuun alussa Ahtisaari ja Sorsa tapasivat ja tekivät aselevon asian suhteen.¹¹⁸ Kaikesta huolimatta Sorsa ei tullut kampanjointiin mukaan myöhemminkään, joskin Demarissa oli vuoden 1993 lopussa Sorsan kirjoitus, jossa hän ilmoitti kannattavansa Ahtisaarta

¹¹³ Lipponen, 2014, s.458.

¹¹⁴ Seppinen, 2008, s.477.

¹¹⁵ Tuomioja, 2014, s.472.

¹¹⁶ Salminen, 2006, s.124.

¹¹⁷ Tuomioja, 2014, s.387.

¹¹⁸ Tuomioja, 2014, s.443.

seuraavaksi tasavallan presidentiksi. Tuomiojan luonnehdinnan mukaan tämä tapahtui ”pitkin hampain”.¹¹⁹

Siitä, että Martti Ahtisaari voitti Kalevi Sorsan SDP:n esivaalissa vuonna 1993 tuli ongelma ensin mainitulle myös presidenttikauden lopulla: hän ei koskaan ollut kunnolla oman puolueensa presidentti – voitto Sorsasta avoimessa esivaalissa, merkittävältä osin puolueen ulkopuolisten voimin, jätti paljon jäseniä hävinneelle puolelle.¹²⁰ Vaikka puolueen puheenjohtajana Paavo Lipponen toivoi istuvalle presidentille jatkokautta, puolue ei virallisesti käynyt pyytämässä Ahtisaarta jatkokaudelle. Hän viivytteli jatkoilmoitustaan ilmoittaen lopulta, ettei suostu osallistumaan esivaaliin istuvana presidenttinä. Ajan pelaaminen vain pahensi asetelmia Ahtisaaren kannalta. Usko häneen rapisi SDP:ssä samaa tahtia huonojen mielipidemittausten kanssa. Puolueessa ryhdyttiin miettimään vakavissaan muitakin nimiä ja viimeistään tässä vaiheessa Kalevi Sorsan kannattajat kuuden vuoden takaa rohkaistuivat ja näkivät tilaisuuden revanssiin Tarja Halosen avulla.¹²¹ Puoluehallitus ilmoitti lopulta että esivaali järjestetään. Ehdokkaiksi ilmoittautuivat Halonen, Jacob Söderman ja Pertti Paasio. Lopullisesti Ahtisaari kieltäytyi jatkokaudesta huhtikuun lopulla vuonna 1999.

3.2 Ehdokasasettelu muissa puolueissa

Martti Ahtisaari ei ollut ainoa, joka halusi Mauno Koiviston seuraajaksi. Ensimmäisen kerran suoraksi kansanvaaliksi muuttuneessa presidentinvaalissa oli mukana suorastaan poikkeuksellisen monta kilpailijaa. Eräs syy tähän oli todella tämä suora kansanvaali, jonka ansiosta moni ehdokas halusi kertoa asiaansa, osa puolueensa ehdokkaana tai osa kansanliikkeen edustajana. Toisena syynä laajaan ehdokasasetteluun oli ulkopoliittinen käänne, jolla oli isot vaikutuksensa

¹¹⁹ Tuomioja, 2014, s.464.

¹²⁰ Hallberg & Martikainen & Nousiainen & Tiikkainen, 2009, s.340.

¹²¹ Uimonen, 2001, s.282.

suomalaiseen yhteiskuntaan. Siihen liittyen mielipiteitä haluttiin kertoa puolesta ja vastaan. Tämä tilanne oli omiaan piristämään julkista keskustelua ja kansalaisyhteiskuntaa.¹²²

Huhtikuussa 1991 aloittaneessa Esko Ahon hallituksessa Paavo Väyrynen toimi ulkoministerinä ja hänen tuleva esivaalikilpailijansa, Hannele Pokka, oikeusministerinä. Eeva Kuuskoski oli puolestaan Ahon hallituksessa sosiaali- ja terveysministerinä sen ensimmäisen toimintavuoden ajan. Hän ei lähtenyt puolueensa esivaaliin vaan tavoitteli presidenttiyttä kansanliikkeen voimin. Toimiessaan hallituksessa laman jylläämässä Suomessa Väyrynen huomasi saaneensa presidenttiehdokaskilpailijoita omasta puolueestaan: Kuuskoski ja Aho olivat gallupeissa jo häntä suositumpia.¹²³ Ei ihme, että Väyrynen jättäytyi pois hallituksesta 5.5.1993 tuleviin presidentinvaaleihin vedoten.¹²⁴ Hän arveli pystyvänsä arvostelemaan Ahon hallituksen taloustoimia uskottavasti, kun ei ollut enää mukana päätöksenteossa. Keskustan lopullisessa esivaalissa Väyrynen valittiin presidenttiehdokkaaksi reilulla erolla Hannele Pokkaan nähden, kun hän sai äänistä 72,8 prosenttia.

Keskustalaiset Eeva Kuuskoski ja Keijo Korhonen keräsivät kasaan omat kansanliikkeensä, joten he eivät olleet mukana Keskustan esivaalissa. Kuuskosken kansanliike oli nimeltään *Muutos -94*. Korhosen kansanliike oli *Suomen kansa itsenäisyysrintama*, joka vastusti EY-jäsenyyttä. Paavo Väyrysen mielestä merkittävä osasy syy hänen vaalitappioonsa olivatkin nämä puolueen läheiset kansanliikkeet, jotka jakoivat keskustalaisten äänet: äänestäjien olisi kannattanut keskittää äänensä Väyrykselle niin että tämä olisi päässyt toiselle kierrokselle.¹²⁵ Paitsi tällä, on Väyrynen katsonut niin sanotulla mediapelillä olevan syytä hänen tuolloiseen tappioonsa. Hän syytti sekä omasta mielestään vääränlaisia viimeisen viikon galluplukuja että päivää ennen ensimmäistä äänestyspäivää julkaistua Venäjän noottia.¹²⁶

¹²² Meinander, 2012, s.522.

¹²³ Lehtinen & Ukkola, 2013, s.191.

¹²⁴ Tuomioja, 2014, s.328.

¹²⁵ Lehtinen & Ukkola, 2013, s.211.

¹²⁶ Pernaa & Railo, 2006, s.17.

Kansallisen Kokoomuksen esivaalissa olivat vastakkain puolueen puheenjohtaja Pertti Salolainen ja jo tuolloin eläkkeellä ollut Helsingin kaupungin ylipormestari Raimo Ilaskivi. Monessa mielessä Salolainen olisi ollut iältään ja taustaltaan lähes ihanne-ehdokka, sillä hänellä oli omassa vaalipiirissään jatkuvasti korkea kannatus. Salolainen oli myös viemässä Suomea vuosisadan tärkeimmäksi luonnehdittuun ratkaisuun, EU:n jäseneksi. Hän oli kehitellyt puolueelleen hyvin ajassa kiinni olevan eko-sosiaalisen markkinatalouden ohjelman. Kaiken olisi pitänyt olla kohdallaan ajatellen presidenttiehdokkuutta. Salolaiselta puuttui kuitenkin uskottavuus, puoluekoneiston tuki sekä johtajuus. Mediakaan ei pitänyt häntä varteenotettavana ehdokkaana.¹²⁷ Kokoomuksen taustavaikuttajaksi luonnehdittu Jarmo Virmavirta on todennut puolueen jäsenäänestyksen kautta valitusta Raimo Ilaskivestä vähemmän mairittelevasti, että seniori-Suomessa hän olisi ollut kova nimi.¹²⁸ Kokoomuksen esivaali järjestettiin 2.4.1993. Puolueessa oli käynnissä sisäinen taistelu hallituksen talouspolitiikasta; presidenttiehdokka Ilaskivi olisi halunnut elvyttää hallitusta ja kokoomuksen omaa valtionvarainministeri Iiro Viinasta vahvemmin. Voidaan sanoa, että Ilaskiven kannalta katsoen hallituksen talouspolitiikasta oli haittaa arvioitaessa hänen mahdollisuuksiaan päästä vaalit lopullisesti ratkaisseelle toiselle kierrokselle.¹²⁹ Jos miettii mediapeliä, niin erään tiedon mukaan sekä Raimo Ilaskivi että muut vähemmän ääniä saaneet ehdokkaat olivat kärsineet muuttuneista gallup-luvuista, sillä äänestäjän olivat tietoisia yleisen mielipiteen kääntymisestä esimerkiksi Rehnin taakse. Täten osa äänestäjistä ei halunnut hukata ääntään ehdokkaalle, joka ei kuitenkaan läpi pääsisi.¹³⁰

RKP:n ehdokkaaksi tuli Elisabeth Rehn. Hän oli jo keväällä 1992 tuonut julki mielenkiintonsa ehdokkuuteen, mikäli puolue päättäisi asettaa oman ehdokkaansa. Pontta sille löytyi syksyllä 1992 gallup-lukujen perusteella, jonka myös Erkki Tuomioja huomioi. Rehn ei ollut Tuomiojalle mieluinen vaihtoehto ja tuolloin hän oli gallup-lukujen kärjessä.¹³¹

¹²⁷ Virmavirta, 2005, s.115.

¹²⁸ Virmavirta, 2005, s.116.

¹²⁹ Uimonen, 2010, s.184.

¹³⁰ Salminen, 2006, s.133.

¹³¹ Tuomioja, 2014, s.207.

Erkki Tuomioja ei ollut ainoa, jota Elisabeth Rehnin presidenttiehdokkuus mietitytti. Myös hänen oma puolue arkaili. RKP:ssä se oli ymmärrettävää myös siltä kantilta, että puolueella oli ollut oma presidenttiehdokas vain kahdesti aiemmin, Jan-Magnus Jansson vuonna 1982 ja Ralf Törngren 1956. Puolue ei koskaan aiemmin ollut myöskään haastanut istuvaa presidenttiä presidentinvaaleissa. RKP:n kannatus vaaleissa oli ollut tavallisesti noin viiden prosentin luokkaa, jolla ei voitettaisi vaaleissa mitään tai ketään.¹³² Lopulta ehdokas kuitenkin päätettiin asettaa, koska julkisuus, joka ehdokkaan kautta puolueelle tuli, katsottiin sille ja sen toiminnan jatkuvuudelle hyväksi. Elisabeth Rehn nimitettiin RKP:n presidenttiehdokkaaksi puoluekokouksessa Närpiössä kesäkuussa 1993. Kansanliike hänen ympärilleen alkoi rakentua samaan aikaan.¹³³

Muiden ehdokkaiden tavoin myös Elisabeth Rehnillä voi sanoa olleen ongelmia oman puolueensa kanssa.¹³⁴ Puolue oli etenkin alussa pienesti mukana, osa jopa vastaankin. Esimerkiksi Jörn Donner meni mukaan Martti Ahtisaaren kampanjaan. Rehn lähti liikkeelle niin sanottuna pienen puolueen ehdokkaana, jolla ei alussa ollut edes suuria suunnitelmia toiselle kierrokselle pääsemisestä. Rahaa mittavaan kampanjointiin ei ollut juurikaan käytettävissä, sen paremmin kuin isoja valtakunnallisesti kattavaa puolueorganisaatiota. Kampanjointia tehtiin paljolti vapaaehtoisten voimin.¹³⁵ Kaikesta tästä huolimatta tammikuun 1994 alkupuolella Elisabeth Rehnin suosio nousi gallupeissa ja häntä käsiteltiin joissain jutuissa ainakin Erkki Tuomiojan mukaan voittajana.¹³⁶ Tuossa vaiheessa julkaistiin kaikenlaisia gallupeja, joissa yritettiin ennustaa kuka pärjäisi kuinka toisia vastaan. Erään tutkimuksen mukaan juuri Rehn menestyisi toisella kierroksella parhaiten Ahtisaarta vastaan.¹³⁷ Rehn pääsi toiselle kierrokselle saaden ensimmäisen kierroksen äänistä 22 %. Sekä hänen oma puolueensa RKP että myös keskusta pääministeri Ahon johdolla tulivat selkeästi hänen tuekseen. *Lillan*-kirjassa todetaan toisen kierroksen tilanteesta, että mielipidemittauksissa Rehnin suunta oli alaspäin koko kierrosten välisen kolme viikkoa kestäneen ajan. Kuten Timo Kivi totesi vaalikampanjan aikana, niin tärkeintä gallupeissa oli se suunta. Toisella ehdokkaalla se oli ylöspäin, ja siitä oli tuleva koko vaalien tulos.¹³⁸

¹³² Vesikallio, 2014, s.167-168.

¹³³ Vesikallio, 2014, s.171.

¹³⁴ Vesikallio, 2014, s.117.

¹³⁵ Vesikallio, 2014, s.170-171.

¹³⁶ Tuomioja, 2014, s.472.

¹³⁷ Heikkilä, 1997, 259.

¹³⁸ Vesikallio, 2014, s.190.

Vasemmistoliitossa oli EU-vastaisuus niin voimakasta, ettei eurooppalaista ratkaisua avoimesti puoltavaa ehdokasta voitu tukea ainakaan suoraan ensimmäisellä kierroksella. Kaikesta huolimatta eräät vasemmistoliittolaiset valmistautuivat jo vuoden 1993 alussa pyytämään maaherra Kalevi Kivistöä ehdokkaaksi sosiaalidemokraattien kanssa yhteisesti järjestettävään esivaaliin, jonka tuloksena vasemmistoliittolaiset olisivat voineet siirtyä vasemmiston yhteisen – todennäköisesti sosiaalidemokraattisen – ehdokkaan taakse.¹³⁹

Vaikka tilannetta pyöriteltiin puolueessa suuntaan jos toiseenkin kevään 1993 aikana niin lopulta Claes Andersson asetettiin presidenttiehdokkaaksi puolueensa puheenjohtajana. Erkki Tuomioja oli pyydetty keskustelemaan kampanjoinnin aikaisesta yhteistyöstä ja tässä yhteydessä Andersson toivoi osoituksena sovinnollisuudesta yhtä yhteistä ay-liikkeen nimissä järjestettyä tilaisuutta Ahtisaaren kanssa.¹⁴⁰ Yhteistyön jatkoa mietittiin myöhemminkin syksyllä 1993 ja tuolloin konkreettisimmaksi asiaksi keskusteluista jäi, että Anderssonin ja Ahtisaaren tapaaminen luvattiin järjestää lokakuun lopulla, ennen kampanjan alkua.¹⁴¹ Toisella kierroksella vasemmistoliitto lähti tukemaan Ahtisaaren kampanjaa.

Vaalien muista ehdokkaista mainittakoon SMP:n Sulo Aittoniemi ja Kristillisen Liiton Toimi Kankaanniemi. Valitsijayhdistysten ehdokkaina Kuuskosken ja Korhosen ohella olivat Pekka Tiainen ja Pertti Virtanen. Heille jäi kuitenkin marginaaliset määrät puhuttiinpa sitten median huomiosta tai äänimääristä vaalin ensimmäisellä kierroksella. Toki esimerkiksi Pertti Virtasen saama äänimäärä, runsaat 95 000 ääntä ja 3 prosentin kannatus, oli sangen hyvä politiikan ulkopuoliselle toimijalle.

4. Kampanjointia

4.1 Kiertue-elämää

¹³⁹ Heikkilä, 1997, s.239.

¹⁴⁰ Tuomioja, 2014, s.357.

¹⁴¹ Tuomioja, 2014, s.382.

Ennen suostumistaan SDP:n esivaaliin Martti Ahtisaari halusi tavata Kalevi Sorsan. Viimeksi mainitun suhtauduttua hänen ehdokkuuteen myönteisesti Ahtisaaren esivaalikampanjansa rakentaminen käynnistyi toden teolla. Jo sen aikana kierrettiin ympäri Suomea sekä laajasti ”omalla porukalla” että yhdessä muiden SDP:n esivaaliehdokkaiden kanssa muutamissa vaalitenteissä. Ahtisaaren kampanjatoimisto sijaitsi hotelli Presidentissä. Toimiston avauksen jälkeen vietettiin kampanjan aloitusjuhla Oulussa 28.3.1993. Tuomioja huomioi tilanteesta suuren urheilujuhlan tunnelmaa.¹⁴²

Martti Ahtisaaren esivaalikampanjan avaustilaisuus oli yleisömenestys, kun jopa 600 kannattajaa oli mukana juhlassa. Kaikki halukkaat eivät edes mahtuneet tilaisuuteen, sillä heitä jäi paljon ulkopuolelle. Vaalikampanjan avajaisjuhlan puheessa Ahtisaari toivoi käynnistyvän kampanjan muodostuvan avoimeksi kansalaisliikkeeksi paremman Suomen puolesta. Hän halusi siinä olevan ”katon korkealla ja seinien leveällä” – niin että siinä korjataan vanhaa ja rakennetaan uutta.¹⁴³ Vaalikampanjan käynnistyessä Ahtisaaren gallup-luvut olivat korkealla sekä esivaalia että varsinaisia presidentinvaaleja ajatellen.

Presidentinvaaleihin tähdänneen esivaalin jälkeen oli SDP:llä edessä uuden puheenjohtajan valinta. Puolueen puoluekokous järjestettiin näissä merkeissä kesäkuun alussa ja valinta kohdistui Paavo Lipposeen. Tässä samaisessa puoluekokouksessa asialistalla oli myös Martti Ahtisaaren asettaminen virallisesti Suomen Sosialidemokraattisen puolueen presidenttiehdokkaaksi. Kokous oli hallintoneuvos Mauno Ihalaisen mielestä tunnelmaltaan paras, joihin hän on osallistunut.¹⁴⁴

Jo esivaalin jälkeen Erkki Tuomioja, yhdessä Martti Ahtisaaren ja muiden kampanjan johtohenkilöiden kanssa, pohtivat organisaation ja kampanjaväen laajentumista kohti puoluetta ja puoluekokouksessa tehtyjen ratkaisujen jälkeen näin tapahtui. Organisaatiota laajennettiin

¹⁴² Tuomioja, 2014, s.310.

¹⁴³ Heikkilä, 1997, s.244; Ruokanen, 2011, s.197.

¹⁴⁴ Ihalainen, 2007, s.119.

puolueen suuntaan. Tuolloin esimerkiksi Jussi Lähde, joka myöhemminkin toimi Ahtisaaren presidentin kanslian tiedotusvastaavana, sovittiin jatkavan mediasta vastaavana kampanjassa. Samoin pitkäaikainen puolueen jäsen Tuomo Saarisen sovittiin tulevan mukaan projektitoimitsijaksi järjestäen asioita kentällä. Tuolloin myös sovittiin, että puolue hoitaa kampanjan rahoituksen elinkeinoelämän ja valtakunnallisten järjestöjen kanssa, kampanjayhdistyksen vastatessa sen pienemmistä osista, ns. ”nappikaupasta”.¹⁴⁵

Tästä eteenpäin kampanjalla oli selkeä ja yhtenäinen suunnitelma, joka oli laajasti hyväksytty. Vaaliorganisaation hallituksessa koettiin tiettyjä muutoksia, jonka seurauksena Erkki Tuomioja siirtyi sen puheenjohtajaksi. Myös Kalevi Sorsan tukijoita liittyi mukaan tässä vaiheessa ja vihreiden edustajalle varattiin samoin paikka organisaatiossa, ei vähiten sen vuoksi, että heidän haluttiin liittää tiiviiksi osaksi mukaan kampanjaan, koska heillä ei ollut omaa presidenttiehdokasta. Tehty ratkaisu osoittautui onnistuneeksi. Yhdessä Martti Ahtisaaren kanssa Erkki Tuomioja kävi Vihreiden puoluekokouksessa viikko sen jälkeen, kun ensin mainittu oli asetettu SDP:n presidenttiehdokkaaksi. Tuolloin heille selvisi, että vihreiden puoluekokous oli juuri tehnyt 44-42 –äänin päätöksen olla asettamatta puolueelle omaa presidenttiehdokasta.¹⁴⁶

Martti Ahtisaari oli toiminut YK:n palveluksessa jo ennen esivaaliin osallistumista. Myös presidenttiehdokkaaksi valintansa jälkeen hän matkasi uudelleen Geneveen Jugoslavia-konferenssiin ratkomaan tilannetta Balkanilla.¹⁴⁷ Martti Ahtisaaren osallistumista YK:n töihin oli monen henkilön voimin mietitty. Heihin lukeutui myös presidentti Mauno Koivisto, joka lopulta antoi päätöksenteon asiassa ulkoministeri Paavo Väyryselle. Hän myönsi Ahtisaarelle virkavapautta ulkoministeriön valtiosihteerin tehtävistä lokakuun loppuun asti.¹⁴⁸

Geneveen palattuaan Martti Ahtisaari ryhtyi ratkomaan Balkanin kriisiä, antaen tukea YK:n pääsihteerin erikoisedustajalle, Thorvald Stoltenbergille. Suomessa tämä kirvoitti puhetta puolesta

¹⁴⁵ Tuomioja, 2014, s.351.

¹⁴⁶ Tuomioja, 2014, s.352.

¹⁴⁷ Ruokanen, 2011, s.211.

¹⁴⁸ Koivisto, 1995, s.510-511.

ja vastaan, etenkin presidentinvaalin kanssaehdokkaiden keskuudessa. Puolueensa puheenjohtaja Pertti Salolainen puhui asiasta Kokoomuksen puoluekokouksessa. Tuossa yhteydessä hän arvosteli Ahtisaaren YK-tehtäviä sanoen hänen saavan tulevassa presidentinvaalissa siitä ylimääräistä hyötyä.¹⁴⁹ Samoilla linjoilla oli myös puolueen presidenttiehdokas Raimo Ilaskivi. Hän syytti Ahtisaarta YK:n hyväksikäytöstä vaalikampanjassa.¹⁵⁰ Arvostelijoiden joukkoon liittyi Suomen keskustan presidenttiehdokas Paavo Väyrynen vaalikirjassaan todeten ymmärtävänsä lähdön muttei sitä, että Ahtisaari kieltäytyy tänä aikana vaalitoiminnasta. Väyrynen katsoi, että Ahtisaari aikoi käydä vaalikampanjansa mielikuvapolitiikan avulla.¹⁵¹

Kuten mainittua, Martti Ahtisaaren YK-tehtävät käynnissä olevan presidentinvaalikampanjan alla mietityttivät myös Mauno Koivistoa. Hän pohti asiaa Ahtisaaren kanssakilpailijoista poiketen toisesta näkökulmasta. Hänen mielestään Ahtisaaren ei ollut hyvä olla koko ajan tavoitettavissa. Samoin Koivisto fundeerasi asiaa myös itsensä kannalta. Hän toivoi, etteivät kaikki ehdokkaat olleet koko ajan lähettyvillä.¹⁵²

Paljosta keskustelusta huolimatta Martti Ahtisaari saattoi palata YK-tehtäviin hyvillä mielin. Tuossa vaiheessa hänellä oli tieto siitä, että saman päivän tv-uutisissa julkistettaisiin galluptulos. Sen perusteella kolme neljästä suomalaisesta näytti hyväksyvän hänen lähtönsä YK-tehtäviin.¹⁵³ Tuomioja arveli tämän tiedon hiljentävän etenkin Ahtisaaren poliittisia vastustajia, erikseen nimeltä mainiten Kokoomuksen Raimo Ilaskiven.¹⁵⁴ Geneven neuvottelut päättyivät tuloksettomina, osapuolet olivat haluttomia sopuun.¹⁵⁵ Se ettei Ahtisaari saanut tästä isoa sulkaa hattuunsa oli tulevan presidentinvaalin vastaehdokkaille arvatenkin helpotus.

¹⁴⁹ Heikkilä, 1997, s.252; Koivisto, 1995, s.511.

¹⁵⁰ Ruokanen, 2011, s.212.

¹⁵¹ Väyrynen B, 1993, s.17.

¹⁵² Koivisto, 1995, s.510.

¹⁵³ Ruokanen, 2011, s.212.

¹⁵⁴ Tuomioja, 2014, s.356.

¹⁵⁵ Heikkilä, 1997, s.230.

Syksyllä 1993 tilanne oli aiempaa hankalampi Martti Ahtisaaren näkökulmasta katsottuna. Hänen kannatuksensa oli laskussa, vaikka se olikin yhä korkeampi kuin vastaehdokkaiden. Lokakuun lopussa Viialan työväenyhdistyksen 90-vuotisjuhlasta aloitettiin vaalikiertue, jossa bussilla, jälleen kerran, kierrettiin ympäri Suomea kansan parissa. Kiertuevastaava Tuomo Saarinen piti lankoja käsissään ja hoiti paikallisia puolueaktiiveja antamaan paikallistuntemusta sekä paikkakunnan asioiden että tapahtumapaikkojen suhteen. Bussiin oli asennettu esimerkiksi äänentoistoa, joiden avulla kaikki sujui teknisesti hyvin.¹⁵⁶ Saarinen oli toiminut aiemmin SDP:n nuorisoliitossa pääsihteerinä ja sen ansiosta tunsu paljon puoluelaisia. Saariselle kuuluu kunnia Ahtisaaren maakuntamatkoista. Hän nosti idean esille toukokuussa 1993, joka sitten Ahtisaaren presidenttikaudella otettiin käyttöön.¹⁵⁷

Martti Ahtisaaren presidentiksi valinnan tueksi perustettiin myös kansalaisvaltuuskunta. Sen puheenjohtajana toimi professori Anto Leikola. Hänen vaimonsa Marjatta oli rouva Eeva Ahtisaaren nuoruudenystäviä. Kansalaisvaltuuskuntaan kuului ihmisiä hyvin eri aloilta ja heillä saattoi olla hyvin erilaisia mielipiteitä monista asioista. Yhtä kaikki, he halusivat samaa näissä vaaleissa: presidenttikseen Martti Ahtisaaren.¹⁵⁸

Martti Ahtisaaren valinnan tueksi oli perustettu *Presidentti -94*-yhdistys jo varhaisessa vaiheessa. Se kokoontui eri kokoonpanoin. Osassa niissä oli ehdokas itsekin mukana. Niissä käsiteltiin sekä vaalityön tilanteita että Ahtisaaren kampanjateemoja, esimerkiksi Euroopan integraatiota ja sen mukanaan tuomia muutoksia. Leimallista oli kansalaisyhteiskunnan korostaminen. Ahtisaaren ajatus kansalaisyhteiskunnasta ohi puoluevallan nousi nyt esiin. Ennakoiden, että tästä saattaisi muodostua ongelmia hänen kampanjoinnilleen jatkossa, hän tiedusteli lupaa tulevaan puheeseen, ilmeisesti.¹⁵⁹

4.2 Ystäväkirje

¹⁵⁶ Ruokanen, 2011, s.224-225.

¹⁵⁷ Ruokanen, 2011, s.202.

¹⁵⁸ Heikkilä, 1997, s.253.

¹⁵⁹ Tuomioja, 2014, s.411.

Martti Ahtisaaren kovimman suosion hiipuessä SDP:n puolueväkeä yritettiin innostaa kampanjaan mukaan aiempaa enemmän. Tähän liittyi se, että marraskuun 18. päivänä pidetyssä SDP:n puoluevaltuuston kokouksessa Ahtisaari oli läsnä. Aluksi hän kertoi kuulumisia maakunnista sekä vastasi hänelle esitettyihin kysymyksiin. Eräs näistä kysymyksistä oli puoluehallituksen jäsenen Liisa Jaakonsaaren, joka kuului miten puolueiden ja erityisesti oman puolueen tulisi muuttua. Vastauksena esitettyyn kysymykseen, hän luki kirjeen ystävältään, joka oli erittäin kriittinen puolueita kohtaan.¹⁶⁰ Jo ennen tätä tilaisuutta Ahtisaari oli itse esittänyt ajatuksen kansalaisyhteiskunnasta, jossa puoluevallalla olisi nykyistä vähemmän painoarvoa.

Ystäväkirjeessä paikalla olleita puolueaktiiveja kannustettiin uudistamaan puolueita. Siinä lausutun perusteella niiden nähtiin valtiollistuneen – samalla, kun niiden katsottiin välittävän valtion ja virkamiesten tahtoa kansalle eikä päinvastoin, kuten pitäisi. Valtiosääntö ei edes tunne puoluelaitosta, vaan vallan pitäisi valtiosäännön mukaan kuulu kansalle, jota käyttää eduskunta. Kirjeen kirjoittaja koki, että todellista valtaa vaikuttivat käyttävän puolue-eliitit, jotka päättivät yhdessä sekä muiden korporaatioiden johtajien kanssa, mitä kansanedustuslaitos ja hallitus päättävät. Kirje sisälsi tuttua kansalaiskritiikkiä, jossa kansa halusi muutosta. Päätöksiä toivottiin tehtäväksi itsenäisesti, ilman ryhmä- ja puoluekuria. Puolueiden pitäisi kirjeen mukaan käyttää mielipidevaltaa, koota samanmielisiä, mutta ei päätösvaltaa eikä niiden pitäisi asettaa ehdokkaita vaaleihin vaan se kuuluisi valitsijayhdistyksille. Oli nähtävissä, että kirjeessä koettu autoritäärisyys oli ikään kuin demokratian kehittämisen este.¹⁶¹

Sali oli täynnä puolueaktiiveja, jotka antoivat valitulle presidenttiehdokkaalleen kohteliaat aplodit, osin ihmetellen, osin suuttuneena. Erkki Tuomioja huomioi sekä tilaisuudessa luetun kirjeen että sitä seuranneen tilanteen. Hän katsoi kirjeen tyyli olleen kovasanainen, osin aiheellinenkin,

¹⁶⁰ Ihalainen, 2007, s.119-120.

¹⁶¹ Ruokanen, 2011, s.230-231.

arvostellen puolueita ja niiden valtaa. Samalla hän arvioi sen kuitenkin loukanneen puolueen aktiivisia järjestöihmisiä.¹⁶²

Kampanjassa mukana olevat joutuivat selittelemään kirjettä. Heihin lukeutui myös tuore SDP:n puheenjohtaja Paavo Lipponen, joka on myöhemmin muistuttanut muistelmissaan Ahtisaaren, hänen itsensä tavoin, halunneen vahvistaa kansalaisyhteiskuntaa.¹⁶³ Presidentinvaalikampanjansa aikana Ahtisaari halusi keskustella kansalaisyhteiskunnasta ja sitä eivät kaikki ymmärtäneet. Presidenttiehdokas halusi rohkeasti kertoa näkemyksiään sekä puolueensa että koko politiikan tilasta yleisemminkin. Aiemmissa tehtävissään hän oli tottunut, että mielipiteitä voidaan kertoa ja niistä keskustella. Kirje herätti paljon puhetta. Suomalaisittain tyyppillisesti, syllisen etsiminen aloitettiin nopeasti. Selvänä pidettiin, ettei kirjeen esittämisestä ollut sovittu etukäteen kenenkään niiden yhteisöjen kanssa, jotka ajoivat Ahtisaarta presidentiksi. Hän osasi ja halusi toimia etukäteen sopimatta ja tilanteen mukaan.¹⁶⁴ Vasta luettuaan kirjeen, hän kävi kysymässä Erkki Tuomiojaltakin mielipidettä kirjeestä, johon Tuomioja oli todennut sarkastisesti, että asiasta olisi kannattanut ehkä kysyä ennen eikä vasta puheen jälkeen.¹⁶⁵

SDP:n puoluesihteerin Markku Hyvärinen keskusteli kirjeestä sekä Erkki Tuomioja että myös Tuomo Saarisen kanssa. Hän pelkäsi, ettei sosiaalidemokraatteja saataisi jatkossa mukaan vaalityöhön, ellei Ahtisaari jotenkin onnistuisi korjaamaan tilannetta. Keskusteltuaan Ahtisaaren kanssa Tuomioja ei oman näkemyksensä mukaan ollut lainkaan varma, että ymmärsikö Ahtisaari tilanteen haasteellisuutta.¹⁶⁶ Toisaalta Saarinen kertoi, että myöhemmin kiertueella Ahtisaari oli puhunut järjestöväelle ja saanut osakseen hyväksyntää. Ahtisaari itse on myöhemmin puolustanut kirjeen esittämistä toteamalla, ettei kampanjointi voi olla vain puolueen ylistystä, etenkin kun suosio oli saatava laajemmilta piireiltä.¹⁶⁷

¹⁶² Tuomioja, 2014, s.426.

¹⁶³ Lipponen, 2014, s.493.

¹⁶⁴ Ruokanen, 2011, s.233.

¹⁶⁵ Tuomioja, 2014, s.427.

¹⁶⁶ Tuomioja, 2014, s.427.

¹⁶⁷ Ruokanen, 2011, s.234.

Kriittinen suhtautuminen puoluevaltaan muodostui ongelmaksi, kun puolueaktiiveja piti yrittää motivoida kampanjoimaan ehdokkaan puolesta. Osa kansasta antoi kuitenkin tukea Martti Ahtisaaren ajatuksille ja ystäväkirjeessä esitettyjen näkökantojen on katsottu selkiyttäneen sen hetkistä poliittista ilmasto. Tapahtumahetkellä Ahtisaaren nousu presidentiksi näytti joka tapauksessa olevan yhä enemmän liikkuvan äänestäjäkunnan käsissä. He kokivat kirjeen sisältävän politiikan kritiikkiä, jota tuolloin harjoitettiin kansan piirissä.¹⁶⁸ Eräiden poliittisten toimittajien silmissä Martti Ahtisaaren arvostus nousi hänen uskaltaessa arvostella puoluejärjestelmää.¹⁶⁹

Runsaasti pohdintaa SDP:n kannattajissa herättäneen ystäväkirjeen kirjoittajaksi epäiltiin alkuun Alpo Rusia, joka oli kirjoittanut Martti Ahtisaarelle muitakin puheita. Lopulta Erkki Tuomioja sai tietää, Lasse Lehtisen kautta, että kirjeen oli kirjoittanut *Presidentti -94*-yhdistyksessä jäsen, rauhanaktivisti ja vasemmistolainen Kalevi Suomela. Suomela oli itsekin säikähtänyt kirjeensä saamaa huomiota eikä halunnut nimeään julki ennen vaaleja.¹⁷⁰

4.3 Vaalikiertueelta uuteen nousuun

Martti Ahtisaari tuli poliittisen valtapiirin ulkopuolelta, joten kiertämällä ympäri Suomea ja keskustelemalla ihmisten kanssa hän oppi tuntemaan kansalaisia. Hänen jaksamistaan mietittiin, mutta siihen Ahtisaari itse totesi, että joka paikassa on niin hyvä tunnelma keskusteluineen, että se antaa voimaa jaksaa.¹⁷¹ Vaalityöryhmässä huomioitiin, että eräänä ongelmana ehdokkaalla oli, että hän kulki kiertueella ikään kuin putkessa, mukavasti edeten ja positiivisia asioita kokien, mutta niin, että se eristi vaarallisella tavalla muusta ja kokonaisuuden kannalta paljon merkittävämmästä todellisuudesta.¹⁷² Ahtisaari pysyi kiertueella erossa isommista puoluekampituksista ja loanheitoista, saaden kuitenkin paljon voimaa suorasta keskustelusta kansalaisten kanssa. Tämän avulla hän jaksosi kiivastahtisen kampanjoinnin, vastustajien piikit sekä synkkenevät gallupluvut.

¹⁶⁸ Rusi, 2000, s.85.

¹⁶⁹ Ruokanen, 2011, s.232-233.

¹⁷⁰ Tuomioja, 2014, s.465.

¹⁷¹ Heikkilä, 1997, s.258.

¹⁷² Tuomioja, 2014, s.431.

Eräänä ongelma Martti Ahtisaaren presidentinvaalikampanjoinnissa oli, että ehdokas mielellään vältti keskusteluja ikävistä asioista. Tuomioja tulkitse Ahtisaaren innostuksen kiertueeseen olevan myös tätä samaa pakoa ikävistä asioista.¹⁷³ Oli nähtävissä ja kuultavissa, ettei ehdokas ollut kovin halukas puhumaan ongelmista kampanjoinnin aikana. Vaikka Ahtisaarella oli monissa tilanteissa mahdollisuuksia puuttua ongelmiin, moni puolueen tai kampanjan työntekijä koki, ettei heidän esille nostamia ongelmia kuultu tai ehdokas ei ainakaan muuttanut niiden johdosta toimintaansa. Tämä turhautti.¹⁷⁴

Tämä sosiaalidemokraattisen puolueen ja Martti Ahtisaaren välinen ongelmalliseksi luonnehdittava suhde oli nähtävissä koko syksyn 1993. Tätä niin sanottua kitkaa oli ollut koko kampanjoinnin ajan, mutta marras-joulukuulla se nähtiin todelliseksi ongelmaksi. Ahtisaari oli tottunut ajattelemaan itsenäisesti ja kampanjan edetessä hän muistutti, ettei aina ole samaa mieltä puolueen tai sen ohjelman kanssa. Hän oli liittynyt aikoinaan puolueeseen edistääkseen oikeudenmukaisuutta, tasa-arvoa sekä kansallista että kansainvälistä yhteisvastuuta ja koki olevansa mukana edistääkseen näitä tavoitteita.¹⁷⁵ Yrittäessään ratkaista ehdokas Ahtisaaren ja puolueen välisiä ongelmia puolueen eduskuntaryhmän sihteeri Kari Laitinen tuli kampanjaan tiiviimmin mukaan.¹⁷⁶ Hän rakensi puheita paremmin puolueen jäsenistön korvaan sopiviksi, samalla kriittisyyttä vähentäen.

Martti Ahtisaari tapasi marraskuun lopulla Erkki Tuomiojan, Paavo Lipposen, Lasse Lehtisen palaverissa, jossa kiinnitettiin huomiota kenttäväen tärkeyteen sekä mukaan saamiseen. Aiemmin valitsija-ehdokkaiden oma-aloitteisuus ja omaan intressiin perustunut aktiivisuus oli nyt vaalitavan muutoksen vuoksi poissa, joten oli tärkeää huomioida myös puolueen jäsenistö.¹⁷⁷ Kampanjoinnin tavat olivat muuttuneet. Osa oli ymmärtänyt tämän muutoksen, mutta vain pintapuolisesti. Kaikki vaalin osapuolet tarvitsivat lisää herättelyä ja muutostietoisuutta.

¹⁷³ Tuomioja, 2014, s.443.

¹⁷⁴ Tuomioja, 2014, s.430.

¹⁷⁵ Ruokanen, 2011, s.230.

¹⁷⁶ Ruokanen, 2011, s.235

¹⁷⁷ Tuomioja, 2014, s.433.

Herättelyyn ja muutokseen oli todella aihetta gallup-lukujen synkentyessä, loppuvuodesta 1993. Ne painoivat puolueen johdon mieltä. He kokivat, että muutosta tarvittiin sekä ehdokkaan tavassa toimia että puoluekoneistossa yleisemminkin. Joulukuussa Rovaniemellä kokoontuivat Ahtisaari, Erkki Tuomioja, Paavo Lipponen ja Markku Hyvärinen pitämään kriisi-istuntoa. Tuolloin päätettiin esimerkiksi eduskuntaryhmän ja puoluehallituksen yhteiskokouksesta, jonka tavoitteena oli korjata ehdokkaan ja puolueen välejä. Myös tulevia aikatauluja tarkennettiin, jotta ehdokkaalla olisi aikaa levätä. Niille päiville, joilla tiedettiin olevan tv-ohjelmia, muuta ohjelmaa kevennettiin, koska vaalitenttiohjelmien etukäteissuunnittelu katsottiin aiheelliseksi. Heikkenevistä kannatusluvuihin huolimatta jotain tämän nelikon itseluottamuksesta kertoo se, että samaisessa kokouksessa pohdittiin myös jo toista kierrosta. Vastaehdokkaina nähtiin joko Paavo Väyrynen tai Raimo Ilaskivi.¹⁷⁸ Ahtisaaren ja puoluekoneiston suunniteltu yhteiskokous pidettiin lopulta 16. joulukuuta 1993 ja monien mielestä se vastasi tarkoitustaan.

Vaalikampanjan lähetessä loppuaan koettiin, että puolueen perusjäsenistön apua tarvittiin nostamaan galluplukuja ja työskentelemään yhteistyössä Ahtisaaren valinnan edistämiseksi perustetun kansalaisliikkeen kanssa. Toiminta yhteisen ehdokkaan puolesta hitsasi sosiaalidemokraattisen järjestöväen rutiinin ja kansalaisliikkeen kannattajien innostuksen yhteiseksi kampanjaksi: kansa otti vallan jo siinä vaiheessa eikä vasta vaaliurnilla. Kampanjan amatöörimäisyys ja kansanomaisuus toi tuoreen tuulahduksen, jollaista ei ollut suomalaisessa politiikassa nähty.¹⁷⁹ Martti Ahtisaaren ja puolueen kipuilua luonnehti ehdokkaan tunnetuimpiin tukijoihin kuulunut Lasse Lehtinen tavalla, jota on lainattu myöhemminkin eri yhteyksissä. Hänen mukaansa Ahtisaaresta tuli SDP:n presidenttiehdokas koneistosta huolimatta. Ahtisaaresta huolimatta koneisto asettui tukemaan häntä. Koneiston tuesta huolimatta hänet valittiin presidentiksi.¹⁸⁰ Puoluekoneisto saatiin liikkeelle, jonka Erkki Tuomiojakin saattoi todeta tammikuun lopulla toisen kierroksen aikana: puolueorganisaatio ja ay-liike olivat hyvin liikkeellä,

¹⁷⁸ Tuomioja, 2014, s.448-450.

¹⁷⁹ Ruokanen, 2011, s. 226.

¹⁸⁰ Lehtinen & Komulainen, 1994, s.63.

ainakin yhtä hyvin kuin kunnallisvaaleissa.¹⁸¹ Vaalin ensimmäisen kierroksen varsinainen vaalipäivä oli sunnuntai 16.1.1994 ja sitä oli edeltänyt ennakoäänestys.

Vaalien ensimmäistä kierrosta luonnehdittiin SDP:n piirissä pettymykseksi. Syy tähän oli sangen looginen: Kun edellisissä kunnallisvaaleissa (1992) sosiaalidemokraattien ääniosuus oli 27,1 prosenttia, oli suorassa kansanvaalissa puolueen ehdokkaan vastaava lukema 25,9. Näytti siltä, ettei puolueväki ollut täydellä sydämellä mukana, puhumattakaan niin sanotuista turisteista, jotka olivat esivaalissa olleet aktiivisia ja ratkaisseet osaltaan Ahtisaaren valinnan. Tältä osin tilanne koheni toisella kierroksella jolloin saatettiin todeta, etenkin lopullisen äänestyspäivän lähetessä, että puolue- ja ay-väkikin olivat viimein täysillä mukana.¹⁸² Näytti silti, että vasta tuolloin sosiaalidemokraattien piirissä ymmärrettiin lopullisesti, että tullakseen valituksi tasavallan presidentiksi Martti Ahtisaari tarvitsi kannatusta yli puoluerajojen.

5. Media ja valta

5.1 Poliitiikan medioituminen

Urho Kekkosen pitkän valtakauden jälkeen Suomessa koitti Mauno Koiviston presidenttiyden aika. Tuolloin harjoitettua politiikkaa ryhtyi leimaamaan myös ”politiikan medioituminen”, jossa viestinten merkitys lisääntyi niiden määritellesä yhä enemmän keskustelun arvoisia asioita.¹⁸³ Koiviston myötä tiedotusvälineet olivat saaneet haastattelunsa sopivine ohjeistuksineen, esimerkiksi toimittajilta tuli kysymykset etukäteen presidentin nähtäville¹⁸⁴, mutta jo Ahtisaaren kampanja-aikana media oli läsnä joka paikassa. Kuvaan tuli tässä vaiheessa myös internet. Imago, mielikuvat ja esiintyminen vaikuttivat yhä tärkeämpinä kokonaisuuteen.¹⁸⁵

¹⁸¹ Tuomioja, 2014, s.489.

¹⁸² Ihalainen, 2007, s.120.

¹⁸³ Hallberg & Martikainen & Nousiainen & Tiikkainen, 2009, s.281.

¹⁸⁴ Hallberg & Martikainen & Nousiainen & Tiikkainen, 2009, s. 286.

¹⁸⁵ Salminen, 2006, s.121.

Jo ennen puolueensa presidenttiehdokkuuden ratkaissutta esivaalia Martti Ahtisaarta koulutettiin moneen kertaan sekä asiasisällöistä – olihan käynyt ilmi, ettei Ahtisaari tuntenut syvällisesti SDP:n puoluelinjauksia tai suuntaviivoja – että julkisuuskuvan ylläpitämisestä. Hän oli liittynyt puolueeseen vuonna 1968 toki ideologian, mutta myös helpompien käytäntöjen vuoksi. Tuolloin moniin eri toimiin vaadittiin jonkin puolueen jäsenkirjaa. Ahtisaari on itse todennut SDP:hen liittymisen olleen hänelle aikanaan ”ehkä enemmän solidaarisuuskysymys.”¹⁸⁶ Toisin kuin monista muista, hänestä ei tullut puolueaktiivia, joka olisi ollut mukana päättämässä puolueen uusista linjauksista. Tämä johti siihen, että Ahtisaarella oli aukkoja tiedoissa, esimerkiksi sosiaalidemokraattien harjoittamaan ympäristö- ja energiapolitiikkaan nähden. Näistä asioista puolueen piirissä jouduttiin presidentinvaalikampanjan kuluessa hänen kanssaan keskustelemaan suorastaan urakaluontoisesti.¹⁸⁷

Lokakuussa 1993, juuri ennen varsinaisen presidentinvaalikampanjoinnin alkua, Martti Ahtisaarelle järjestettiin mittava, kahden vuorokauden mittainen koulutus tähtäimenä valinta tasavallan presidentiksi. Tuolloin Ahtisaari ja osa kampanjaväkeä ylittivät Itämeren laivalla matkan ollessa Ahtisaaren kotimatka Genevestä Suomeen. Sen aikana pureuduttiin sekä poliittisiin teemoihin että ehdokkaan esiintymistapaan. Paikalla oli myös esiintymiskouluttaja Eija Tolpo, jonka kanssa Ahtisaari perehtyi, analysoi ja kouluttautui tuleviin julkisiin esiintymisiinsä. Tämä oli vastoin Ahtisaaren alkuperäisiä ajatuksia. Hän oli ajatellut pärjäävänsä esiintymisissä, koska jo Namibiassa toimiessaan hän oli joutunut työskentelemään monisatapäisen toimittajajoukon kanssa. Todellisuus Suomessa oli kuitenkin toisenlainen, jo poliittisen kulttuurin erilaisuuden vuoksi. Eija Tolpo on katsonut aiheelliseksi muistuttaa, että Martti Ahtisaari ei voinut tuntea poliittista kulttuuria Suomessa, vaikka hänellä oli kokemusta suurilla näyttämöillä toimimisesta Namibiaa ja YK:ta myöten.¹⁸⁸ Ahtisaari ei aluksi pärjännytkään televisiossa, osa jopa epäili gallup-suosion putoamisen syyksi huonoa tv-esiintymistä. Kuitenkin joulukuulla jo arveltiin, että kokemus ja koulutus auttoivat, sillä Ahtisaari ei enää näyttänyt niin hermostuneelta.¹⁸⁹ Hän oli parhaimmillaan pienemmissä keskustelutilaisuuksissa, suorassa vuorovaikutuksessa toisten kanssa, joten kiertäminen kansan parissa keskustellen, oli hänelle luontevampaa.

¹⁸⁶ Merikallio, 2011, s.71.

¹⁸⁷ Tuomioja, 2014, s.318.

¹⁸⁸ Ruokanen, 2011, s.218.

¹⁸⁹ Heikkilä, 1997, s.254; 257.

Presidenttiehdokkuuteen kuuluvat olennaisena osana puheet. Ahtisaaren osalta niiden valmistelua tehtiin monella taholla. Itse hän ei puheitaan kirjoittanut, vaan teki niihin korkeintaan joitain muutoksia. Puheita valmisteltiin eri ihmisten toimesta ja yhteistyössä esimerkiksi kampanjaryhmän toimesta. Alpo Rusi paljastui niiden kirjoittajaksi, Lasse Lehtinen kirjoitti niihin luonnoksia ja Erkki Tuomiojakin mainitsi monesti muistiinpanoissaan kirjoittaneensa ainakin pohjia puheisiin.¹⁹⁰ Ahtisaaren puheidenkirjoittaminen nousi esiin ainakin yhdessä vaalitentissä, jossa ehdokasta tentattiin hänen kirjallisesta tuotannosta.¹⁹¹

Yhtä kaikki puheita pidettiin paljon eri tilaisuuksissa ja moninaisista aiheista. Valittuihin teemoihin osavaikutuksensa toi arvatenkin kirjoittajien vaikuttimet, motiivit sekä henkilöhistoriat, jotka saattoivat muokata puheita ehdokkaalle toimimattomiksi. Tämän vuoksi toivottiin, että puheita valmistelisi moni, mutta viimeiset tarkistukset tehtäisiin esimerkiksi Erkki Tuomiojan kautta. Erääksi ongelmaksi puheita laadittaessa muodostui sekin, että osa niistä ei toiminut SDP:n kannattajien korvissa. Merkittävä vaikutin tässä suhteessa oli puheiden taustavalmisteluiden hitaus. Usein ne tulivat valmiiksi vasta kyseisen päivän aamulla, jolloin niihin ei ollut aina aikaa tehdä tarpeellisia muutoksia.¹⁹²

5.2 Televisiovaalit

Sekä mielikuvan että mielipiteen rakentaminen ehdokkaasta oli tärkeää ja ratkaiseva asia vuoden 1994 presidentinvaalissa ja edeltäneessä kampanjassa niin Martti Ahtisaaren kuin muidenkin mukana olleiden ehdokkaiden osalta. On tuskin sattumaa, että Ahtisaaren kampanjassa mukana olivat kokeneet Lasse Lehtinen ja Jussi Lähde. Heillä oli monenlaisia yhteistyötahoja median saralla. Etenkin Lähteen ansioita Lehtinen kehuu hyödylliseksi: hänellä oli paljon ideoita, ja jollakin

¹⁹⁰ Heikkilä, 1997, s.244; Lehtinen, 1997, s.314, Tuomioja, 2014, s.423.

¹⁹¹ Salminen, 2006, s.127.

¹⁹² Tuomioja, 2014, s.422-424.

kumman tavalla hän sai Lehtisen mukaan muut ne toteuttamaan.¹⁹³ Paikallisradiota ja televisiota käytettiin Ahtisaaren vaalikampanjassa ensimmäisen kerran tehokkaasti hyväksi, kiitos Lähteen touhukkuuden ja tuttavuuksien.

Niin Martti Ahtisaari kuin muutkin mukana olleet ehdokkaat osallistuivat moniin tv-haastatteluihin ja -vaalikeskusteluihin. Niissä mentiin usein presidentin valtaoikeuksien ulkopuolelle, ikään kuin ohi aiheiden. Ehdokkaiden menestyminen ja jaksaminen saattoi näkyä monesti seuraavissa gallupeissa. Erilaisten vaaliohjelmien ja –tenttien määrä oli suuri ja niissä myös puututtiin asioihin sangen monenkirjavasti, henkilökohtaisuuksista valtiosääntöön.¹⁹⁴ Televisio etenkin on hyvin tunteita välittävä aparaatti, joka paljastanee ihmisen, hänen pukeutumisensa, eleensä, äänenpainonsa eli melkein kaiken ulkoisen. Siten se vaatii poliitikolta paljon tietyn tyylistä kykyä viestintään.¹⁹⁵

Martti Ahtisaari ei ollut omimmillaan ensimmäisissä televisioesiintymisissään toisin kuin hän itse olin alun alkaen kuvitellut. Hänen elämänsä ei ollut aiemmin pyörinyt politiikan tai ylipäänsä poliittisten keskustelujen ympärillä, joten eräänlainen aallonpohja näytti saavutetun heti ensimmäisessä vaalitentissä marraskuussa, jossa Ahtisaari näytti epävarmalta ja hapuilevalta siinä missä politiikan vanhat konkarit olivat varmoja. Vaalipaneeli on tv-ohjelmista armottomin, sillä siinä jokainen on omillaan vastassaan tenttijä ja kanssakilpailijat.¹⁹⁶ Silloin kun ehdokkaalle singotaan kysymys, on kaikki aika vastaukseen alkamiseen saakka televisiossa pitkältä tuntuvaa ”kuollutta aikaa”. Mitä visaisempi kysymys ja mitä viisaampi vastaus, sitä enemmän miettimisaikaa ehdokas tarvitsisi. Presidenttikandidaatin oli kuitenkin laukaistava vastaus niin sanotusti lonkalta. Ehdokkaiden ajattelevaisuus ja pohdintakyky eivät päässeet oikeuksiinsa televisiossa, vaan ennemminkin mitattiin kyky esiintyä televisiostressin alaisena.¹⁹⁷

¹⁹³ Lehtinen, 1997, s.336.

¹⁹⁴ Pitkänen, 2006, s.195.

¹⁹⁵ Karvonen, 1999, s.81.

¹⁹⁶ Lehtinen, 1997, s.304; Ruokanen, 2011, s.227.

¹⁹⁷ Karvonen, 1999, s.173.

Suoran kansanvaalin aikana ehdokkaan ulkoisella habituksella oli oma vaikutuksensa televisioesiintymisiin. Vuoden 1994 vaaleissa puhuttiin muun muassa Ahtisaaren liikalihavuudesta mutta keskustelunaiheiksi nousi pienempiäkin aiheita, esimerkiksi kynän hermostunut pyörittäminen sekä salkku ja sen kantaminen. Ahtisaaren tukiryhmälle lähetettiin Turusta kirje, jossa vaadittiin ehdokkaan lähettämistä pikatehokurssille, missä opetettaisiin tv-esiintymisten salkunkantoa matkalla puhujapönttöön. Kirjeen lähettäjän mukaan monet naisäänestäjät uhkasivat siirtyä Paavo Väyrysen taakse, jos Martti Ahtisaari tässä suhteessa ei onnistuisi parantamaan tapojaan.¹⁹⁸ TV:n ja ylipäätään median vahva vaikutus tuolloin nousi esiin ihan pienistä asioista lähtien.

Tv-ohjelmista presidenttiehdokkaat saivat julkisuutta ja tunnettavuutta: moni poliitikko presidenttiehdokkaita myöten meni mielellään kaiken maailman viihdeohjelmiin suosiota kalastelemaan.¹⁹⁹ Televisiossa oli tuolloin monia ohjelmia, joihin osallistumista Martti Ahtisaaren tukiryhmässä pohdittiin. Yksi niistä oli Lasse Lehtisen ja Aarno Laitisen käsikirjoittama *Hyvät herrat*, joka oli nostanut Ahtisaaren nimen esiin yhtenä mahdollisena tulevana ehdokkaana jo vuonna 1992. Ohjelman toinen käsikirjoittaja kysyi ennen SDP:n esivaalia, että pitäisikö Ahtisaaren esiintyä ohjelmassa. Tuomioja ei kantaansa ilmaissut, sillä hän ei ollut ohjelmaa koskaan katsonut.²⁰⁰

Monet olivat heti tuoreeltaan ja myöhemminkin olleet sitä mieltä, että *Tuttu Juttu-show* vaalin toisen kierroksen edellä oli yksi merkittävä tekijä Martti Ahtisaaren vaalivoitossa. Erkki Tuomioja ei alun perin ollut kovinkaan innostunut Ahtisaaren pariskunnan osallistumisesta tähän ohjelmaan, jossa he kisailivat Rehnin pariskuntaa vastaan. Tuomiojan mielestä osallistumalla tämän kaltaiseen ohjelmaan Ahtisaari jopa kyseenalaisti sopivuutensa presidentiksi. Muut kampanjaryhmässä olivat kuitenkin sitä mieltä, että ehdokkaan kannatti tällaiseen viihdeohjelmaan mennä ja niin myös tapahtui.²⁰¹

¹⁹⁸ Tuomioja, 2014, s.458.

¹⁹⁹ Uimonen, 2009, s.267.

²⁰⁰ Tuomioja, 2014, s.315

²⁰¹ Tuomioja, 2014, s.484; Lehtinen, 1997, s.314.

Ohjelmaa seurasi miltei kaksi miljoonaa suomalaista ja iltapäivälehdet kirjoittivat ohjelmasta. He näkivät rentoutuneet ja vapautuneet Ahtisaaret, joilla oli vastassaan väsähtäneet ja nuhaiset Rehnit. Suorassa kansanvaalissa, sen toisella kierroksella on kyse joko tai –asetelma. Tämä sama kuvio oli myös tässä ohjelmassa. Niin tai näin, *Tuttu jutulla* oli iso merkitys siinä, millaisen käsityksen suomalaiset ehdokaspariskunnista saivat.²⁰² Se, että kyseessä olivat pariskunnat ja parisuhdeohjelma, jossa myös puoliset tulivat kunnolla esille, antoi mielikuvaa tulevasta presidenttiparista.²⁰³ Lasse Lehtinen oli mielissään osallistumisesta todeten Martti ja Eeva Ahtisaari onnistuneen ohjelmassa odotetusti. Siitä jäi erityisesti mieleen Ahtisaaren tokaisu, etenkin sen kansanomaisuus: *”Peijooni, kuinka minä karjalaispoika unohdin karjalanpaistin!”* jopa se saattoi olla se lause, joka jopa ratkaisi vaalit.²⁰⁴ Kuten sanottua, on *Tuttu Juttuun* osallistumisella nähty olleen merkityksensä vaalin lopputulokseen; ei yksi tv-ohjelma presidenttiä toki tee, mutta se voi olla eräänä äänestäjän mielipiteeseen vaikuttavana tekijänä. Yhtäältä tällaista tv-julkisuutta ei ole syytä väheksyä, mutta toisaalta yksittäisen ohjelman merkitystä ei ole perusteltua liikaa korostaa.²⁰⁵ Suorassa kansanvaalissa media ja sen rooli olivat jo tuolloin muuttuneet aikaisempiin presidentinvaaleihin nähden paljastaen ehdokkaista uusia puolia.

Näiden vaalien ollessa sekä ensimmäinen suora kansanvaali että televisiovaali, niin heikko esiintyminen esimerkiksi vaalitentissä kostautui helposti ja nopeasti seuraavissa gallupeissa. Äänestäjien kertoma gallupsuosio vaihteli mielipidekyselyissä enemmän kuin aiemmin.²⁰⁶ Tämän huomioi myös Erkki Tuomioja, jonka rooliin arvatenkin kuului seurata presidentinvaaliin liittyviä ohjelmia. Perinteisiä vaalihaastatteluita hän piti kauttaaltaan epäasiallisina ja luonnehti osaa niissä esitetyistä kysymyksistä jopa typeriksi. Samalla hän huomioi, että vaalissa mukana olleiden pienempien puolueiden ja mahdollisesti vähemmän ääniä keräävien ehdokkaiden kohdalla haastatteliijoilla näytti olleen tarkoitus kyseenalaistaa näiden ehdolla oleminen koko vaalissa.²⁰⁷ Tämän sai tuta myös Elisabeth Rehn, joka joutui kuulemaan pahimmillaan kysymyksen *”Mitä pirua te teette täällä, kun teillä ei ole presidentinvaaleissa mitään menestymisen mahdollisuuksia?”*²⁰⁸

²⁰² Vesikallio, 2014, s.185.

²⁰³ Niemi, 2006, s.242.

²⁰⁴ Lehtinen, 1997, s.314.

²⁰⁵ Heikkilä, 1997, s.237.

²⁰⁶ Hallberg & Martikainen & Nousiainen & Tiikkainen, 2009, s.324-325.

²⁰⁷ Tuomioja, 2014, s.464.

²⁰⁸ Vesikallio, 2014, s.179.

Näytti siltä, etteivät toimittajat aina osanneet toimia suoran kansanvaalin tavalla. Ehdokkaita ei ikään kuin kohdeltu oikein tai ainakaan oikeudenmukaisesti. Tästä kertoo jotain se, että esimerkiksi tunnettu naistenlehti *Gloria* ei uskonut edes tammikuussa 1994 naisen mahdollisuuksiin päästä toiselle kierrokselle: Rehnin pariskuntaa ei kutsuttu alkuun kutsuttu lehden kuvauksiin juttusarjassa, johon pääkandidaatit oli pyydetty. Eeva Ahtisaaren kysyttyä Rehnien tilanteesta, asia taidettiin huomioida ja Rehnit kuvattiin.²⁰⁹ Näytti siltä, vielä tuolloin, että naisen mahdollisuutta päästä edes vaalin toiselle kierrokselle ei ymmärretty.

Suora kansanvaali, yhdessä lukuisten televisiokeskustelujen, toi mukanaan vaaliin viihteellisyyttä. Viihdeohjelmien rinnalla käytiin myös perinteisiä vaalikeskusteluja. Niissä Martti Ahtisaari onnistui Erkki Tuomiojan mielestä vaihtelevasti. Sama päti hänen mielestään myös keskustelujen teemoihin. Liiallisia riemunkiljahduksia tv-esiintymisiä varten lisäkoulutetun Ahtisaaren esiintymiset eivät saaneet Tuomiojalta vielä toisen kierroksenkaan aikana.²¹⁰ Tuossa vaiheessa huomioitiin Ahtisaaren rentoutuminen, joka tuli esiin sitä selvemmin, mitä kauemmin kampanjaa käytiin. Toisella kierroksella eniten mieliä askarruttanut kysymys Ahtisaaren tukijoukoissa oli, riittääkö hänellä aika saada Elisabeth Rehnin gallupeissa saavuttama etumatka kiinni.²¹¹

Kampanjaa, mainostamista ja esiintymisiä tv:ssä mietittiin, suunniteltiin ja arvioitiin usein kampanjatiimin avulla, jo esivaalista lähtien. Lähempänä vaaleja pohdittiin tiukemmin ilmettä ja otetta mainostamiseen. Lokakuulla Lasse Lehtinen esitteli mainossuunnitelman, jonka koettiin sopivan ajanhenkeen yksinkertaisuudessaan.²¹² Kiertueen edetessä myös sieltä kohosi iskulauseita, joita sittemmin hyödynnettiin vaalimainonnassa. Tällaisia olivat esimerkiksi *”Suomen länsiraja ei saa olla Euroopan itäraja”*²¹³ sekä *”Suomi pärjää vain työllä, työllä ja yhteistyöllä.”*²¹⁴ Asiat mainoksiin näyttivät nousevan arjesta. Ahtisaaren vankkaan habitukseen oli myös kiinnitetty

²⁰⁹ Ahtisaari, 2002, s. 235.

²¹⁰ Tuomioja, 2014, s.492, 495.

²¹¹ Ruokanen, 2011, s.254.

²¹² Tuomioja, 2014, s.397.

²¹³ Ruokanen, 2011, s.238.

²¹⁴ Ruokanen, 2011, s.238.

huomiota. Ahtisaaren kampanjajoukot tilasivat *Helsingin Sanomien* pilapiirtäjä *Terholta* (Ovaska) muhkean piirroshahmon, josta tehtiin kampanjan tunnus. Se monistettiin kymmeniksi tuhansiksi rintanapeiksi ja liimattiinpa se kampanjabussin peräänkin.²¹⁵ Niille, jotka kampanjan aikana olivat herättäneet keskustelua Ahtisaaren ylipainosta yhtenä hänen ongelmanaan, vastattiin onnistuneesti huumorilla.²¹⁶

Toisella kierroksella mukaan tuli myös televisiomainonta. Martti Ahtisaaren hyväksi esiintyivät muun muassa Eija Vilpas, Veikko Helle, Ensio Siilasvuo ja Jörn Donner. He sanoivat kahdella lauseella miksi tukevat Ahtisaarta. Erkki Tuomioja luonnehti mainossarjaa huonoksi.²¹⁷ Joukosta erottui etenkin Jörn Donner, joka kertoi äänestävänsä Ahtisaarta siksi, että tunsii molemmat ehdokkaat.²¹⁸ Tuomioja ei ollut yksin kriittisyydessään, sillä tammikuun lopulla kokoontunut *Presidentti -94* hallitus piti tv-mainontaa epäonnistuneena ja Ahtisaaren kannalta jopa haitallisena.²¹⁹

Onnistuneena Martti Ahtisaaren kampanjassa pidettiin laajaa vaalikiertuetta. Lasse Lehtinen on arvioinut sen olleen vaalikampanjan paras ja toimivin osa, vaikka siihen oli etukäteen kohdistettu epäilyjä. Sitä luonnehdittiin alun perin suuruudenhulluudeksi ja jopa ehdokkaan terveydelle haitallisena.²²⁰ Kampanjansa aikana Ahtisaari kiersi maata kuunnellen ja oppien samalla tuntemaan suomalaisia. Hän kertoi suomalaisille kiertueen avulla, että hän haluaisi kuulla heidän ajatuksiaan, heistä välittäen. Vaalikiertueeseen olennaisesti kuulunut kampanjabussi oli kiertänyt jo esivaalin aikaan ja samoin jatkettiin myös itse vaalikiertueella. Kampanjabussi toimi liikkuvana mainoksena ja pysäköitynäkin se muistutti ehdokkaan oleskelusta juuri sillä seudulla.²²¹ Siinä vaiheessa, kun kampanjan huomattiin vaativan liikaa Ahtisaaren voimia, sen ohjelmaa hieman kevennettiin. Yhtä kaikki kiertuebussi ehti pysähtyä monessa paikassa.

²¹⁵ Lehtinen, 1997, s.294-295.

²¹⁶ Niemi, 2006, s.250.

²¹⁷ Tuomioja, 2014, s.483.

²¹⁸ Rusi, 2000, s. 89; Ruokanen, 2011, s.251.

²¹⁹ Tuomioja, 2014, s.489.

²²⁰ Lehtinen, 1997, s.301.

²²¹ Lehtinen, 1997, s.297.

Esivaalikampanjansa alussa Martti Ahtisaarta oli luonnehdittu raikkaaksi tuulahdukseksi. Varsinaisen kampanjan alkaessa hänestä oli tullut Kalevi Sorsan kukistanut, juhlittu sankari. Tuolloin Ahtisaaresta tehtiin isoja myötäsukaisia juttuja lehtiin, radioon ja televisioon. Tuuli kääntyi jo presidentinvaalikampanjan aikana.²²² Silloin media tuntui toimivan siten kuin sitä huvitti ja näytti uutisoivan Ahtisaarta koskien siihen tyyliin kuin sille sopi. Tuossa vaiheessa kriittisyys ja uudenlainen avoimempi tiedottaminen ja henkilöistä uutisoiminen nousivat esiin. Koska Ahtisaari tuli aktiivisen politiikan ulkopuolelta, hänet piti tehdä tunnetuksi koko kansalle. Mielikuvaan yksittäisestä poliitikosta vaikutti sekin, minkä osa hän on, kuten hänen puolueensa imago, mutta samaten myös koko politiikan imago. Poliitiikan ulkopuolelta tuleva henkilö saattoi saada epäpoliittisuudestaan arvaamatonta kilpailuetua.²²³ Kansa koki puoluepoliitikoiden ajavan omaa ja puolueensa asiaa, ei niinkään kansan asiaa ja etua. Martti Ahtisaaren nähtiin virkamiehenä edustavan toisenlaista maailmaa vastaehdokkaisiinsa nähden.

5.3 Mielikuvavaalit

Tiedotusvälineiden toimintatavat sekä tasavallan presidenttiä että muita päättäjiä kohtaan oli muuttunut paljon Urho Kekkosen ajasta jo Mauno Koiviston kahdentoista vuoden valtakaudella. Silti on perusteltua sanoa, että vasta vuoden 1994 presidentinvaalin kampanjoinnissa nousi uudella tavalla esille kriittisyys ja uteliaisuus päättäjiä, myös valtion päämiestä, kohtaan. Tuolloin mukana olleilta ehdokailta kysyttiin aiempaa uskaliaampia kysymyksiä. Yhtä lailla he itse kertoivat asioistaan poikkeuksellisen suorasukaisesti aiempiin vaaleihin verrattuna. Käydyn kampanjoinnin aikana yksityisistäkin asioista uutisoitiin enemmän. Vaali oli aiempaa huomattavasti enemmän henkilövaali.²²⁴ Ehdokkaista luotiin mielikuvia. Myös he itse olivat enemmän esillä tuomassa tietoon ajatuksiaan, toimintatapojaan ja elämäänsä. Median roolin kasvaessa samoin käynee myös synnytettyjen mielikuvien roolille suhteessa tehtyihin valintoihin ja päätöksiin: median kautta tai

²²² Uimonen, 2009, s.259.

²²³ Karvonen, 1999, s.34.

²²⁴ Pitkänen, 2006, s.194-195.

muuten saavutettu tunnettuus näyttää olevan usein muutettavissa suureksi markkinaosuudeksi niin tuotteelle kuin myös runsaaksi äänisaaliiksi poliittiselle ehdokkaalle vaaleissa.²²⁵

Kampanjan avanneen kansanjuhlan jälkeen Martti Ahtisaari vaikutti olevan tyytyväinen, perustellusti. Kuitenkin jo tuossa vaiheessa Erkki Tuomioja osasi varoitella häntä, että median Ahtisaarelle suoma kuherruskuukausi päättyisi jossain vaiheessa tuoden tilalle ehdokkaan osakseen saaman ilkeilyn.²²⁶ Kokeneena poliitikkona Tuomiojan näkemys mediasta oli kriittinen ja hän osasi ounastella sen suhteen tapahtuvan myös muutoksia. Hän ymmärsi, että tuolloin mukana olleet kanssajuhlijat ja sen hetkinen mediamaailma suosivat ehdokasta sillä hetkellä.

Asian suhteen kävi juuri, kuten Erkki Tuomioja oli ennakoanut. Tilanne alkoi muuttua elokuussa vuonna 1993. Tuomioja saattoi todeta tiedotusvälineiden asenteiden suhteessa Martti Ahtisaareen muuttuneen. Osittain tilanne johtui terveestä kehityksestä. Tuomioja piti hyvänä, että tuohon asti edennyt kritiikitön Ahtisaari-hymistely oli ohi. Tässä vaiheessa oli siirrytty toiseen laitaan, etenkin tv-utisissa ja Erkon konsernissa.²²⁷ Toisaalta joulukuussa julkaistussa henkilöesittelyssä jo otsikossa Ahtisaari esiteltiin tavallisena pulliaisena. Niin ikään varsinainen esittely oli hänen näkökulmastaan vähemmän mairitteleva; hänestä kerrottiin, ettei hän ”vaivaudu sovittamaan kasvoilleen kirkastettua sosdem-ilmettä eikä ottamaan vastaan neuvoja siitä, mitä mieltä puolueen nimissä on puhuttava.”²²⁸ Näin kerrottuna hänestä sai kuvan, joihin muutkin kuin sosiaalidemokraattisen puolueen jäsenet saattoivat luottaa. Myöhemmin, Ahtisaaren valinnan jo ratkettua, *Helsingin Sanomilla* näytti olevan vaikea asennoitua uuteen presidenttiin, jonka myös silloinen päätoimittaja Virkkunen oli valmis myöntämään muistelmissaan. Tilanne Ahtisaaren suhteen oli sama lehden uutisoinnissa jo presidentinvaalin kampanjan aikana.²²⁹ Tiedotusvälineetkään eivät näyttäneet ymmärtävän suoran kansanvaalin luomaa tilan

²²⁵ Karvonen, 1999, s.4.

²²⁶ Tuomioja, 2014, s.310.

²²⁷ Tuomioja, 2014, s. 373.

²²⁸ Seppälä, 1993, s.D3.

²²⁹ Virkkunen, 2013, s.232; Railo, 2006, s.102-104.

netta ja ehdokasta kunnolla. Virkamiehestä poliitikoksi muuntautuminen, kuten Ahtisaarelle oli tapahtunut, oli tilanteena kaikille uudenlainen.

On nähtävissä, että pitkälti Paavo Väyrysen toimista johtuen tilanteet ja tyyli kampanjoinnissa muuttuivat. Elokuussa alkoi niin sanotun Wider-uutisoinnin kohu. Kyse oli Helsinkiin jo 1980-luvulla perustetusta YK-yliopiston alaisesta Wider-instituutista. Siihen liittyvät perustamissopimukset Väyrynen oli allekirjoittanut itse. Nyt uudelleen esiinnouksesta jutusta oli jo aiemmin helmikuussa kirjoitettu *Helsingin Sanomien Kuukausiliitteessä* ja huhtikuussa *Kainuun Sanomien* Keijo Korhosen pääkirjoituksessa. Asia tuli uudelleen ajankohtaiseksi elokuussa 1993 Väyrysen julkaistua uuden kirjansa *On muutoksen aika 2*. Siinä hän kirjoitti, että Wider:n epäselvyyksissä ja kirjanpitosotkuissa ainakin osa kohdistui myös Martti Ahtisaareen, joka ei Väyrysen tulkinnan mukaan ollut tukenut hallituksen esitystä laitoksen hallinto- ja talousjohtajaksi vaan tarjonnut omaa ehdokastaan paikalle. Suomen Keskustan presidenttiehdokas näki tilanteessa Ahtisaaren kannalta epäilyttäväksi myös sen, että hän oli Väyrysen kertoman mukaan luvannut lopettaa laitokseen kohdistuneiden epäselvyyksien tutkimisen.²³⁰

Kirjassa Paavo Väyrynen kertoi olleensa aiheesta yhteydessä myös presidentti Mauno Koivistoon sekä myönsi, että Ahtisaareen kohdistuvista epäilyistä ei ollut esitettävissä ainakaan toistaiseksi mitään todisteita. Asian käsittelyn jatkamista Paavo Väyrynen perusteli tuossa vaiheessa omalla oikeusturvallaan, koska tuolloinen kehitys- ja teollisuusministeri Toimi Kankaanniemi vihjaili Väyrysellä itselläänkin olevan Wider-asioissa selvitettävää. Väyrynen halusi, että Kankaanniemi hankkisi yhdessä ulkoministeri Heikki Haaviston kanssa täyden selvyyden Wider-ongelmaan liittyen. Kirjassaan Väyrynen lopulta totesi, että sekä Wider-instituutti ja myös koko YK-järjestelmä tarvitsisi kunnon puhdistuksen.²³¹ Se, mitä Väyrynen ei voinut kirjassaan kertoa, oli tapahtuman lopputulos, joka selvisi vasta hieman myöhemmin. *Matkalla*-teoksessa paljastui, että Wider-instituutin erityistilintarkastus löydettiin ministeri Kankaanniemen työpöydältä, jonne se oli

²³⁰ Väyrynen B, 1993, s.137.

²³¹ Väyrynen B, 1993, s.139-140.

toimitettu jo huhtikuussa. Tätä ei kuitenkaan silloin ollut huomattu, joten Kankaanniemi otti virheestään vastuun.²³²

Tilannetta Wider-asian ympärillä seurasi myös Erkki Tuomioja. Hänellä oli jo etukäteistietoa siitä, että Väyrynen hyökkäisi kirjassaan Wider-syytöksillä Martti Ahtisaarta vastaan. Tuossa vaiheessa hän arveli, ettei Väyrynen olisi valmis ottamaan omiin nimiinsä niitä puheita ja huhuja, joita keskustan piiristä oli viljelty Tuomiojalle Wider-asiaan liittyen. Väitteistä rajuin ja keskeisin oli, että Ahtisaari itse olisi saanut Wider-rahoja. Jo kirjan julkistamista seuranneena päivänä Tuomioja saattoi todeta vastoin aiempaa oletustaan, että Väyrynen oli kirjassaan toistanut väitteen Ahtisaaren Wider-järjestelyistä saamista henkilökohtaisista eduista – myöntämällä toki sivulauseessa, ettei tästä oltu saatu kuitenkaan mitään näyttöä.²³³ Monen mielestä Wider-uutisoinnin lopputulos näytti olevan Väyrysen harmiksi se, että tähän kuuluvat asiat kääntyivät häntä itseään vastaan²³⁴ eikä hetkauttaneet Martti Ahtisaaren suosiota.²³⁵

Martti Ahtisaaren kohdistuva loanheitto ei rajoittunut vain Paavo Väyryseen ja Wider-instituuttiin. Sellainen syntyi myös Pentti Sainion kirjoittamasta kirjasta, *Operaatio Ahtisaari*, jossa ruodittiin sekä Ahtisaaren YK- ja ulkoministeriöuran aikaista toimintaa että Wider-asiaa. Kirja herätti keskustelua myös Ahtisaaren vaalikiertueella, joten Erkki Tuomioja kirjoitti yleiskäyttöön niin vaalityöntekijöille kuin eduskuntaryhmäläisille muistion. Siinä pureuduttiin kirjan väittämiin ja oikeellisuuteen. Iltapäivälehdistö revitteli aiheella ja se sai Tuomiojankin tuskastumaan.²³⁶ Sainion kirjassa kehiteltiin ajatusta, että Ahtisaaren eri pestit olivat tähänneet vain Suomen presidentin virkaan ollen samalla presidentti Mauno Koiviston keino syrjäyttää Kalevi Sorsa. Kirjan innoittaman tehtiin Ahtisaaren matkoista valitus oikeuskanslerille. Sen seurauksena Ahtisaari sai asiasta hyväksynnän.²³⁷

²³² Ruokanen, 2011, s.214-215.

²³³ Tuomioja, 2014, s.368.

²³⁴ Ruokanen, 2011, s.215; Heikkilä, 1997, s.247,

²³⁵ Meinander, 2012, s. 523.

²³⁶ Tuomioja, 2014, s.416-417.

²³⁷ Ruokanen, 2011, s.216.

Martti Ahtisaari selvisi kanssakilpailijoidensa presidentinvaalikampanjan aikana häneen kohdistamasta loanheitosta, koska heiltä puuttuivat isot näytöt. Huhumylly kääntyi ajan myötä Ahtisaarelle eduksi ja pienimmätkin seikat näyttivät kääntyvän hänelle myönteisiksi.²³⁸ Ahtisaaren omassa kampanjoinnissa oli visusti varottu hyökkäämästä muita ehdokkaita vastaan. Kampanjan johtoryhmässä oli siitä johdonmukaisesti pidättäytytty ja näin haluttiin ehdokkaankin jatkavan kampanjoinnin loppuun asti. Tämä johti siihen, että huomattiin laiminlyöntiä muiden ehdokkaiden edesottamusten seurannassa ja niiden kommentoinnissa huomattiin tapahtuneen myös silloin, kun siihen on asiallistakin aihetta.²³⁹ Jos mahdollista, tämä toimintatapa korostui toisella kierroksella: tuolloin Ahtisaaren kampanjassa sanouduttiin irti esimerkiksi niin sanotusta kielikysymyksestä ja myös naiskysymykseen suhtauduttiin äärimmäisellä varovaisuudella.²⁴⁰ Yhtä kaikki pyrkimyksenä oli hyvä kampanjointi ilman loanheittoa, mutta kuitenkin terävästi asioihin puuttuen.

Martti Ahtisaaren kampanjaan osallistunut Alpo Rusi huomioi, että haastajan asemaan joutuminen koitui lopulta tämän arvaamattomaksi voimavaraksi. Ahtisaari ikään kuin terästäytyi, löytyen samalla itsestään kriisineuvottelijan adrenaliinivarasto.²⁴¹ Myös Hannu Heikkilä on todennut, että Ahtisaari löysi itsensä ja sisäiset voimavaransa kisan loppusuoralla Elisabeth Rehniä vastaan ja ettei tämä ollut imagonluojien tai puolueen avulla saavutettu voitto.²⁴² Toisaalta Raimo Väyrynen huomioi, että kriisivaiheessa SDP:n puoluestrategit olivat kokeneempia kuin Rehnin taustajoukot ja he tulivat kunnolla mukaan oikealla hetkellä.²⁴³ Samalla kun Elisabeth Rehn näytti hyytyvän, vastaavasti Ahtisaari heräsi voittotaisteluun. Toisella kierroksella kampanjoitiin suuremmissa kaupungeissa vaalijuhlien avulla ja kampanjabussilla kiertäminen lopetettiin.

Tammikuusta 1994 lähtien median suhtautumisessa Martti Ahtisaareen näytti tapahtuneen muutos. Alun kuherruskuukautta seuranneesta loanheitosta nyt palattiin takaisin arvostavaan tyyliin. Tämän myös Erkki Tuomioja on kirjannut muistiinpanoihinsa. Hän noteerasi, että *Helsingin*

²³⁸ Heikkilä, 1997, s.252-253.

²³⁹ Tuomioja, 2014, s.459-460.

²⁴⁰ Tuomioja, 2014, s.480.

²⁴¹ Rusi, 2000, s.87.

²⁴² Heikkilä, 1997, s.262.

²⁴³ Väyrynen, 2013, s. 253-254.

Sanomat ei enää tuossa vaiheessa uutisoanut Ahtisaaren syöksykierteen jatkuvan. Sen sijaan korostettiin Ahtisaaren olevan edelleen ykkönen ja äänestäjien suosikki. Osasyynä suunnanmuutokseen oli, että myös tiedotusvälineet halusivat olla voittajien puolella ja ennustivat täten Ahtisaaren pääsyä presidentiksi.²⁴⁴ Median suhtautuminen vaalin lopputulokseen näytti tuossa vaiheessa ikään kuin elävän muutoinkin: vielä toisen kierroksen alussa mediassa oli ilmennyt halua, jopa hurmosta, Elisabeth Rehnin voittoon, nimenomaan ensimmäisenä naisena. Rehnin taustajoukkoihin kuului monia toimittajia, esimerkiksi kampanjapäällikkö Uma Aaltonen, joten heillä oli tietotaitoa median hyödyntämisessä.²⁴⁵ Gallupien kääntyessä omalle ehdokkaalle huonommiksi myös media vaihtoi linjaansa ja ryhtyi uskomaan Ahtisaaren voittoon.

Vuoden 1994 ensimmäiseen suoraan kansanvaaliin näyttää kuuluneen sekä mielikuvien synnyttäminen että niillä pelaaminen. Se näkyi lehdistössä selkeästi ja muokkasi vaalin tuloksia. Esimerkiksi Martti Ahtisaaren ja Elisabeth Rehnin saama palstatila, televisioaika ja myönteinen huomio näyttävät korreloineen kulloinkin julkaistujen mielipidetiedusteluiden kanssa. Rehnbuumin oli korkeimmillaan heti ensimmäisen kierroksen jälkeen, myös Rehnin kannatusluvut olivat mielipidemittauksissa korkeimmillaan. Tilanteen kääntyessä päinvastaiseksi tiedotusvälineiden sympatiat näyttivät kääntyvän jälleen Ahtisaaren kannalle.²⁴⁶ Moni pyrki hyppäämään ”voittajan vankkureihin” eikä sitä sovi ihmetellä, sillä suoran kansanvaalin luonteeseen ikään kuin kuuluu, että kaikkien siihen osallistuvien on lopulta otettava kantaa tehtäessä valintaansa.²⁴⁷

Vaalissa mukana olleista ehdokkaista niihin liittyvien mielikuvien luomisesta Paavo Väyrynen on todennut, että poliitikon toiminnan ja sen saaman julkisuuden kautta muodostuva mielikuva voi kuitenkin olla erilainen kuin todellisuus, sillä ne välittyvät ihmisille tiedotusvälineiden kautta.²⁴⁸ Se, miten etenkin politiikan toimittajat välittävät tietoja politiikosta ja heidän tekemisistään vaikuttavat lopulta poliitikon kokonaismielikuvaan. Jos uutisointi on usein negatiivissävytteistä, niin lopulta huonoa mainetta on vaikea muuksi muuttaa.²⁴⁹ Poliitikon saama julkisuus muodostuu

²⁴⁴ Tuomioja, 2014, s. 471.

²⁴⁵ Salminen, 2006, s.123.

²⁴⁶ Lehtinen, 1997, s.307.

²⁴⁷ Lehtinen & Komulainen, 1994, s.59.

²⁴⁸ Väyrynen A, 1993, s.12.

²⁴⁹ Salminen, 2006, s.134.

kansalle median välityksellä. Ehdokkaan ja äänestäjänkin kannalta ongelmalista on se, että media näyttää jakavan poliittikkoon liittyvää tietoa siten kuinka se sen kannalta parhaiten sopii. Samasta tilanteesta voidaan saada näin ollen luotua ainakin pari erilaista uutisointia – riippuen siitä missä valossa tilanne halutaan nähdä.

Joskus henkilö on onnekas, että ”osuu” heti siihen, mitä kansa on etsimässä, ja tulee suosituksi. Useimmiten vaaliehdokas ”löytää itsensä” ottamalla huomioon yleisön palautteen ja tekemällä itsestään sen, mitä yleisö haluaa. Tämä prosessi voi olla kivulias yrittämisen ja erehtymisen tie tai sitten asiat loksahtavat kohdalleen helposti. Sensitiivisyys palautteelle on kuitenkin aivan keskeistä onnistumisen kannalta. Olemalla vuorovaikutuksessa äänestäjien kanssa ehdokas voi löytää ne tarpeelliset funktiot, jotka kaipaavat tyydyttymistään.²⁵⁰ Vuoden 1994 presidentinvaalissa Martti Ahtisaari näytti olleen oikeaan aikaan oikeassa paikassa, antaen kansalle uudenlaisen poliittisen tuulahduksen. Hän kuunteli sekä kansaa että hieman tukijoukkojaan, muuttaen tarpeellisen määrän tyyliään oikeaan suuntaan. Tultuaan valituksi hän näytti myötävaikuttavan presidentti-instituution arkipäiväistämiseen, siinä onnistuen. Pohja tälle oli luotu käydyn vaalikampanjan aikana. Vastaamalla televisiossa yön alle menneisiin kysymyksiin Ahtisaari arkipäiväisti tasavallan presidentin asemaa ja mursi perinteisiä, siihen liittyviä journalistisia pidäkkeitä.²⁵¹

5.4 Gallupvaalit

Mielipidetiedustelut nousivat vuoden 1994 presidentinvaalissa merkittävään rooliin ja niillä myös rakennettiin ehdokkaista toisistaan poikkeavia mielikuvia. Asia oli havaittavissa jo paljon ennen vaalivuotta, kun julkisuuteen ilmestyi ensimmäisiä mielipidetiedusteluja, joissa kysyttiin myös ehdokkaista poliittisen kentän laidoita, sieltä, mistä jo Mauno Koivistokin aikoinaan päättäjäksi valikoitui. Niiden ansiosta Martti Ahtisaari nousi esiin ja mahdolliseksi ehdokkaaksi. Sosiaalidemokraatit halusivat pitää presidenttiyden itsellään.²⁵² Yleisesti arveltiin, että Paavo Väyrysen ja Kalevi Sorsan tapaiset puoluepoliitikot kokivat tällaisen ulkopuolisten gallupsuosion

²⁵⁰ Karvonen, 1999, s.280.

²⁵¹ Uimonen, 2009, s.46.

²⁵² Ruokanen, 2011, s.178-179.

suorastaan epäoikeudenmukaisena. Puoluelaiset kokivat, että tiedotusvälineet muokkasivat mielipideilmastoa oman mielen mukaiseksi ja siinä samalla ”omaa presidenttiään”.²⁵³

Jo esivaalien edellä tehtiin gallupeja, kuinka vaaleissa kävisi eri tilanteessa eri ehdokkaiden välillä. Tuolloin vertailtiin ja myös arveltiin vaalit lopullisesti ratkaisevaa toista kierrosta. Vertailut tehtiin yleensä mies miestä vastaan, naisten nousua ei juuri huomioitu. Leimallista kaikille gallupeille oli, että SDP:n ehdokas Martti Ahtisaari menestyi niissä erinomaisesti. Poliitiikan pitkän linjan tekijänä Erkki Tuomioja osasi arvella, että Martti Ahtisaaren gallupluvut tulisivat laskemaan kampanjan edetessä. Ahtisaaren hyvillä gallupluvuilla alkuvaiheessa oli Tuomiojan mielestä se hyvä puoli, että ne, jotka arastelivat kertoa kantansa, saivat luvuista uskallusta tulla Ahtisaaren puolelle.²⁵⁴

Vaalien lähestyessä gallupnumerot eri ehdokkaiden välillä jakaantuivat tasaisemmin. Kantansa ilmaisseet ryhmittivät aiempaa enemmän ainakin lähelle omaa aatemaailmaansa: ääntä galluppiin ei annettu enää niin löyhästi kuin aiemmin eikä varsinkaan pelkästään ”hyvälle tyypille”. Lukemia tasoitti sekin, että äänet jakautuivat tuossa vaiheessa yhdentoista ehdokkaan kesken, sen ymmärsi myös ehdokas itse.²⁵⁵ Erkki Tuomioja huomioi tarkasti galluppien tuloksia ja pohti mitä ne mahdollisesti tarkoittaisivat vaalien lopputuloksen kannalta. Martti Ahtisaaren kannatuksen painuessa hetimiten itsenäisyyspäivän jälkeen 1993 ensi kertaa alle 30 prosentin, näki Tuomioja gallupissa myös jotain hyvää. Tuossa vaiheessa Paavo Väyrynen oli ohittanut Raimo Ilaskiven, mutta ei 18 prosentillaan ylittänyt vielä edes 20 prosentin rajaa. Kaikille ehdokkaille, Keijo Korhosta lukuun ottamatta, tässä gallupissa yhteistä oli se, että he olivat menettäneet suosiota.²⁵⁶ Eräänä yleisenä pohdintana oli se mahdollisuus, että äänestäjät sittenkin haluaisivat politiikan konkariosallistujan.²⁵⁷

Kuten sanottua vuoden 1994 presidentinvaalissa gallupeja tehtiin paljon ja muutokset niissä olivat pieniä, mutta selvästi havaittavissa. Joulukuun lopun tv-uutisten tekemässä gallupissa Martti

²⁵³ Heikkilä, 1997, s.243.

²⁵⁴ Tuomioja, 2014, s.308.

²⁵⁵ Heikkilä, 1997, s.257.

²⁵⁶ Tuomioja, 2014, s.446.

²⁵⁷ Heikkilä, 1997, s.257.

Ahtisaaren kannatus oli 26 prosenttia. Vastaavat lukemat olivat Paavo Väyrysellä 16, Raimo Ilaskivellä 15, Elisabeth Rehnillä 10.²⁵⁸ Vastaavat luvut olivat tammikuun alussa (6.1.1994) Ahtisaarella 24 %, Väyrysellä 19 %, Ilaskivi 16 % ja Rehnillä jo 15 %.²⁵⁹ Luvuista saattoi havaita, että Martti Ahtisaarella oli kannatuksessaan pieni lasku, samoin kuin Paavo Väyrysellä. Kokoomuksen Raimo Ilaskiven kannatuslukema oli suurin piirtein ennallaan, mutta tuossa vaiheessa Elisabeth Rehn oli noussut jo hänen tuntumaan. Tuomioja tulkitsi tätä gallupia toisaalta myös niin, että Eeva Kuuskosken aika näytti menneen harmillisesti ohi.²⁶⁰ Tuomiojan suhtautuminen Rehnin nousuun muuttui vasta viimeisellä viikolla ennen äänestyspäivää. Tämä tapahtui vasta Hufvudstadsbladet julkaistua uusimmat kannatuslukemat, jossa Ahtisaari näytti voittavan Rehnin vain äärimmäisen niukasti. Tuomioja tunnusti päiväkirjalleen pelkäävänsä, että Rehn nousee toiselle kierrokselle, jossa hänellä on myös mahdollisuus tulla valituksi presidentiksi.²⁶¹ Tuossa vaiheessa ryhdyttiin Ahtisaaren tukijoukoissa miettimään muutoksia esimerkiksi mainostamiseen liittyen. Syytä olikin, sillä vanhat suunnitelmat oli tehty olettamuksella, että toisella kierroksella Ahtisaarella olisi vastassaan joko Väyrynen tai Ilaskivi.²⁶²

Vaalien ensimmäisen kierroksen virallinen äänestyspäivä oli 16. tammikuuta.²⁶³ Martti Ahtisaaren tukijoukoissa sitä jännitettiin samalla, kun pohdittiin jo toista kierrosta. Tuomioja mietti päiväkirjaansa, että äänestysvilkkauksen nousisi mahdollisesti aika suureksi.²⁶⁴ Ennakkoäänistä Ahtisaari oli saanut 27 % ja Väyrynen 22 %, joten prosentteissa oli pudotusta. Rehn oli saanut suuren nousun aikaisiksi etenkin viimeisen viikon aikana ja Väyrynen syytti mediaa sekä sen pelejä omasta pudonneesta prosenttiluvustaan. Myös Venäjän lähettämä nootti, joka julkaistiin vaaleja edeltävänä päivänä, oli Väyrysen mielestä hänelle huono asia.²⁶⁵ Osasyynä toiselta kierrokselta putoamiseen oli hänellä myös keskustalaistaustaisten Keijo Korhosen ja Eeva Kuuskosken saamat äänimäärät, joiden voi sanoa pudottaneen nimenomaan Väyrysen kannatusta.

²⁵⁸ Tuomioja, 2014, s.462.

²⁵⁹ Heikkilä, 1997, s.259.

²⁶⁰ Tuomioja, 2014, s.471.

²⁶¹ Tuomioja, 2014, s.473.

²⁶² Tuomioja, 2014, s.475.

²⁶³ Lopulliset tulokset olivat Martti Ahtisaari 25,9 %, Elisabeth Rehn 22,0 %, Paavo Väyrynen 19,5 %, Raimo Ilaskivi 15,2 %, Keijo Korhonen 5,8 %, Claes Andersson 3,8 %, Pertti Virtanen 3,0 %, Eeva Kuuskoski 2,6 %, Toimi Kankaanniemi 1,0 %, Sulo Aittoniemi 1,0 % ja Pekka Tiainen 0,2%.

²⁶⁴ Tuomioja, 2014, s.479.

²⁶⁵ Salminen, 2006, s.132-133; Pernaa & Railo, 2006, s.38-39.

Hetimiten ensimmäisen kierroksen tuloksen ratkettua ryhdyttiin jatkokon päässeiden keskuudessa haalimaan kampanjoihin mukaan jo pudonneiden ehdokkaiden ryhmiä. Perinteinen jako oikeisto-vasemmisto tapahtui toisella kierroksella, sillä Rehnin taakse siirtyivät perinteiset porvaristopuolueet, vasemmistolaisten mennessä puolestaan Ahtisaaren puolelle. Siten poliittiset ideologiat näkyivät taustalla.²⁶⁶ Vihreiden osalta Erkki Tuomioja ennakoii äänten jakautuvan Ahtisaaren ja Rehnin kesken melko tasan, joskin hän arveli, ettei ensin mainittu välttämättä innosta ”nuorekkaampaa, sosiaalista ja ekologisen omantunnon omaavaa vihertävää naistietoista porukkaan” riittävästi. Sukupuolella Tuomioja ei uskonut tässä kohdin olevan merkitystä.²⁶⁷ Kamppailu oli sukupuolittunut, koska vastakkain olivat nainen ja mies: monet naiset halusivat naisen myös presidentiksi, ja esimerkiksi sosiaalidemokraattisen naiset joutuivat todella miettimään, vaikuttiko päätökseen sukupuoli vai aate.²⁶⁸

Heti toisen kierroksen kampanjoinnin käynnistyttyä palasivat mukaan uudet mielipidetiedustelut. Tuossa vaiheessa leimallista niille oli, että Elisabeth Rehn näytti niissä voittavan. Ahtisaaren tukijoiden keskuudessa galluplukujen odotettiin olevan Rehnille kuitenkin selvästi omaa ehdokasta suosiollisemmat. *Helsingin Sanomien* julkaistua kyselyn, jossa Rehn johti lukemin 56-44, katsoi Erkki Tuomioja tuloksen olevan Ahtisaaren kannalta odotettua parempi. Hän jopa arveli, että kysely olisi tehty liian aikaisin. Tulos oli sellainen, että se oli omiaan lisäämään Ahtisaaren kannattajakunnan motivaatiota – samalla kun omaa ehdokasta pidettiin haastajana.²⁶⁹

Mielipidetiedustelujen mukaan tilanne vaalin ensimmäisen ja toisen kierroksen välillä Martti Ahtisaaren ja Elisabeth Rehnin kesken muuttui koko ajan. Monilla oli halua saada Suomelle ensimmäinen naispresidentti. Vuoden 1994 presidentinvaaleissa puhuttiin paljon sekä ”Rehn-” että ”Lillan”-ilmiöstä. Kyse on yhdestä ja samasta asiasta. Sen syntymisen taustalla on nähty osaltaan Raimo Ilaskiven ja Paavo Väyrysen puolueiden siirtymisenä tämän tukijoiksi ensimmäisen

²⁶⁶ Heikkilä, 1997, s.260.

²⁶⁷ Tuomioja, 2014, s.488.

²⁶⁸ Salminen, 2006, s. 124.

²⁶⁹ Tuomioja, 2014, s.483.

kierroksen jälkeen.²⁷⁰ Tämä puolestaan asetti Martti Ahtisaaren erittäin tiukkaan paikkaan. Lopulta tämä oli kuitenkin se tekijä, jolla Ahtisaari löysi itsestään halun voittoisaan vaalitaisteluun. ”Marakiri” oli lähtöisin hänestä itsestään, se ei ollut siis sen enempää mediakonsulttien kuin puoluelaitenkaan saavutus. Vaalin loppuhetkillä Ahtisaari sai laajasti kannatusta yhteiskunnan eri sektoreilta.²⁷¹ Sitä tarvittiinkin, kun kahdesta jäljellä olevasta ehdokkaasta löytyisi vain yksi voittaja: se kumpi jaksoi loppuun asti ja viime hetkillä lisävirtaa itsestään löytäen, koki tarpeellista lisänousua myös toisen kierroksen gallupeissa.

Lopulta Martti Ahtisaari voitti vastaehdokkaansa RKP:n Elisabeth Rehnin luvuin 53,9 - 46,1. Oman ehdokkaan vaikeuksien kautta saavuttama voitto näytti käyvän sosiaalidemokraateille kalliiksi, sanan varsinaisessa merkityksessä. Alun alkaen heille oli ollut tärkeää saada pidettyä presidentin paikka puolueella, mutta koska varainhankinta ei onnistunut toivotulla tavalla, joutui puolue lopulta ottamaan velkaa maksaakseen kampanjoinnista aiheutuneet kulut.²⁷² Lopputulos kuitenkin oli, kuten tavoitteena alusta saakka oli ollut, että presidenttinä jatkoi sosiaalidemokraatti, joka luovutti tavan mukaan jäsenkirjansa puoluetoimistoon. Sen jälkeen Martti Ahtisaari ei ole sitä nähnyt itselleen tarpeelliseksi takaisin ottaakaan.²⁷³

5.5 Vaalien jälkeen

Vuoden 1994 presidentinvaalin lopullisesti ratkaissut toisen kierros käytiin 6.helmikuuta. Martti Ahtisaaren äänestysosuudeksi muodostui lopulta 53,9 %. Erona ensimmäiseen kierrokseen oli ehdokasmäärän supistumisen lisäksi myös äänestysprosentti, joka nousi ensimmäistä kierrosta korkeammaksi. Erkki Tuomioja huomioi tämän mieltien samalla, millainen maa Suomi olisi näiden

²⁷⁰ Ruokanen, 2011, s.253.

²⁷¹ Heikkilä, 1997, s. 262.

²⁷² Ihalainen, 2007, s.120.

²⁷³ Virtanen, 20.10.2000, [MTV3:n haastattelu: Ahtisaari puolusti optiotulojaan - MTVuutiset.fi](http://mtv3.n.haastattelu:Ahtisaari%20puolusti%20optiotulojaan%20-%20MTVuutiset.fi)

vaalien jälkeen. Vastausta hän ei vielä silloin tiennyt.²⁷⁴ Sittemmin vaalista tehdyt analyysit ovat nähneet lopputuloksen olleen ainakin voitto perinteisestä puoluepolitiikasta.²⁷⁵

Virkaanastujaiset järjestettiin perustuslain edellyttämällä tavalla eduskunnassa maaliskuun ensimmäisenä päivänä 1994. Erkki Tuomioja ei niihin osallistunut siitä yksinkertaisesta syystä, että hän oli Brysselissä seuraamassa Suomen loppusuoralla olleita EU-neuvotteluita. Tuomiojakin huomioi päivän olevan sekä juhlallinen että historiallinen. Toisaalta osittain median huomion vei Suomen sopimus EU:n kanssa, joten maksimaalista uutisarvolle tasavallan presidentin vaihtuminen Mauno Koivistosta Martti Ahtisaareen ei tavallisuudesta poiketen tuolloin vallanvaihdolle tullut. Brysselistä kotimaahan saavuttuaan Tuomioja noteerasi Ahtisaaren virkaanastujaispuheen ja hän ajatteli puheen ilahduttaneen hänen tukijoitaan ja vastaavasti närkeästyttäneen taannoisia vastustajia, jotka Tuomiojan mielestä ajattelivat sopimattomana ja ennenkuulumattomana sitä, että tasavallan presidenttinä aloittanut Ahtisaari oli uudessa asemassaan puhunut sekä työttömyyden vähentämisestä että talouspolitiikassa harjoitettavista vaihtoehdoista. Näin tehdessään hän näyttäytyi ainakin osalle suomalaisista presidenttiehdokkaalta, edelleen.²⁷⁶ Puheessa oli myös käsitelty tasavallan presidentin valtaan kuuluvaa ulkopoliittikkaa, ja kuinka yhteistyöllä saavutetaan yhtenäinen maailma, jossa ei toivota olevan kahtiajakoa.²⁷⁷

Niille, jotka odottivat presidentinvaihdoksen merkitsevän hänen roolinsa pienenemistä, tuotti Martti Ahtisaari pettymyksen heti tuoreeltaan. Matalan profiilin presidenttiä ennen vaalia kaavailleet näyttävät pettäneen.²⁷⁸ Erkki Tuomioja purki harmitustaan kirjeeseen, jonka ensin ajatteli lähettää Ahtisaarelle jättäen sen kuitenkin tekemättä. Kirjeensä hän julkaisi vasta painetussa poliittisessa päiväkirjassaan. Kirjeessä hän kertoi, että alkoi tukea Ahtisaaren presidenttiehdokkuutta juuri siitä syystä, että hän koki Ahtisaaren vahvistavan parlamentarismia ja demokratiaa ja purkasi presidentin valtaoikeuksia. Ja tuolloin, kirjeen kirjoittamisen hetkellä, Tuomioja koki pettäneenä, ettei Ahtisaari tukennut valtiosääntöuudistuksia, joita eduskunnassa

²⁷⁴ Tuomioja, 2014, s.499.

²⁷⁵ Ruokanen, 2011, s.258.

²⁷⁶ Tuomioja, 2014, s.516.

²⁷⁷ Ruokanen, 2011, s.261.

²⁷⁸ Tuomioja, 2014, s.517.

eteenpäin vietiin. Sekä Tuomioja että myös muut asiaa harmitelleet tuntuivat unohtuvan tässä yhteydessä sen kiistattoman tosiasian, että presidentin itsenäinen toimivalta oli toimivaltaa parlamentaarisessa järjestelmässä myös presidentin vaihdoksen jälkeen.²⁷⁹

6. Päätäntö

Vuoden 1994 presidentinvaalit olivat siinä mielessä historialliset, että tuolloin siirryttiin Suomessa presidentinvaaleissa suoraan kansanvaaliin. Vaalitavan muutoksella oli oma vaikutuksensa käytyyn vaalitaisteluun kokonaisuudessaan. Suoran kansanvaalin voi sanoa osoittaneen, etenkin SDP:n esivaalista puhuttaessa, niin sanotun rajun puolensa. Ulkoministeriön valtiosihteerin Martti Ahtisaaren ja pankinjohtaja Kalevi Sorsan vaiherikkaaksi osoittautunut kamppailu puolueen presidenttiehdokkuudesta jakoi puolueen kentän voittajiin ja häviäjiin. Kamppailusta syntyi haavoja, joita hoidettiin aina seuraavaan presidentinvaaliin, vuoteen 2000, asti. Vuonna 1994 osa äänestäjistä koki, että käydyn presidentinvaalin aikana he hävisivät jopa kolme kertaa, ensin puolueensa esivaalissa, sitten ensimmäisellä kierroksella ja viimeisen kerran toisella kierroksella. Toki eräät myös voittivat sen kolme kertaa.

Toisaalta suora kansanvaali mahdollisti äänestäjille ilmaista mielipiteensä moneen kertaan. Demokraattinen, suora kansanvaali on kaikessa yksinkertaisuudessaan lopputuloksen osalta rehellisin mahdollinen: vaalin voittajaksi nousee se, joka saa eniten ääniä. Toisaalta voidaan sanoa, että voittaja on se, jolla on vähiten vastustusta äänestäjien keskuudessa. Yleisesti ottaen suorassa kansanvaalissa ehdokkaiden välille tulee jakoa puolesta ja vastaan. Siinä kuulutaan voittajien tai häviäjien joukkoon. Suomen vuoden 1994 presidentinvaalin toisella kierroksella jakoa sosiaalidemokraattien Martti Ahtisaaren ja Ruotsalaisen Kansanpuolueen Elisabeth Rehnin välille tuli, päinvastaisista pyrkimyksistä huolimatta, niin sukupuolesta, kielikysymyksestä kuin hallitus-oppositio-asetelmastakin. Tapahtuma-aikaan eletyssä niin sanotussa lama-ajan Suomessa etenkin viimeksi mainittu näyttäytyi isona kysymyksenä. Toiselle kierrokselle päässeet ehdokkaat olivat kuitenkin monesta presidentin toimivaltaan kuuluvasta asiasta sangen yksimielisiä.

²⁷⁹Hidén, 2009, s.390.

Erkki Tuomiojan poliittisten päiväkirjojen ensimmäisen osan, *Siitä syntyy vielä rumihia*, kautta välittyy raadollinen kuva vuoden 1994 tasavallan presidentinvaalikampanjoinnista. Siitä näytetään mennyn sekä poliittisen toiminnan että omien henkilökohtaisten tunteiden osalta sekä ylös aallonharjalle että toisaalta syvälle kuopanpohjalle moneltakin osin. Vaalitoimintaan osallistuneet joutuivat kamppailemaan monenlaisten asioiden kanssa: koettelemuksen kohteeksi joutuivat niin asiat, jaksaminen kuin kampanjoinnin tyylikin. Siltä osin oli nähtävissä loanheittoa, niin SDP:n kuin muidenkin mukana olleiden sisällä ja eri ehdokasryhmien kesken. Lopulta vaalin voittajaksi selviytyi, monessakin mielessä, Martti Ahtisaari. Hänen kampanjassaan alusta alkaen mukana ollut Erkki Tuomioja jäi kuitenkin harmittamaan vaalivoittajan toiminta monessa ideologiseksikin luonnehdittavasta asiasta. Ne paljastuivat lopulta hänen Ahtisaarelle laatimassa kirjeessä vuoden 1994 lopulla. Tuo kirje julkaistiin vasta tämän työn alkuperäislähteenä olevassa päiväkirjassa. Siinä Tuomioja tuo julki pettymystä tasavallan presidentiksi nousseen Ahtisaaren vallankäyttöön, joka oli selvässä ristiriidassa sekä Tuomiojan kaipaaman parlamentaarista roolia korostavan tasavallan presidentin että alun alkaen ehdokas Ahtisaaren vielä kampanjoinnin aikana esittämien mielipiteiden kanssa.

Suomessa käytyihin presidentinvaaleihin on aina kuulunut niin sanottu ”peli”. Ensimmäisessä suorassa kansanvaalissa tätä oli nähtävissä nimenomaan vaalin ensimmäisellä kierroksella. Tuolloin huomattiin, että toiselle kierrokselle oli mahdollisuus valita joku, jolla ei kuitenkaan ollut mahdollisuutta lopulliseen vaalivoittoon, mutta joka kuitenkin estäisi jonkun toisen ehdokkaan valinnan, jolla olisi mahdollisuudet vaalivoittoon paremmat vaalin toisella kierroksella. Harjoitetun pelin perusteella toiselle kierrokselle saattoi saada omalle ehdokkaalle myös helpomman vastustajan tai ainakin kaksi vähiten epämiellyttävään ehdokasta.

Suoran kansanvaalin toisella kierroksella suomalaisten oli mahdollisuus valita itselleen moderni mutta toisaalta perinteikäs miesehdokas, siis Martti Ahtisaari. Voidaan sanoa, että vielä tuolloin kynnyksen naisen valinnalle oli liian korkea, etenkin, kun hän edusti RKP:tä. Tuolloiselle kansanvaalille oli leimallista myös se, että äänestäjät eivät halunneet valita presidentiksi niin sanottua vanhaa

puoluepäättäjää. Kaikki kulminoitui tällä kertaa siihen, että pitkään presidenttiyttä tavoitellut SDP:n Kalevi Sorsa ei päässyt edes puolueensa presidenttiehdokkaaksi tai, että Suomen keskustan Paavo Väyrynen pääsy vaalin toiselle kierrokselle tyrmättiin puolue-eliitin ulkopuolelta luonnehditulla ehdokkaalla, ruotsinkielisellä naisella, Elisabeth Rehnillä. Molemmat toisen kierroksen ehdokkaat edustivat maailmankuvaa, jossa suhtauduttiin myönteisesti eurooppalaiseen integraatioon.

Vuoden 1994 presidentinvaalin äänestyskäyttäytymisessä mentiin rohkeasti yli puoluerajojen, kohti uudenlaista poliittista kulttuuria, joka ei ollut niin sidoksissa vanhaan valtajärjestelmään. Tuolloin vaalin ensimmäisellä kierroksella oli ehdokkaita ennätysellisen paljon, yksitoista, joista äänestäjät saattoivat tehdä valintansa. Valinnanvara ylettyi joissain määrin myös puolueen sisälle. Vaalissa oli mukana kolme keskustalaistaustaista ehdokasta, joista puolueen kannattajat saivat valita itselleen mieluisimman. Toisaalta ehdokasvalinnassa oli mahdollisuus viestiä kokonaan uutta suuntaa aikaisemmalle perinteiselle ehdokasvalinnalle. Tätä alleviivasi se, että mukana esimerkiksi Pertti Virtanen - hän ilmoitti olleensa vaalissa mukana kokeakseen miltä tuntuu olla presidentinvaaliehdokkaana. Hänen saamansa liki 100 000 ääntä todistivat osaltaan, että suorassa kansanvaalissa oli tilaa myös radikaaliksi luonnehditulle ehdokkaalle että äänestäjälle.

Suorassa kansanvaalissa äänestyskäyttäytyminen koki muutoksen myös siksi, että kansalaiset halusivat uudenlaista muutosta, monessakin mielessä. Ympäröivä maailma oli tuolloin kokenut isoja muutoksia, joilla oli heijastusvaikutuksia myös meille. Neuvostoliitto ja sen mukana idänkauppa oli romahtanut ja sitä seuranneet laman vaikutukset kotimaassa olivat suuria. Tämä tuli ilmi niissä toiveissa, joita valittavalle presidentille esitettiin: synkkyydestä haluttiin kohti valoa. Tuolloin vallalla oli uskomus, että uudenlaisen, kansainvälisillä työkentillä kannuksensa hankkineen, virkamiehen kautta haluttua muutosta olisi mahdollisuus saavuttaa. Yhtä kaikki näyttää luotetun siihen, että noista lähtökohdista valittu uusi presidentti pystyisi muuttamaan maamme poliittista kulttuuria sekä vahvistamaan uskoa tulevaan vieden Suomen kansainvälisille toimintakentille. Uuden presidentin toimivaltuudet tiedettiin rajallisiksi, etenkin talous- ja sisäpolitiikassa. Se ei kuitenkaan vähentänyt äänestäjien uskoa, ennen kaikkea arvojohtajuuden

kautta muodostuvaan toimivaltaan, sillä sen avulla katsottiin olevan mahdollisuus edistää esimerkiksi laman seurauksena jättiläismäiseksi kasvaneen työttömyyden hoitoa.

Mauno Koivisto oli Martti Ahtisaarta edeltäneenä presidenttinä johdonmukaisesti työskennellyt presidentin valtaoikeuksien kaventamiseksi. Tämän seurauksena presidenttiyttä instituutiona kavennettiin Ahtisaaren kuuden vuoden aikana. Tilanne oli tuolloin nurinkurinen: vaikka kansa sai valita ensikertaa presidenttinsä suoraan kansanvaalissa, niin virallista valtaa tämä ei äänestäjiltään kuitenkaan saanut. Presidentti-instituution valta näytti myös tuossa vaiheessa muuttavan muotoaan. Yksi noista koetuista muodonmuutoksista oli presidentin osakseen saama mielipidevaikuttajan rooli. Samaten esimerkin voima oli vahva. Martti Ahtisaaren halukkuus osallistua keskusteluun oli yhtälailla uudenlaista harjoitettua toimintakulttuuria tasavallan presidentiltä. Se sai monen mukanaolijan ymmärryksen kovalle koetukselle. Muiden mukana osin myös Erkki Tuomioja otti Martti Ahtisaaren keskustelunavaukset täytenä totena, vaikka tämä ensin ehdokkaana ja sitten presidenttinä oli niillä pyrkinyt synnyttämään keskustelua. Hämmennytä monien sosiaalidemokraattien mielessä aiheutti Ahtisaaren kriittisyys (puolue)politiikan vanhoja rakenteita kohtaan, kun hän niistä keskustelemalla pyrki ajamaan muutoksia yhteiskuntaan.

Erkki Tuomiojan alun alkaen päiväkirjamuotoon laadituissa muistiinpanoissa voi yleisesti ottaen sanoa, että päiväkirjana ne paljastivat mielenkiintoisesti kampanjonnin kulkua. Toki niistä voisi löytää moneen muuhunkin tutkielmaan vaihtoehdoisen lähteen, esimerkiksi kansanedustuslaitoksen päivittäiseen kanssakäymiseen sekä puolue-elämään tai ulkopoliittikkaan. Päiväkirjassa katse oli suunnattuna kuitenkin yleensä tulevaisuuteen.

7. Lähdeluettelo

Painettu alkuperäisaineisto:

Tuomioja 2014. Tuomioja Erkki: Siinä syntyy vielä rumihia Poliittiset päiväkirjat 1991 - 1994. Tammi, EU, 2014.

Virallisjulkaisut:

[Digitoidut asiakirjat \(eduskunta.fi\)](#); Tasavallan presidentin vaalitapa – eduskuntakeskustelu 16.4.1991, luettu 19.4.2021, s.62-84.

[Digitoidut asiakirjat \(eduskunta.fi\)](#); Tasavallan presidentin vaalitapa – eduskuntakeskustelu 12.6.1991, luettu 19.4.2021, s.1184 – 1198.

[Digitoidut asiakirjat \(eduskunta.fi\)](#); Tasavallan presidentin vaalitapa – eduskuntakeskustelu 12.6.1991, luettu 19.4.2021, s.1199 – 1217.

Alkuperäisaineistona käytetty kirjallisuus:

Lehtinen & Komulainen 1994. Lehtinen Lasse & Komulainen Jorma: Matkalla Mäntyniemeen Martti Ahtisaaren tie presidentiksi. Wsoy, Porvoo,1994.

Muistelmat:

Ahde & Hakkarainen 2013. Ahde Matti, Hakkarainen Timo: Matti Ahde - Sähkömies. Wsoy, EU, 2013.

Aho 1998. Aho Esko: Pääministeri. Otava, Keuruu, 1998.

Ahtisaari 2002. Ahtisaari Eeva: Juuret ja siivet. Wsoy, Juva, 2002.

Ihalainen 2007. Ihalainen Maunu: Punaisella viivalla Renkinä työväenliikkeessä II. WS Bookwell Oy, Porvoo, 2007

Koivisto 1994. Koivisto Mauno: Kaksi kautta I Muistikuvia ja merkintöjä 1982 - 1994. Wsoy, Juva, 1994.

Koivisto 1996. Koivisto Mauno: Historian tekijät Kaksi kautta II. Wsoy, Juva, 1995.

Lehtinen 1996. Lehtinen Lasse: Luotettavat muistelmat 1 Edellinen osa. Wsoy, Juva, 1996.

Lehtinen 1997. Lehtinen Lasse: Luotettavat muistelmat 2 Jälkimmäinen osa. Wsoy, Juva, 1997.

Lipponen 2014. Lipponen Paavo: Murrosten aika muistelmat 1979 - 95. Wsoy, EU, 2014.

Rusi 2000. Rusi Alpo: Mariankadun puolelta. Otava, Keuruu, 2000.

Sorsa 2000. Sorsa Kalevi: Ihmisiä, ilmiöitä. Otava, Keuruu, 2000.

Virkkunen 2013. Virkkunen Janne: Päivälehdän mies. Wsoy, EU, 2013.

Virmavirta 2005. Virmavirta Jarmo: Presidenttipeli ja sen pelaajat Mielikuvia ja muistikuvia lähes 40 vuoden ajalta. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2005.

Väyrynen 1993. Väyrynen Paavo A: On totuuden aika 1 Tosiasioita ja muistikuvia Urho Kekkosen Suomesta. Wsoy, Juva, 1993.

Väyrynen 1993. Väyrynen Paavo B: On muutoksen aika 2 Tosiasioita ja haavekuvia tulevaisuuden Suomesta. Wsoy, Juva, 1993.

Tutkimuskirjallisuus:

Hallberg & Martikainen & Nousiainen & Tiikkainen 2009. Hallberg Pekka & Martikainen Tuomo & Nousiainen Jaakko & Tiikkainen Päivi: Presidentin valta Hallitsijanvallan ja parlamentarismien välinen jännite Suomessa 1919 - 2009. Wsoy, Juva, 2009.

Heikkilä 1997. Heikkilä Hannu: Martti Ahtisaari Kansainvälinen tie presidentiksi. Wsoy, Juva, 1997.

Henriksson & Kastari 2001. Henriksson Kirsi & Kastari Pirkko-Liisa: Kun politiikka muuttuu historiankirjoitukseksi – lähihistorian haaste. Teoksessa Historioitsijan arki & tutkimuksen prosessi. Osuuskunta Vastapaino, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2001.

Hiden 2009. Hidén Mikael: Tasavallan presidentin asema – juridinen katsaus. Teoksessa Hallberg Pekka & Martikainen Tuomo & Nousiainen Jaakko & Tiikkainen Päivi: Presidentin valta Hallitsijanvallan ja parlamentarismien välinen jännite Suomessa 1919 - 2009. Wsoy, Juva, 2009.

Hietala, 2001. Hietala Marjatta: Mitä tutkia ja miten? Teoksessa Historioitsijan arki & tutkimuksen prosessi. Osuuskunta Vastapaino, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 2001.

Jouslehto & Okker 2000. Jouslehto Olavi & Okker Jaakko: Tamminiemestä Mäntyniemeeseen. Wsoy, Vantaa, 2000.

Karvonen 1999. Karvonen Erkki: Elämää mielikuvayhteiskunnassa: Imago ja maine menestystekijöinä myöhäismodernissa maailmassa. Gaudeamus, Tampere, 1999.

Korhonen 2010. Korhonen Johanna: Väyrynen, Väyrynen, Väyrynen. Helsinki-kirjat Oy, Ruotsi, 2010.

Kurvinen Heidi: Muistelmat lähteenä Toimittaja Anni Voipion Lehtimatka. Teoksessa Historiallinen elämä Biografia ja historiantutkimus. SKS, Vantaa, 2014.

Lehtinen & Ukkola 2013. Lehtinen Lasse & Ukkola Sanna: Vastarannan kiiski Paavo Väyrysen ihmeellinen elämä. Wsoy, EU, 2013.

Meinander, 2000. Meinander Henrik: Nykyhistorian tutkimus: journalistiikkaa vai tiedettä? Artikkelit lehdessä: Tieteessä tapahtuu 18 1/2000. [Nykyhistorian tutkimus: journalistiikkaa vai tiedettä? näkymä](#), luettu 14.6.2021.

Meinander 2012. Meinander Henrik: Tasavallan tiellä: Suomi kansalaissodasta 2010-luvulle. Schildts & Söderströms, 2., uudistettu laitos, Porvoo, 2012.

Merikallio 2011. Merikallio Katri: Viipurista Windhoekiin. Teoksessa Merikallio Katri & Ruokanen Tapani: Matkalla Martti Ahtisaaren tarina. Otava, Keuruu, 2011.

Murto 1994. Murto Eero: Pääministeri Suomen pääministerin rooli 1917-1993. Hallintohistoriakomitea, Painatuskeskus, Helsinki, 1994.

Niemi 2006. Niemi Mari K.: Onko yksityiselämästä presidentintekijäksi? Teoksessa Poliitikot taistelivat Media kertoo Suomalaisen politiikan mediapelejä 1981-2006. Gummerus Kustannus Oy, Jyväskylä, 2006.

Nousiainen 1998. Nousiainen Jaakko: Suomen poliittinen järjestelmä. 10. painos, Wsoy, Juva, 1998.

Nevakivi & Hentilä & Haataja 1993. Nevakivi Jukka & Hentilä Seppo & Haataja Lauri: Poliittinen historia Johdatus tutkimukseen. Finn Lectura Ab, Loimaa, 1993.

Pernaa & Railo 2006. Pernaa Ville & Railo Erkka: Valtapolitiikasta tunnepolitiikkaan. Teoksessa Poliitikot taistelivat Media kertoo Suomalaisen politiikan mediapelejä 1981-2006. Gummerus Kustannus Oy, Jyväskylä, 2006.

Pitkänen 2006. Pitkänen Ville: Kun ylivoimainen kansansuosikki haastetaan presidentinvaaleissa. Teoksessa Poliitikot taistelivat Media kertoo Suomalaisen politiikan mediapelejä 1981-2006. Gummerus Kustannus Oy, Jyväskylä, 2006.

Pöysä 2015. Pöysä Jyrki: Lähiluvun tieto Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen. Multiprint, Vantaa, 2015.

Railo 2006. Railo Erkka: Lehdistön lemmikit ja median möröt. Teoksessa Poliitikot taistelivat Media kertoo Suomalaisen politiikan mediapelejä 1981-2006. Gummerus Kustannus Oy, Jyväskylä, 2006.

Renvall 1983. Renvall Pentti: Nykyajan historiantutkimus. 2.painos, Wsoy, Juva, 1983.

Ruokanen 2011. Ruokanen Tapani: Koko kansan presidentti Teoksessa Merikallio Katri & Ruokanen Tapani: Matkalla Martti Ahtisaaren tarina. Otava, Keuruu, 2011.

Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2009. Saaranen-Kauppinen Anita & Puusniekka Anna: Menetelmäopetuksen tietovaranto KvaliMOTV Kvalitatiivisten menetelmien verkko-opikirja 2009; [kvalimotv.pdf \(tuni.fi\)](http://kvalimotv.pdf(tuni.fi)); luettu 15.2.2021.

Salminen 2006. Salminen Esko: Mediavallan aika Poliittika tiedotusvälineissä Mauno Koivistosta Tarja Haloseen. Edita Prima Oy, Helsinki, 2006.

Seppinen 2008. Seppinen Jukka: Kalevi Sorsa SDP:n vallan vakauttaja. Edita, Helsinki, 2008.

Sjö & Lesklä-Kärki 2020. Sjö Karoliina & Leskelä-Kärki Maarit: Päiväkirja, minuuks ja historia. Teoksessa Päiväkirjojen jäljillä Historiantutkimus ja omasta elämästä kirjoittaminen. Vastapaino, Tallinna, 2020.

Tiihonen A 2013. Tiihonen Seppo: Presidentti johtaa – Suomalaisen valtiojohtamisen pitkä linja. Teoksessa Tiihonen Seppo & Pohls Maritta & Korppi-Tommola Juha: Presidentti johtaa Suomalaisen valtiojohtamisen pitkä linja. Siltala, Latvia, 2013.

Tiihonen B 2013. Tiihonen Seppo: Presidentit valtiollisina johtajina. Teoksessa Tiihonen Seppo & Pohls Maritta & Korppi-Tommola Juha: Presidentti johtaa Suomalaisen valtiojohtamisen pitkä linja. Siltala, Latvia, 2013.

Uimonen 2001. Uimonen Risto: Riisuttu presidentti Kuinka valtionpäältä vietiin valta ja hänestä tehtiin tavallinen kuolevainen. Wsoy, Juva, 2001

Uimonen 2009. Uimonen Risto: Median mahti Kuinka journalistit käyttävät valtaa ja pakottavat maan mahtavia eroamaan. Wsoy, Juva, 2009.

Uimonen 2010. Uimonen Risto: Iiro Viinanen Henkilokuva. Minerva, Juva, 2010.

Valtonen 2004. Valtonen Heli: Minäkuvat, arvot ja mentaliteetit Tutkimus 1900-luvun alussa syntyneiden toimihenkilönaisten omaelämäkertoista. Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä, 2004; [Microsoft Word - valtonen_heli.doc \(jyu.fi\)](#), luettu 07.06.2021.

Vares 1998. Vares, Vesa: Kuninkaan tekijät Suomalainen monarkia 1917-1919 Myytti ja todellisuus. WSOY, Juva, 1998.

Vesikallio 2014. Vesikallio Johanna: Lillan Elisabeth Rehnin epätavallinen elämä. Otava, Keuruu, 2014.

Väyrynen 2013. Väyrynen Raimo: Martti Ahtisaari: Diplomaatista poliitikoksi. Teoksessa Tiihonen Seppo & Pohls Maritta & Korppi-Tommola Juha: Presidentti johtaa Suomalaisen valtiojohtamisen pitkä linja. Siltala, Latvia, 2013.

Sanomalehti –lähteet:

Suomen Kuvalehti (SK), Saarikoski Saska: Erkki Tuomioja vääränkokoinen mies. 21.7.1995, 29/1995, s.48-54, [48 - 29/1995 PDF - Näköislehti \(suomenkuvalehti.fi\)](#), luettu 1.7.2021.

Helsingin Sanomat (HS), Seppälä Anu: Tavallinen pulliainen. 12.12.1993, s. D3

Internet -lähteet:

Virtanen Rauli, MTV3:n haastattelu: Ahtisaari puolusti optiotulojaan, 20.10.2000; [MTV3:n haastattelu: Ahtisaari puolusti optiotulojaan - MTVuutiset.fi](#); luettu 19.7.2021.

Heikkilä Hannu: Ahtisaari Martti. Kansallisbiografia verkkojulkaisu, Studia Biographica 4. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7.6.2000, [Ahtisaari, Martti \(1937 - \) | SKS Henkilöhistoria \(kansallisbiografia.fi\)](#), luettu 9.7.2021.

